

Landschapshistorisch Onderzoek Bergjes in het Gooi

**Aalberg, Eukenberg, Sijsjesberg,
Trapjesberg (en Tafelberg)
op de terreinen van het
Goois Natuurreservaat**

Jan Neeffjes en Luuk Keunen
Overland / RAAP, 2022

Colofon

Landschapshistorisch Onderzoek Bergjes in het Gooi

Aalberg, Eukenberg, Sijsjesberg,
Trapjesberg (en Tafelberg)
op de terreinen van het
Goois Natuurreservaat

Jan Neefjes / Luuk Keunen
Overland / RAAP, oktober 2022
Opdrachtgever: Goois Natuurreservaat
Directe begeleiding: Derk van der velden en Poul Hulzink

© Overland / RAAP | Wageningen 2022

Inhoud

1	ALGEMEEN	4
	AARD- EN BODEMKUNDE	4
	ARCHEOLOGIE	5
	LANDSCHAPSONTWIKKELING VANAF DE PREHISTORIE TOT IN DE NIEUWE TIJD	5
	HISTORISCHE BRONNEN	6
	BETEKENIS EN BELEVING	6
2	AALBERG	8
	2.1 GENESE	8
	2.2 KARAKTERISTIEK EN AANBEVELINGEN	17
3	EUKENBERG	23
	3.1 GENESE	23
	2.2 KARAKTERISTIEK EN AANBEVELINGEN	35
4	SIJSJESBERG	40
	4.1 GENESE	40
	4.2 KARAKTERISTIEK EN AANBEVELINGEN	57
5	TRAPJESBERG	64
	5.1 GENESE	64
	5.2 KARAKTERISTIEK EN AANBEVELINGEN	74
6	TAFELBERG (OOK: KOOLTJESBERG)	80
	BESCHRIJVING GEOSITE 21 TAFELBERG	81
	DE TAFELBERG (INFO VAN GNR)	84
	SLOTBESCHOUWING, DE BERGJES ALS LANDSCHAPPELIJK ENSEMBLE	90
	LITERATUUR, WEBSITES EN ARCHIEVEN	91
	BIJLAGEN: REGIONALE HISTORISCHE KAARTEN	92

Overzichtskaart met hoogtebeeld met de ligging van de bergjes.

Inleiding

Op de terreinen van Het Goois Natuurreservaat ligt een aantal 'bergjes', opvallende hoogtes in het landschap die bekend zijn als uitzichtspunt en soms ook vanwege de verhalen over druïdes, offerplaatsen en heidense goden die over deze bergjes bekend zijn. Het Goois Natuurreservaat wil deze bergjes herstellen of beter beleefbaar maken en dat op een historisch verantwoorde manier aanpakken. Daarom zijn Overland en RAAP gevraagd om cultuurhistorisch onderzoek te doen naar deze 'bergjes'.

Het gaat daarbij om de bergjes die op de terreinen van het Goois Natuurreservaat liggen: de Aalberg, de Eukenberg, de Sijsjesberg en de Trapjesberg. Van de Tafelberg (ook Kooltjesberg) is reeds eerder verzamelde informatie in het rapport opgenomen. Er is geen nieuw onderzoek naar gedaan. De hoofdstukindeling van de Tafelberg wijkt daarom af van de andere bergjes.

Natuurlijke hoogten, zonder dat sprake is van een opvallend topje, zoals de Aardjesberg, vallen buiten de opdracht. Dat geldt ook voor de Woensberg, de Leeuwenberg en de Driest (landgoed Oud Naarden) die buiten de terreinen van Goois Natuurreservaat liggen.

Onze aanpak bestond uit een combinatie van literatuur-, kaart- archief- en veldonderzoek. Bij het veldonderzoek zijn zeer beperkte bodemkundige waarnemingen gedaan, die we als indicatie over de bodemgesteldheid moeten beschouwen.

In het algemene hoofdstuk 1 staan enkele gegevens die voor alle bergjes gelden. Daarna zijn per bergje zijn de resultaten als volgt weergegeven:

1. **Aard en bodemkunde** (relevante gegevens over het geologisch ontstaan en de bodemsoort die daaruit is voortgekomen)
2. **Archeologie:** Gegevens over eventuele archeologische vondsten en de archeologische status van het gebied (wel of niet van hoge waarden).
3. **Landschapsontwikkeling vanaf de prehistorie:** De wijze waarop vroegere bewoners het gebied gebruikten en de landschapsontwikkeling als resultante daarvan, volgens de laatste inzichten.
4. **Historische bronnen:** Informatie uit literatuur of archieven over de bergjes in historische tijd
5. **Landschapsontwikkeling vanaf de 18^e eeuw aan de hand van kaarten**
6. **Conclusies:** Synthese uit het bovenstaande.

Vervolgens gaan we in op de daaruit gedestilleerde landschappelijke kenmerken, die vervolgens uitmonden in enkele adviezen per bergje.

1 Algemeen

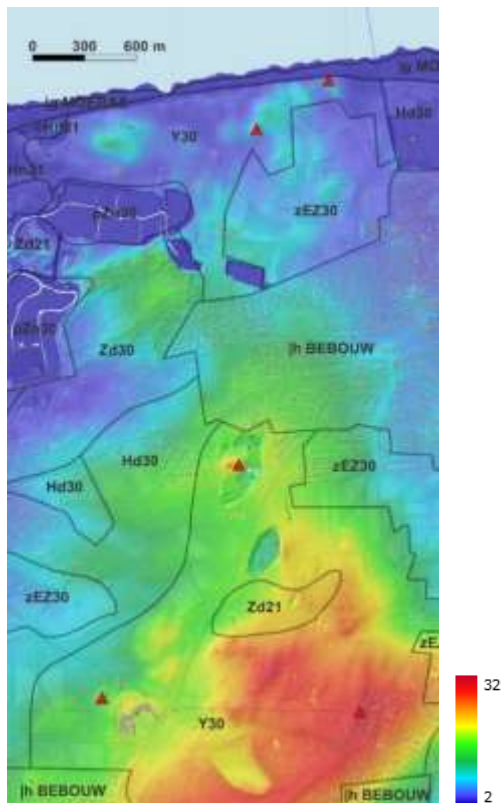
Aard- en bodemkunde

De hoogte van het Gooi is ontstaan doordat in de voorlaatste ijstijd (Saalien, 238.000 tot 126.000 jaar geleden) aan de voorzijde van de ijskap enorme grondmassa's naar voren en omhoog werden gedrukt: stuwwallen. Die grondmassa's waren oudere rivierafzettingen, hier ooit afgezet door de voorlopers van Maas en Rijn. Ze werden door het ijs niet alleen opgeheven, maar ook scheef gezet. Smeltwaterstromen hebben de stuwwal geërodeerd, en plaatselijk ook materiaal (vaak grof zand met grind) afgezet. Door al deze processen kunnen de dagzomende lagen een sterk wisselende samenstelling hebben en daardoor kan ook de hoogte variëren (zie later). Over het algemeen bestaan ze uit grof zand, waarbij het leem- of grindgehalte sterk kan wisselen. Zeer lemige lagen kunnen erg dicht zijn en ervoor zorgen dat water niet snel naar de ondergrond wegzakt. Bij grofzandige lagen en vooral bij grindige lagen is dat juist wel het geval. De gestuwde rivierafzettingen zijn ten opzichte van andere zandgronden relatief rijk, doordat ze verweerbare mineralen bevatten. Bij de verwerking komen metaalionen vrij die als voeding voor planten kunnen dienen en die tot op zekere hoogte verzuring van de bodem kunnen tegengaan. In de laatste koude en droge fases van de laatste ijstijd (Weichselien, (116.000 – 12.000 jaar geleden) werd door de wind dekzand afgezet. Dat is fijner zand dat vaak ook minder leem of mineralen bevat en daardoor vaak armer is. De stuwwal was een hoogte in het landschap dat niet overal door het stuivende zand werd bereikt. Daardoor ontbreekt het dekzand op veel plaatsen.

Zowel de geomorfologische kaart als de bodemkaart zijn te grofschalig om recht te doen aan de bovengenoemde sterke variatie van het stuwwalmateriaal¹. Volgens de bodemkaart (zie volgende pagina) liggen alle behandelde bergjes in een gebied met holtpodzolen in grof zand (aangeduid met de code Y30 op de kaart). Dit zijn voor zandbegrippen relatief rijke gronden, die gedurende de late prehistorie tot in de vroege middeleeuwen, vooral wanneer ze enigszins lemig waren, de mogelijkheid bodem om akkers op aan te leggen en te wonen.

Op het Gooi liggen ook andere, vaak armere zanden, waaronder smeltwaterafzettingen of dekzanden. Deze zanden zijn vaak armer. Hierin zijn armere haarpodzolen (Hd30) ontstaan. Door extreme verarming onder invloed van menselijk gebruik konden deze zanden ook gaan verstuiven waarbij zogenaamde duinvaaggronden (Zd21) ontstonden. Daarnaast zijn er op de akkers door bemesting zogenaamde plaggenbodems (zEz30) ontstaan (zie later).

¹ De bodemkaart en geomorfologische kaart (schaal 1:50.000) zijn via PDOK als GISbestand beschikbaar.

Hoogtekaart en bodemkaart van het noordelijke deel van het Gooi met de vijf bergjes. Op de hogere gronden liggen de volgende bodems.

Y30 = holtpodzolen in grof zand

zEz30 = hoge zwarte enkeerdgronden in grof zand

Hd30 = haarpodzolen in grofzand

Zd21 = duinvaaggronden in leemarm en zwak lemig fijn zand

Archeologie

Per bergje worden in het onderstaande de vondsten genoemd die gedaan zijn in de omgeving. Voor de landschapontwikkeling zijn vooral vondsten vanaf het neolithicum relevant. Sommige terreinen worden daarom Vanaf die tijd ging de mens landbouw bedrijven en was er sprake van groeiende menselijke invloed op het landschap. Uit de vondsten blijkt dat er op de stuwwal werd gewoond en geakkerd. Sommige bergjes liggen in gebieden die op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) zijn aangewezen als terreinen van hoge archeologische waarde.

Landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot in de nieuwe tijd

Aan de hand van de aanwezige bodems, de archeologische vondsten en de hoogteligging en geomorfologie van het gebied zijn uitspraken te doen over de landschappelijke ontwikkeling vanaf de prehistorie. Vermoedelijk vanaf het laat-neolithicum was de stuwwal waarop de bergjes lagen geschikt om landbouw te bedrijven en daarom een voor langere tijd bewoond gebied. Door de hoge ligging waren de stuwwalgronden goed begaanbaar, in tegenstelling tot de lager gelegen gebieden rond het Gooi die steeds natter werden. Beschikbaar water voor mens en vee kan een probleem hebben gevormd, maar plaatselijk kan men hebben geprofiteerd van stagnerend water in leemlagen. Daarnaast is het goed denkbaar dat op de relatief kleine en lage stuwwal van het Gooi er altijd wel plekken in de omgeving lagen waar het eigenlijke grondwater gemakkelijk te bereiken was. Onder invloed van het landgebruik ontstond er op de stuwwal vanaf het laat-neolithicum waarschijnlijk een landschap waarin akkertjes, weidegebiedjes, bosrestanten, teruggroeiend bos en schrale graslanden elkaar afwisselden². Op zekere afstand van de bergjes lagen ook armere gronden (in dekzanden of smeltwaterafzettingen) waar grotere arealen heide of schraal grasland op konden liggen en dus een min of meer open landschap was. Dat kan ook het geval zijn geweest op zeer zandige of grindige delen van de stuwwal.

² Deze landschapontwikkeling komt uitgebreider aan bod in de geosites (Neefjes en Keunen (2020)) en in Neefjes en Bleumink (2021) en Neefjes (2022).

Samenhangend met de ineenstorting van het Romeinse rijk was er tijdelijk een bewoningsterugval waarbij het bos weer terug groeide, maar in de eeuwen daarna nam de bevolking weer toe en nam het bosareaal weer af. In eerste instantie woonde en akkerde men weer op de zelfde plekken, maar vanaf de achtste of negende eeuw verschoof de vestigingsvoorkeur van de boeren naar de randen van de stuwwallen. Daar ontstonden plaatsen als Huizen of het vroegere (Oud-)Naarden (nu Gooimeer). De vochtige gronden rond het Gooi gingen een grotere rol spelen in de bedrijfsvoering. Deze verschuiving zou zich tot in de late middeleeuwen voortzetten. De hoge delen van het Gooi kregen meer en meer een onbewoond karakter. In eerste instantie kan hier een bosbegroeiing zijn teruggekomen. Onder invloed van exploitatie als gevolg van bevolkingsgroei verdween dat bos echter weer om plaats te maken voor heide waar de boeren vee lieten grazen. Vanaf de late middeleeuwen werden ook plaggen gestoken op de heide. De plaggen werden als strooisel in de stal gebruikt om de mest en urine vast te houden. De plaggenmest werd na een seizoen over de akkers verspreid. Dankzij deze plaggenmest kon het akkerareaal stijgen, waarbij de akkers zich weer uitbreidden over de flanken van de stuwwal. Door bemesting met zandige plaggenmest ontstond op de holtpodzolen een plaggendek (enkeerdgronden). Door overexploitatie raakte de heide uitgeput. Na het plaggen of langs wegen waar de grond kaal was, kon daardoor de heidevegetatie zich niet snel genoeg herstellen. Met name op dekzanden kon het zand gaan verstuiven. Deze gronden zijn inmiddels weer begroeid, maar onder het bos of de heide liggen nog duinvaaggronden.

Historische bronnen

Tafelbergen zijn een bekend historisch fenomeen en waren ten minste al in de 10e eeuw bekend. Een goederenlijst van het klooster Werden maakt namelijk melding van *ende kiric land fan Almeri te Tafalbergon*, waarbij dat laatste woord een derde naam enkelvoud, en dus een plaatsbepaling, is. Welke tafelberg exact bedoeld is, is niet bekend, maar het lijkt wel te gaan om een hoog punt in of rond het Gooi.³ Wimmers en Van Zweden gaan er zelfs vanuit dat er in zijn algemeenheid de stuwwallen van het Gooi mee bedoeld zijn.⁴ Datzelfde concludeert Kobalowitz, die aangeeft dat de huidige Tafelberg pas zo ging heten nadat er een oriëntatietafel was geplaatst. Hij merkt op dat de vlakke toppen van de stuwwallen ook tot een associatie met een tafelvorm kunnen hebben geleid.⁵ Bewoning c.q. menselijke activiteit in dit gebied in de vroege middeleeuwen staat niet ter discussie.⁶ De conclusie van Wimmers en Van Zweden is naar onze opvatting ook de meest waarschijnlijke: de Gooi als een lage, afgeplatte hoogte die in zijn geheel *tafalbergon* werd genoemd.

In de hiernavolgende bergjesbeschrijvingen verwijzen we naar een serie kaarten van het gebied. Deze kaarten zijn als bijlage achteraan in dit rapport opgenomen.

Betekenis en beleving

In een vlak landschap als dat van het huidige Nederland spreken landschappelijke hoogtes vaak tot de verbeelding. Talloze sagen en mythen zijn in de loop van de geschiedenis, in eerste instantie vaak door mondelinge overlevering, aan dit soort plekken gekoppeld.⁷ De ouderdom van dit soort verhalen is soms heel lastig in te schatten, maar niet zelden gaat het om herinterpretaties of varianten van verhalen van een andere locatie.

De historisch-geografe Schuyf, die zich met volksgeloof heeft bezig gehouden, heeft voor de tafelbergen een viertal mogelijke functies genoemd.⁸

³ Schuyf 2019: 143

⁴ Wimmers & Van Zweden 1992

⁵ Kobalowitz 2014

⁶ Cruysheer & Van der Tuuk 2015; Schuyf 2019: 143

⁷ Zie daarvoor bijvoorbeeld <https://www.verhalenbank.nl>

⁸ Schuyf 2019: 145-148

- prehistorische of vroegmiddeleeuwse cultusplekken. De ouderdom van enkele tafelbergen, prehistorische vondsten uit de omgeving en de vorm zouden daar volgens Schuyf op wijzen. Bij die vorm gaat het om een afgeplatte kegelvorm, waarbij verwezen wordt naar de Engelse Silbury Hill, waarvan gesteld wordt dat deze aan het eind van het neolithicum werd opgeworpen, maar waarin geen archeologische indicatoren werden aangetroffen.⁹
- militaire betekenis. Tafelbergen, zoals de Eukenberg, zouden strategische uitzichtpunten geweest zijn in een tijd dat bijvoorbeeld door de graven van Hamaland ringwalburchten gebouwd werden.¹⁰ Schuyf koppelt dit aan de vuurbakens op de bergen, zoals op de Tafelberg in Blaricum die ook Kooltjesberg heette.
- uitkijkheuvel. Ook in de late middeleeuwen en nieuwe tijd werden uitkijkheuvels aangelegd, bijvoorbeeld voor vermaak. Schuyf merkt wel op dat die koerheuvel, niet tafelberg, genoemd werden en vaak pas in de 17e eeuw aangelegd werden. Ze vormden een onderdeel van parken van landgoederen en buitenplaatsen, en werden daarin bewust door de landschaps- of tuinarchitect opgenomen.
- dingplaats. Op de zandgronden van Midden- en Oost-Nederland lagen (vroeg)middeleeuwse dingplaatsen, die ook een cultische bijbetekenis hadden. Schuyf merkt relativerend op dat er dan wel erg veel tafelbergen in Naerdinclant voor alleen die functie lagen.¹¹ Er zijn ook geen concrete aanwijzingen die hierop wijzen.

De theorievorming van Schuyf lijkt op de Gooise situatie maar slecht te passen. Allereerst lijkt het oude begrip Tafelberg eerder op het Gooi als geheel dan op individuele bergjes van toepassing te zijn geweest. Daarmee zijn de individuele bergjes dus geen tafelberg in de vroege zin des woords geweest. Voor verklaringen 1, 2 en 4 zijn geen bewijzen; het is hooguit mogelijk dat in een enkele niet-natuurlijke heuvel een grafheuvel schuil kan gaan en er in die zin sprake was van een prehistorische 'betekenisvolle locatie'. Voor bergjes die natuurlijk lijken is ook dat minder waarschijnlijk. De functie van uitkijkheuvel kan zeker wel een rol gespeeld hebben (zie met name onder de Trapjesberg), maar daarbij moeten we dan zeker een onderscheid maken tussen natuurlijke bergjes die als zodanig gebruikt zijn, en bergjes die met dat doel zijn opgeworpen. Tot slot moet vastgesteld worden dat de hoeveelheid bronnen over een eventuele vroegere betekenis zelfs voor de middeleeuwse periode uiterst dun is, laat staan voor de prehistorie. Empirisch onderzoek is dan een hachelijke zaak, en het op deze bergjes kleven met bevindingen elders nog hachelijker.

Dit alles laat onverlet dat, mede door de mythevorming in de publieke opinie over dit soort bergjes, er wel een heel nieuwe cultuur rondom is ontstaan die op zichzelf alweer een fase in de ontwikkelings- en gebruiksgeschiedenis representeert. Zo ziet de website Leylijnen.com, deels geïnspireerd door Judith Schuyf, de bergjes als plekken met bepaalde energetische kenmerken, die 1500/1600 jaar geleden door druïdes zouden zijn aangewezen en waar ook werd geofferd.¹² Zelfs de serieuze media hebben bijgedragen aan deze mythevorming.¹³ We moeten dit soort ontwikkelingen echter steeds als een maatschappelijke interpretatie van het verleden zien, niet als een feitelijke weergave van het verleden.

In de volgende hoofdstukken gaan we op de individuele bergjes in.

⁹ Schuyf 2019: 146

¹⁰ Schuyf 2019: 147

¹¹ Schuyf 2019: 148; zie ook Cruysheer & Van der Tuuk 2015

¹² <http://www.leylijnen.com/tafelbergen.htm>

¹³ <https://www.trouw.nl/nieuws/wandelen-in-crisistijd~bc6e67cc/>

2 Aalberg

2.1 Genese

De Aalberg en de Eukenberg liggen beiden aan de voormalige Zuiderzeekust, waarvan de omgeving een vergelijkbare landschapsgeschiedenis heeft. De geologische ontstaanswijze en de bodemkundige omstandigheden komen daardoor deels overeen. Ter wille van het overzicht worden ze desondanks in afzonderlijke hoofdstukken behandeld, die daardoor inhoudelijke overlap vertonen.

De Aalberg is een hoogte direct aan de voormalige Zuiderzeekust van 7 tot 8 meter boven NAP. De Eukenberg ligt daar iets vanaf en heeft een hoogte van 13,9 meter.

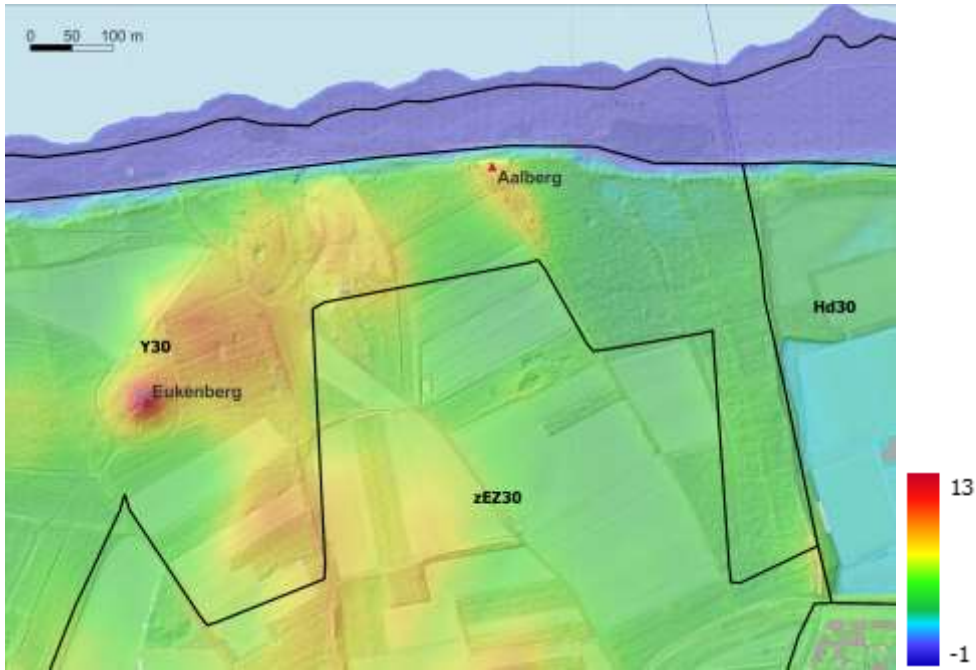
Geologie en aard van de hoogte

De Aalberg is een hoogte van 7,5 meter boven NAP en maakt net als de Eukenberg deel uit van de Gooise stuwwal. Ten westen van Huizen varieert de stuwwal in hoogte. Gestuwde leembanken of grofzandige en grindige afzettingen van de vroegere rivieren zijn resistenter tegen erosie waardoor ze iets hoger liggen dan de omgeving. Dergelijke hoogten worden wel stuwingsruggen genoemd. Ze liggen evenwijdig aan de strekkingsrichting van de stuwwal (in het Gooi grofweg noord-zuid). Zowel de Aalberg als de Eukenberg lijken op dergelijke stuwingsruggen te liggen. Uit eigen bodemkundige waarnemingen blijkt dat bovenop het stuwwalmateriaal een laag matig fijn zand ligt, zonder grind of leem. Vermoedelijk is dit dekzand. De dikte bedraagt enkele decimeters bij de Aalberg.

De eigenlijke Aalberg ligt aan het noordelijke uiteinde van een stuwingsrug. De hoogte van deze rug varieert van zeven tot ruim acht meter. De hoogte gaat met zeer flauwe hellingen over naar de lagere delen van de stuwwal die hier ruim vier meter boven NAP zijn. Er lijkt geen sprake te zijn van een latere ophoging door de mens. De Aalberg heeft zijn aanzien als berg vooral te danken aan steile noordhelling. Deze helling is ontstaan als klif, die weer samenhangt met de uitbreiding van de Zuiderzee. Vanaf ongeveer 1400 bereikte het Zuiderzeewater de zandige uitlopers van de stuwwal. Door golfslag kon het water zich in de hoger gelegen stuwwal invreten en zo vormde zich een klif. Ter hoogte van de Aalberg bereikt deze klif de grootste hoogte van ruim zeven meter boven NAP. Door de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 veranderde de Zuiderzee in het IJsselmeer. Aan de golfrosie en verdere klifvorming kwam toen een einde. Het voorland van de klif (met het aanzien van een strand) en het ondiepste deel van het water raakten begroeid met riet en nat bos.

De Aalberg is dus niet een topje maar het noordelijke uiteinde van de stuwingsrug. De Aalberg is met ca. 7,5 meter + NAP ook niet het hoogste punt van de rug. Dat ligt met bijna 8,5 meter nog iets zuidelijker. Dat de Aalberg desondanks toch overkomt als berg komt vooral door vrij grote hoogteverschil met het lage 'voorland' van de vroegere klif (nu begroeid met nat bos en riet). Vanaf deze laagte lopen aan weerszijden van de berg enkele ingesneden paden naar boven. Deze smalle insnijdingen lijken tamelijk recent te zijn uitgesleten.

Eigen bodemkundige waarnemingen wijzen op de aanwezigheid van lage duintjes op de klif, waarschijnlijk opgewaaid op en vanuit het strand dat voor de klif lag. Het vrij onregelmatige reliëf van de klifhelling is dus niet alleen gevormd door afslag van zand, maar deels ook door opstuiving van zand en duinvorming.

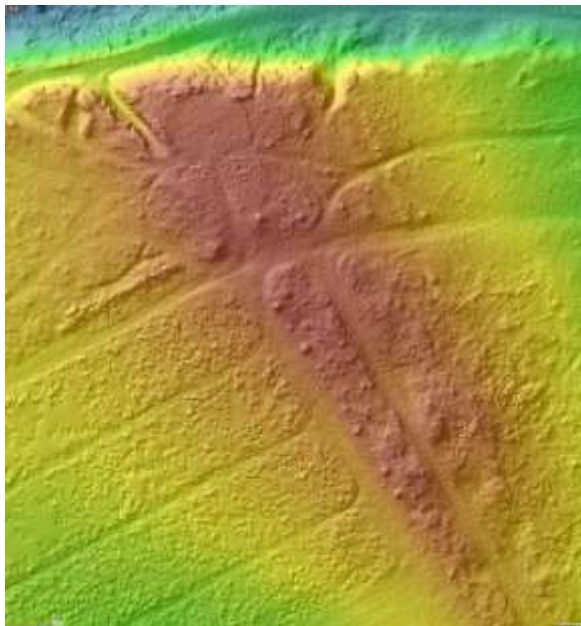

Hoogtekaart en bodemkaart van de omgeving van de Aalberg en de Eukenberg.

Y30 = holtpodzolen in grof zand

zEZ30 = hoge zwarte enkeerdgronden in grof zand

Hd30 = haarpodzolen in grofzand

Detail Hoogtebeeld aan de hand van AHN4-gegevens van de Aalberg op een stuwingsrug met de klif als noordelijke uiteinde.

Bodems

Volgens de bodemkaart 1:50.000 bestaan de bodems rond Eukenberg en Aalberg uit holtpodzolen in grof zand (code Y30, zie de bovenstaande combinatie hoogtebeeld / bodemkaart).

Deze bodems zijn gevormd in stuwwal materiaal (gestuwde rivierafzettingen) dat dankzij de leem relatief rijk is. Eigen (indicatieve) bodemkundige waarnemingen wijzen bij de Aalberg op een bovengrond van 30 cm met matig fijn zand, waarvan we vermoeden dat het dekzand is. In dit zand ontstaat vaak een armere haarpodzol, maar blijkbaar is de bovenlaag hier niet dik genoeg om dit te bewerkstelligen. Verder naar het oosten is een dikker pakket dekzand afgezet. In dit gebied (dat

vroeger bekend stond als Warande Wolfskamer) zijn wel haarpodzolen (Hd30) ontstaan. Ten zuiden van de Aalberg liggen enkeerdgronden (zEZ30), ontstaan door eeuwenlange bemesting met plaggenmest.

Archeologie

De Aalberg maakt, net als de Eukenberg, deel uit van maar liefst twee of drie AMK-terreinen, afhankelijk van de manier van tellen. De eerste twee zijn terreinen van hoge archeologische waarde, die een nederzetting uit de periode laat-neolithicum tot en met ijzertijd bevatten. Daarnaast is er een terrein van hoge archeologische waarde met bewoningssporen uit het midden-paleolithicum tot en met het mesolithicum.¹⁴ Concrete archeologische vondsten zijn gemeld ter plaatse van de Aalberg, onder meer keramiek (beker) uit het laat-neolithicum en materiaal uit de vroege bronstijd.¹⁵ Op ruim honderd meter naar het zuidwesten zijn vuurstenen artefacten uit het neolithicum aangetroffen.¹⁶ Langs de klifkustrand, verder oostelijk, zijn Veluwe klokbekers uit het laat-neolithicum en mogelijk ander materiaal uit de vroege bronstijd opgegraven, die waarschijnlijk uit een grafcontext komen.¹⁷ Het is mogelijk dat de stuwingsrug ooit is gebruikt om op een markant hoog punt een grafheuvel op te werpen. Het zijn echter geen aanwijzingen dat die ooit op de plek van de huidige Aalberg lag. Er is hier namelijk geen sprake van een ophoging, maar van een natuurlijke hoogte. Het is niet uitgesloten dat er een grafheuvel meer naar het noorden lag, en dat deze verdwenen door kustafslag bij de vorming van de klif.

AMK-terreinen en vindplaatsen rond de Aalberg (bron: Archis3).

Landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot in de nieuwe tijd

De Gooie stuwwal was, ook in de omgeving van de Aalberg, zo blijkt uit de archeologische vondsten die zijn gedaan, bewoond vanaf het laat-neolithicum. Vanaf de achtste of negende eeuw verschoof de vestigingsvoorkeur van de boeren naar de randen van het Gooi en vermoedelijk in de loop van de late middeleeuwen raakte het gebied onbewoond. Mogelijk is er een fase geweest met bos, maar die maakte plaats voor heide waar boeren het vee lieten begrazen en plaggen staken.

¹⁴ Monumentnummer 14531

¹⁵ Archis3, zaakidentificatienummer 2932113100

¹⁶ Archis3, zaakidentificatienummer 2932138100 en 3190811100

¹⁷ Archis3, zaakidentificatienummer 2932121100

Vanuit Huizen breidde het akkerareaal zich later weer uit over de stuwwal, waarbij het landschap van de Huizer Eng ontstond. De klif waar de Aalberg op lag vormde op zeker moment de rand van de eng. Waarschijnlijk was de klifrand begroeid met eikenhakhout dat doorgroeid was met stekelige struiken. Zo vormde de klif een vee- en wildkerende barrière, vergelijkbaar met wallen rondom bouwlandcomplexen elders in de zandgebieden van Nederland. Net als op veel oude wallen zijn hier de grillige eiken nog te zien die voortkomen uit het vroegere hakhout.

Hoogstwaarschijnlijk zijn de gronden rond de Aalberg en Eukenberg vanwege hun afstand tot de boerderijen pas laat ontgonnen en waren ze in extensief gebruik. Anders dan verder zuidelijk is hier door pluggenbemesting namelijk niet het dikke plaggendek van een enkeerdgrond (zEZ30) ontstaan.

Enkele honderden meters ten oosten van de Aalberg lag een gebied dat bekend stond als Warande Wolfskamer. Hier was de grond veel armer met haarpodzolen. Deze gronden zijn niet in gebruik genomen als akker, maar waren in gebruik als meent, als gemeenschappelijk begrazingsgebied met heide of schraal grasland. Dit gebied is deels afgezaand en nu in gebruik als sportterrein. De nog bestaande Koedijk fungeerde als enkwal. Net als op de klif staan hier oude eiken die voortkomen uit het hakhout dat hier stond (zie geosite Eng bij Huizen).

Historische bronnen

De Aalberg (ook: Aalsberg) wordt doorgaans niet als een tafelberg beschouwd, maar als een zeer beperkt verheven plek, maar wel één van de hoogst gelegen delen van de klifkust.¹⁸ Schaftenaar beschouwt 'm ook als natuurlijke heuvel zonder dat deze extra opgehoogd zou zijn¹⁹, wat door boringen in het kader van dit onderzoek bewezen werd (zie hiervoor).

De oudste vermelding van de naam Aalberg dateert uit 1701, in het Oud Rechterlijk Archief van Naarden. In 1719 was sprake van *2 schepel [boulant] aan de Ebergh*.²⁰ In de jaren erna komt die plaatsbepaling voor land meerdere malen terug, in 1724 als de *Aberg*.²¹ Vroegere spellingen zijn ook wel *Aberg(h)* of *E(e)yberg*. De naam zou wijzen op een 'berg aan het water'.²² Dat lijkt een logische benaming gezien de ligging van de hoogte aan een klif, maar hier zijn wel vraagtekens bij te plaatsen. Aa-namen kwamen tot stand in of voor de middeleeuwen en toen was de klif nog niet gevormd. Tot ver in de middeleeuwen lag er voor de Gooise kust bovendien een veengebied. Een alternatieve verklaring is tot heden niet gevonden.

De berg staat niet op de kaart van Van Broeckhuysen uit 1709, de kaart van Ottens uit 1725-1747, de kaart van Walraven uit 1723²³ en Militaire kaart van de Provincie Holland van Ketelaar uit 1769.²⁴ Op het kadastraal minuutplan uit 1832 wordt hij ook niet als herkenbaar perceel ingetekend, maar lag hij vermoedelijk aan het einde van het tracé van de hier breed uitlopende *de Aalsbergse weg*, zoals de naam ook op het minuutplan staat.²⁵ Uit de 18e eeuw zijn vermeldingen van het *Eybergsepad* bekend.²⁶ Die naam wijst erop dat de plek meer was dan zomaar een deel van de doorlopende klifkust. De naam Aalberg zelf komt voor het eerst, voor zover bekend, voor in een akte van ruiling uit 1829.²⁷ De Kaart van Gooiland uit 1843 noemt de Aalberg bij naam.²⁸

¹⁸ Schaftenaar 1992: 12; Schuyf 2019: 145; <https://www.judithschuyf.nl/tafelbergen/>

¹⁹ Schaftenaar 1990b: 107; Schaftenaar 1992: 12

²⁰ Oud Rechterlijk Archief Naarden, SSAN008.01, inventarisnummer 3071, fol. 57, d.d. 15 november 1719

²¹ Oud Rechterlijk Archief Naarden, SSAN008.01, inventarisnummer 3071, fol. 288, d.d. 22 juni 1724

²² Schaftenaar 1990b: 107

²³ Gooi en Vecht Historisch, Prenten- en kaartencollectie Naarden, bestandsnummer SSAN093N, Itemnummer 151

²⁴ Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, bestandsnummer SSAN092N, itemnummer 2004.056

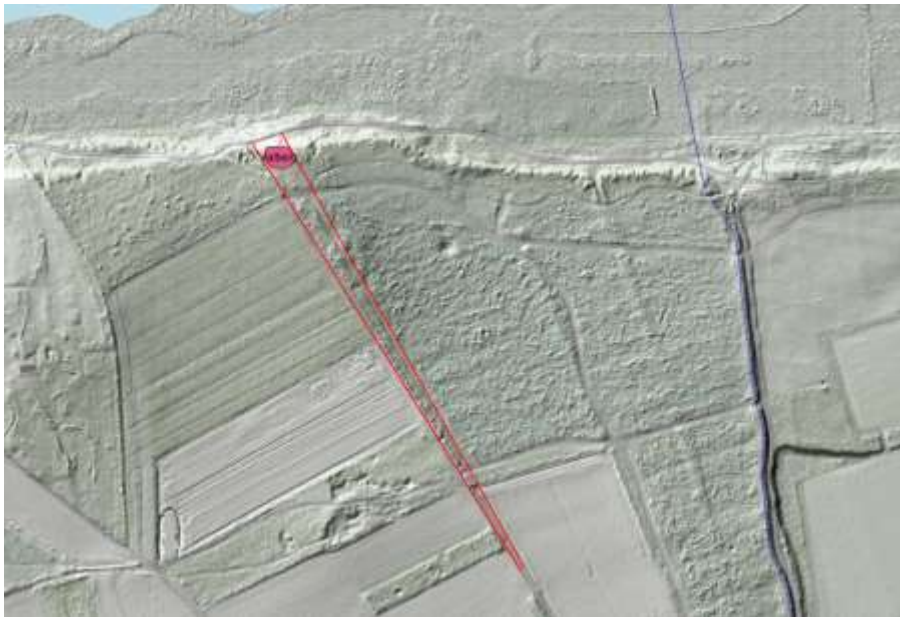
²⁵ Kadastrale minuutplannen Naarden, sectie B, blad 2

²⁶ Schaftenaar 1992: 17

²⁷ <https://hdl.handle.net/21.12143/194939421>

²⁸ Noord-Hollands Archief, 560 – kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 965

De geleidelijke verbreding van deze weg is op het huidige AHN nog herkenbaar; aan het eind is de weg precies zo breed als de Aalberg zelf. De weg was gemeentelijk eigendom; de percelen langs de weg hoorden aan verschillende particulieren toe.

De Aal(s)bergseweg op een hoogtebeeld (AHN2) en het kadastraal minuutplan uit 1832. In beide gevallen is de breder wordende weg herkenbaar, op het recente hoogtebeeld is in het midden van de weg een gerend hakhoutperceel te herkennen.

De Aalberg lag niet alleen noord-zuid op een markante plek aan het klif, maar ook oost-west was zijn landschappelijke ligging al in de 19e eeuw markant. Oostelijk van de Aalberg vormde een bosrand de oostelijke grens van de eng binnen de gemeente Naarden²⁹: het Magdalenabos van Johannes

²⁹ Alhoewel de eng binnen de gemeente Naarden lag, werd en wordt hij wel de Huizer Eng genoemd.

Meijjes (1770-1856), een koopman uit Amsterdam, na hem zijn zoon Jeremias (1801-?) en diens weduwe en vervolgens diens zoon Johannes Meijjes (1825-?). Via nog enkele tussenstappen kwam het bos aan het Goois Natuurreservaat toe. De Aalberg lag dus tegen niet alleen tegen een oude klifkust, maar ook tegen een markante bosrand aan, die in 1832 al zo bestond. Met name in de eerste helft van de 20e eeuw liep ook de klifkust vol met bos, waardoor deze markante ligging op de oost-west-gradiënt verdween.

De naam Magdalena's Bosch komt voor de eerste keer in 1913 in de bronnen voor, veertien jaar nadat de familie Meijjes hun bezit op een veiling had verkocht. Koper was Wijgert Hendrikszoon Kooij, die op de Aalberg een badhotel wilde laten bouwen.³⁰

De klifkust met de Aalberg op 3 februari 1945, op het punt waar de Aal(s)bergseweg de klifkust ontmoette (bron: WUR, luchtfotocollectie RAF).

Het beheer door GNR

Het zogenaamde 'Ijsselmeercomplex' van het Gooisch Natuurreservaat werd in 1957 kadastraal ingemeten en van grenspalen voorzien.³¹ De Aalberg maakte volgens de terreinindeling uit 1958 onderdeel uit van het Magdalenabos. Maar liefst 26½ hectare werd volgens een hervormingsplan van dat jaar aangepakt, onder meer door eikenhakhout te vellen. Alleen hakhout in een strook van ongeveer 50 meter langs de kust, evenals langs wegen en percelen, werd gespaard.³² Ook de Aalberg zal daarbij waarschijnlijk ontzien zijn. Opmerkelijk is dat de naam Aalberg, ook niet onder een andere naam, in de beginjaren niet genoemd wordt, hoewel deze naam al sinds 1901 voor deze plek werd gebezigd (zie boven).

In 1964 werd wel extra aandacht besteed aan de klif, om verder afkalven te verhinderen. Er werd een afrastering omheen geplaatst, om het rijwielpad aan de voet van het talud te beschermen tegen eventueel vallend gesteente. *Het is stellig de moeite waard dit punt – waar men een uniek zicht over*

³⁰ Schaftenaar 1992: 18-19

³¹ Jaarverslag GNR 1957, p. 35

³² Jaarverslag GNR 1958, p. 17

het IJsselmeer heeft – zo goed mogelijk te beveiligen. Doelde men hier toch concreet op dit uitzichtpunt? ³³

De werkzaamheden in de jaren erna waren vooral gericht op het verwijderen van ongewenste opslag in het hakhout, zoals prunus.³⁴ In 1977 werd het uitzichtpunt aan “zee” aangepakt, tegelijk met de Eukenberg. Werd hiermee de Aalberg bedoeld? ³⁵

In 1978 werd aan het uitzichtpunt in vak 104j over het Gooimeer naar Almere gewerkt.³⁶ Omdat we in het kader van dit onderzoek niet beschikten over de relevante beheerskaart uit 1975, hebben we ook hiervoor niet achterhaald of hiermee de Aalberg bedoeld werd.

Zoals al aangegeven werd de naam Aalberg binnen GNR weliswaar voor de weg ernaartoe gebruikt, maar niet voor het uitzichtpunt. Nog in 1989/1990 werd gesproken over *herstel zitplek/uitzichtpunt Magdalenabos (aktieproject)*. In een beschrijving van dit project, dat mogelijk werd gemaakt door de Stichting Steun Goois Natuurreservaat, wordt duidelijk dat hier toen voor het eerst iets werd ingericht: *de aanleg van een zitplek in het Magdalenabos op het uiterste eind van de stuwwal tegen het Gooimeer*. Net als de herstelde zitplek op de Eukenberg werd de nieuwe zitplek aan de klif op 28 april 1990 feestelijk in gebruik genomen.³⁷ Beide uitzichtpunten moesten in 1992 alweer worden opgeknapt. Op dat moment werd voor de eerste keer de naam Aalberg voor dit uitzichtpunt gebruikt.³⁸ Op de Aalberg werd in 1999 een bordje geplaatst met informatie over het uitzichtpunt.³⁹ In 2002 werd echter weer gesproken over het uitzichtpunt in het Magdalenabos, toen daar Amerikaanse vogelkers tot de grond werd afgezet.⁴⁰

Een nieuwe opknopbeurt van het uitzichtpunt vond plaats in 2003. De uitvoering vond plaats door vrijwilligers van de Rotary Naarden-Bussum.⁴¹ In 2004 vond een nieuwe opknopbeurt plaats, voornamelijk als gevolg van het frequentere bezoek, wat aan de bankjes te zien was. Het uitzicht werd ook weer vrijgemaakt.⁴² De nu aanwezige elementen op het uitzichtpunt dateren mogelijk uit één van beide jaren.

³³ Jaarverslag GNR 1964, p. 18

³⁴ Jaarverslag GNR 1969, p. 21

³⁵ Jaarverslag GNR 1977, p. 56

³⁶ Jaarverslag GNR 1978, p. 56

³⁷ Jaarverslag GNR 1989/1990, p. 22 & 30

³⁸ Jaarverslag GNR 1992, p. 14

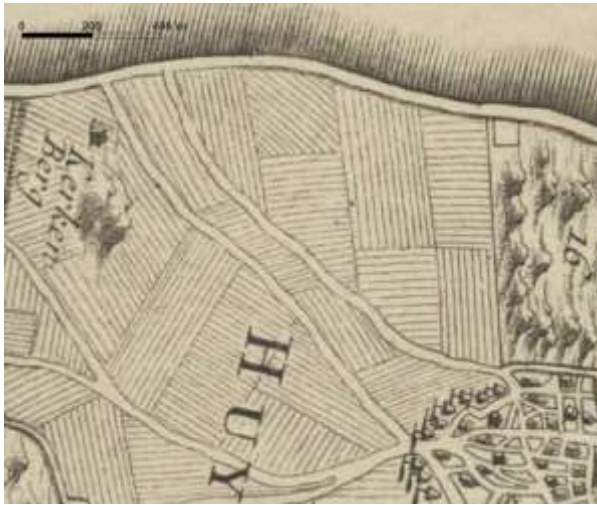
³⁹ Jaarverslag GNR 1999, p. 6

⁴⁰ Jaarverslag GNR 2002, p. 12

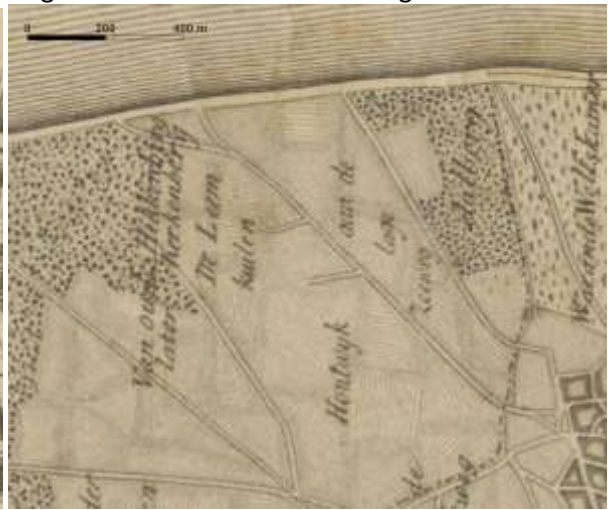
⁴¹ Jaarverslag GNR 2003, p. 17

⁴² Jaarverslag GNR 2004, p. 12

Landschapontwikkeling rond de Aalberg vanaf de 18^e eeuw aan de hand van kaarten
 De kaartuitsneden zijn gelijk aan die van de Eukenberg in hoofdstuk 3. De toelichting verschilt.

1740⁴³

1845⁴⁴

1900

1940

1980

2011

⁴³ Nieuwe kaart van Goilandt van Reinier & Josua Ottens uit 1740, samengesteld uit oudere kaarten, Universiteitsbibliotheek Utrecht. KAART: *VIII*.B.h.7 (Dk38-10)

⁴⁴ Kaart van Goiland na de heide verdeeling van 1843, zogenaamde Kaart van Perk, Universiteitsbibliotheek Utrecht KAART: *VIII*.B.j.53 (Dk38-14)

1740

De Aalberg ligt net als de Eukenberg liggen aan het noordelijke uiteinde van de Huizer Eng, de omgeving is in gebruik als akker. De Aalberg is niet afzonderlijk aangegeven. In het oosten is Warande Wolfskamer als woest land aangegeven. De klif is aangegeven als een lijn. Het strand voor de klif als een lichte strook. De ligging van de wegen en de bergjes is nog niet nauwkeurig.

1825

Een deel van de akkers is bebost. De naam Aalberg staat in een bebost gebied (dat later Magdalenabos wordt genoemd). De klif en de kust zijn aangeduid zoals op de achttiende-eeuwse voorganger.

1900

Er is meer bos aangelegd op de Huizer Eng. Het overgrote deel bestaat vermoedelijk uit eikenhakhout. Daarnaast zijn er enkele percelen met naaldhout.⁴⁵ Naast de hakhoutopbrengst speelt waarschijnlijk ook verfraaiing van het landgoed en de jacht een rol. De helling van de klif wordt met streepjes aangeduid. Het strand voor de klif is aangeduid als een grijs gespikkelde zone. Met lijntjes wordt de hoogte van de Aalberg gesuggereerd op de grens van akker en bos (de door ons aangebrachte rode aanduiding klopt niet helemaal door schaalverschillen).

1940

De Aalberg is op deze kaart een strookje heide aan het uiteinde van de weg langs het Magdalenabos. Er is nog geen hoogteaanduiding van de Aalberg.

De helling van de klif is nog steeds met streepjes aangeduid. De Afsluitdijk is al afgesloten, maar het strand (waarschijnlijk inclusief enkele duintjes) is nog als zodanig aangeduid als gele strook (pas op de eerste naoorlogse kaart van 1955 wordt er riet- of moerasvegetatie buiten het strand aangegeven).

1980

Aan de zeezijde van de klif is een bredere strook met moeras en riet opgekomen. Op het vroegere strand met duintjes is deels bos opgekomen. Waarschijnlijk omdat het strand dichtgroeide met vegetatie is er tussen berg en moeras een wandelpad gekomen dat op de kaart met liggende streepjes wordt aangeduid. Het heideveld tussen Eukenberg en Aalberg is dichter met bos begroeid geraakt.

2011

Er is meer bos op het voormalige strand en de voormalige rietvlakte en dit zal op latere kaarten nog enigszins toenemen. Het pad langs de klif staat nu als weg op de kaart aangegeven. Het lijkt er dus op dat het pad is verbreed. Op AHN beelden (en in het veld) is te zien dat het pad, komend vanuit het oosten, waar het nog onder de klif ligt, ter hoogte van de Aalberg stijgt tot ca. 5 meter boven NAP. Het pad ligt hier dus op de helling van de klif.

Conclusies Aalberg

De Aalberg is een natuurlijke hoogte binnen de stuwwal, een zogenaamde stuwingsrug. De berg heeft zijn aanzien als berg vooral te danken aan de Gooise klif die tegen deze hoogte is ontstaan, en die hier zijn grootste hoogte bereikt. Eigen bodemkundige waarnemingen wijzen op de aanwezigheid van lage duintjes tegen de klif aan. Het vrij onregelmatige reliëf van de klifhelling is dus niet alleen gevormd door afslag van zand, maar deels ook door duinvorming. Op de klifhelling staan veel meerstammige, grillige eiken, die voorkomen uit vroeger hakhout. Uit de bovengenoemde

⁴⁵ Zo is op te maken uit de eerste bosstatistiek van 1940.

beheerplannen is op te maken dat dit hakhout bewust is gespaard door GNR, terwijl het elders vaak werd vervangen door naaldhout of berk.

Er is los van de natuurlijke hoogte op de berg geen spoor van ophoging te vinden, waardoor het niet aannemelijk is dat op deze plek ooit een grafheuvel heeft gelegen. Ook in historische tijd is de berg niet opgehoogd. Wel zijn aan weerszijden van de berg door paden holle wegen in de klif gevormd die het hoogteverschil nog accentueerden.

Vanaf de jaren '70 of '80 van de vorige eeuw is er een wandelpad gekomen ter hoogte van de Aalberg midden over de klif loopt. Deze locatie, die al eerder als uitzichtpunt werd gebruikt, is in 1989/1990 van een zitplek voorzien en daarna een aantal keer aangepast.

2.2 Karakteristiek en aanbevelingen

Landschappelijke kenmerken Aalberg

De Aalberg is te karakteriseren als een natuurlijke hoogte op de stuwwal die tevens het hoogste punt van de Gooise Klif vormt en is gaan dienen als uitzichtpunt. Ten opzichte van de rest van de stuwwal vormt de klif een duidelijk hogere glooiing. Naar de laagte van de voormalige Zuiderzee toe is sprake van een duidelijke helling, de voormalige klif.

De hoogte is een plateau met grindig zand omgeven door hekken. Op de berg staan enkele betonnen banken. Er is uitzicht op het water van het Gooimeer, met riet en moerasbos op de voorgrond onder de klif.

Aan weerszijden van de berg lopen twee smalle paden door de klif die waarschijnlijk vrij recent tot holle weg zijn uitgesleten. De klif vormde de rand van de Huizereng en deed daarom ook dienst als vee- en wildkering. Net als veekerende wallen was de klif begroeid met hakhout, waaruit de huidige grillige, vaak meerstammige eiken uit voortkomen, die ook op de klifrand van de berg staan. Het pad dat hier halverwege de klif loopt doet het aanzien van het hoogteverschil enigszins teniet.

De hoogte van de Aalberg met uitzicht op het Randmeer. Foto Overland 099.

Uitzicht vanaf de klif met op de voorgrond riet en bosvegetatie, daarachter het Gooimeer en daarachter Zuidelijk Flevoland met bebouwing van Almere. Foto Overland 91.

Helling van de Aalberg begroeid met eiken die voortkomen uit vroeger hakhout, met een van de uitgesleten paden. Foto Overland 97.

Landschappelijke kenmerken omgeving

De rug waarop de Aalberg ligt zet zich naar het zuiden toe voort als de top van een glooiing. Deze top valt min of meer samen met de in het voorgaande genoemde voormalige brede weg, die ook als een drift is te beschouwen. Een bosstrook met paden aan weerszijden komt overeen met de breedte van de vroegere weg. In de bosstrook staan grillige, vaak meerstammige eiken die ooit als hakhout in de voormalige weg / drift zijn geëxploiteerd. Deze strook loopt op de top van de glooiing recht op de Aalberg aan.

Meerdere van de Gooise bergjes lagen ooit in een engenlandschap, waar de vroeger weg / drift / hakhoutstrook deel van uitmaakte. Alleen bij de Aalberg zijn die vroegere akkers nog te herkennen, al is hier de akker nu in gebruik als kerstbomenplantage.

De Aalberg maakt deel uit van een klif die zich naar het oosten en westen uitstrekt en soms het karakter kan hebben van een oude vee- en wildkerende wal die de rand vormde van de Huizer eng, met eiken die voortkomen uit vroeger hakhout. Ten oosten van de Aalberg heeft de Noord-zuidlopende Koedijk dat karakter.

Zicht vanaf de Aalberg naar het zuiden in de lengte van de glooiing die zich naar het zuiden toe uitstrekt. Foto Overland 092.

De glooiing met vroegere weg, nu hakhoutstrook met begeleidende paden direct ten zuiden van de berg. Foto Overland 095.

Kerstbomenplantage ten zuidwesten van de Aalberg. Het perceel is nog enigszins herkenbaar als akker. De foto is uit 2017, de bomen zijn inmiddels veel hoger waardoor de akker minder herkenbaar is. foto Overland Gooi-Vecht-21, 2017. Links de oude weg / hakhoutstrook.

Het pad dat ter hoogte van de Aalberg (links) de klif oploopt (foto Overland Gooi-Vecht-17, 2017)

De Koedijk met meerstammige eiken voortkomend uit vroeger hakhout op deze wild- en veekerende wal. Foto Overland Gooi-Vecht-04, 2017.

Aanbevelingen

Versterk landschappelijk karakter door:

- Overweeg het op de klif liggende pad meer onderlangs de oude klif te leggen, en zo het hoogteverschil meer te benadrukken
- Maak trapjes langs de berg op de plek van de huidige ingesneden paden en vul deze paden daarvoor weer met grond aan, om erosie tegen te gaan.
- Accentueer de relatie tussen de met hakhout begroeide oude weg /drift en de berg
- Indien het perceel met kerstbomen in handen is van GNR: Vorm het perceel weer om naar akker. Zo krijgt het gebied weer het karakter van de rand van de Huizer Eng en ontstaat ook meer contrast tussen open gebied en hakhoutstrook.
- Op en rond de berg ligt opgeschoten hakhout met vaak grillige en meerstammige bomen. Dit komt bij meerdere bergjes voor, maar is op nationale schaal een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel en vertegenwoordigt vaak hoge historische-ecologische waarden (inclusief de ondergroei). Spaar deze bijzondere waarden door het bos te beschermen tegen al te veel jonge opslag. Onderzoek of het mogelijk is het hakhout 'levend' te houden door het (met de nodige voorzichtigheid) terug te zetten zoals op de hakhoutstrook bij de Eukenberg is gebeurd.

3 Eukenberg

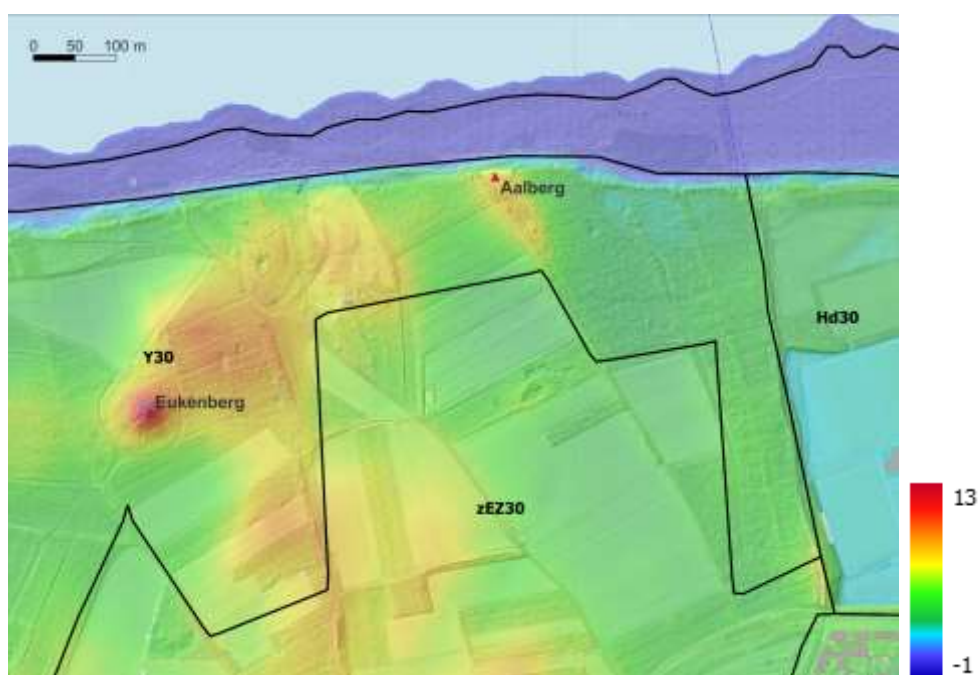
3.1 Genese

De Aalberg en de Eukenberg liggen beiden aan de voormalige Zuiderzeekust, waarvan de omgeving een vergelijkbare landschapsgeschiedenis heeft. De geologische ontstaanswijze en de bodemkundige omstandigheden komen daardoor deels overeen. Ter wille van het overzicht worden ze desondanks in afzonderlijke hoofdstukken behandeld, die daardoor inhoudelijke overlap vertonen. De Aalberg is een hoogte direct aan de voormalige Zuiderzeekust van 7 tot 8 meter boven NAP. De Eukenberg ligt daar iets vanaf en heeft een hoogte van 13,9 meter.

Geologie en aard van de hoogte

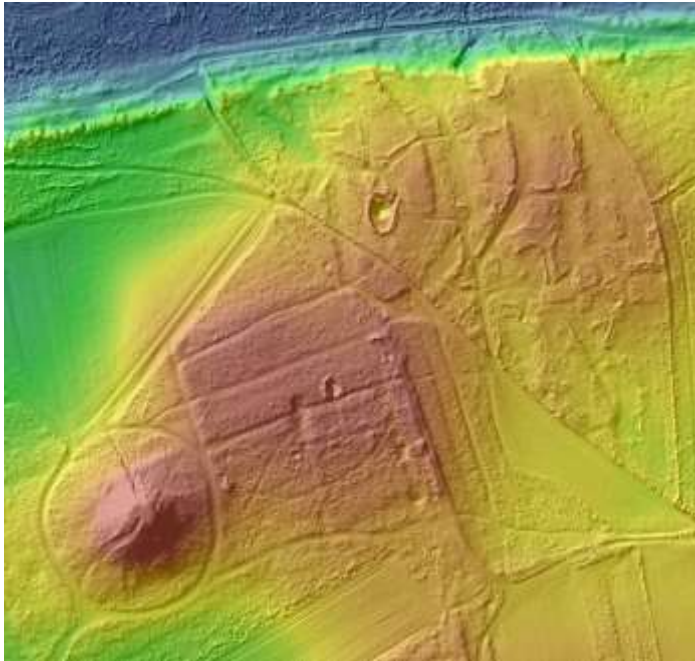
De Eukenberg ligt net als de Aalberg op de Gooise stuwwal ter plekke van een hogere rug. De berg heeft een hoogte van 13,9 meter, terwijl de omliggende stuwwalgronden in hoogte variëren van bijna 8 (ten westen van de berg) tot 9 meter boven NAP (aan de oostzijde). De variatie in hoogte komt doordat gestuwde leembanken of grofzandige en grindige afzettingen van de vroegere rivieren resistenter zijn tegen erosie waardoor ze iets hoger liggen dan de omgeving. Dergelijke hoogten worden wel stuwingsruggen genoemd. Ze liggen evenwijdig aan de strekkingsrichting van de stuwwal (in het Gooi grofweg noord-zuid). Net als de Aalberg lijkt de Eukenberg op een dergelijke stuwingsrug te liggen.

Uit eigen bodemkundige waarnemingen blijkt dat bovenop het stuwwalmateriaal een laag matig fijn zand ligt, zonder grind of leem. Vermoedelijk is dit dekzand. De dikte bedraagt bij de Eukenberg circa 40 cm. De hoogte is in het geval van de Eukenberg wellicht dus ook verklaarbaar als een dekzandrug. Mogelijk is deze dekzandkop vergelijkbaar met een – voor zover wij weten - naamloze kop in de bocht van de Bestevaer. Meer dan de Aalberg lijkt de hoogte een richting Zuidwest – Noordoost te hebben, overeenkomend met de overheersende windrichting in de tijd dat dekzandruggen door de wind werden afgezet. Gedetailleerder bodemonderzoek zal moeten bevestigen of hier sprake is van een dekzandrug. Op de hoogtebeelden is te zien dat de Eukenberg een duidelijk topje bovenop deze rug vormt. Dit topje moet door mensen zijn aangebracht (zie later).

Hoogtekaart en bodemkaart van de omgeving van de Aalberg en de Eukenberg.
Y30 = holtpodzolen in grof zand

*zEz30 = hoge zwarte enkeerdgronden in grof zand
Hd30 = haarpodzolen in grofzand*

Detail Hoogtebeeld aan de hand van AHN4-gegevens van de Eukenberg die deels als stuwwingsrug en mogelijk deels ook als dekzandrug is ontstaan.

Bodems

Volgens de bodemkaart 1:50.000 bestaan de bodems rond Eukenberg en Aalberg uit holtpodzolen in grof zand (code Y30, zie de bovenstaande combinatie hoogtebeeld / bodemkaart).

Deze bodems zijn gevormd in stuwwal materiaal (gestuwde rivierafzettingen) dat dankzij de leem relatief rijk is. Eigen (indicatieve) bodemkundige waarnemingen wijzen bij de Eukenberg op een bovengrond van ca. 40 cm met matig fijn zand, waarvan we vermoeden dat het dekzand is. In dit zand ontstaat vaak een armere haarpodzol, maar dat is hier niet het geval. De veldwaarneming wijst op een holtpodzol.

De nabijheid van de klif is relevant voor de landschappelijke ligging van de berg. Eigen bodemkundige waarneming wijst (meer nog dan bij de Aalberg) op de aanwezigheid van lage duintjes tegen de klif aan (zie later).

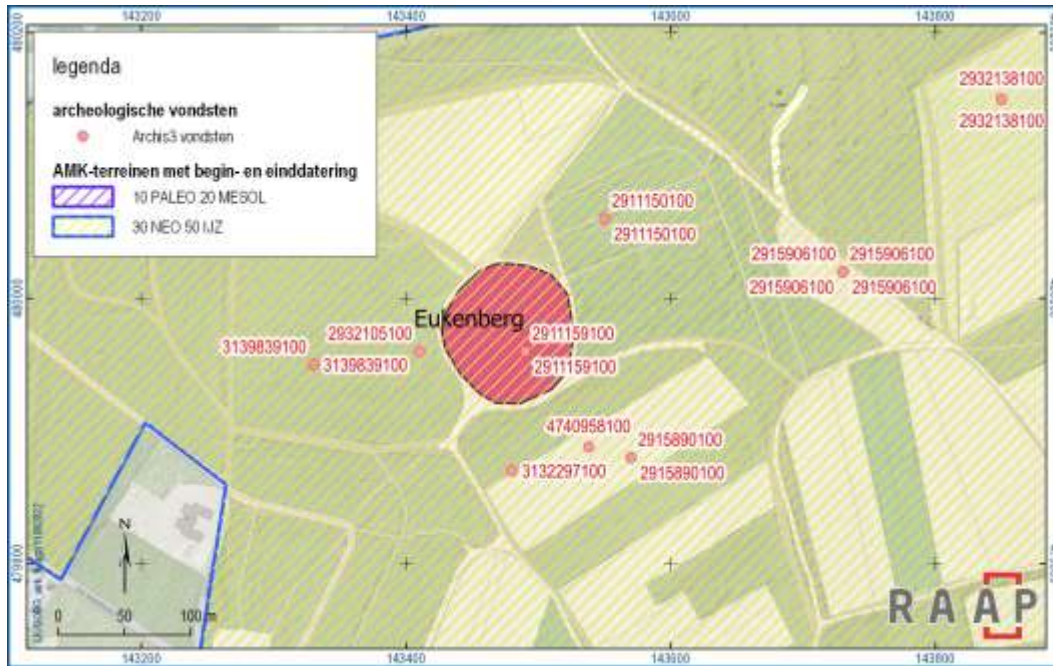
Archeologie

De Eukenberg maakt, net als de Aalberg, deel uit van maar liefst twee of drie AMK-terreinen, afhankelijk van hoe geteld wordt. De eerste twee zijn terreinen van hoge archeologische waarde, die een nederzetting uit de periode laat-neolithicum tot en met ijzertijd bevatten. Daarnaast is er een terrein van hoge archeologische waarde met bewoningssporen uit het midden-paleolithicum tot en met het mesolithicum.⁴⁶ De aanwezigheid van die AMK-terreinen is deels gebaseerd op de vele vondsten die direct rond de Eukenberg gedaan zijn. Ter plaatse van de berg zelf is aardewerk uit neolithicum en ijzertijd gemeld. Ook is er bewerkt vuursteen uit neolithicum en/of bronstijd aangetroffen.⁴⁷ Rond de berg zijn talrijke vondsten gedaan, waaronder vuursteen uit de periode

⁴⁶ Monumentnummer 14531

⁴⁷ Archis3, zaakidentificatienummer 2911159100

tussen het mesolithicum en de bronstijd ⁴⁸ aardewerk uit de bronstijd ⁴⁹ en materiaal uit de ijzertijd. ⁵⁰ Van een heel andere orde is een laatmiddeleeuwse zilveren munt uit Servië. ⁵¹ Iets ouder, uit de late middeleeuwen A, is proto-steengoed, namelijk Siegburgs aardewerk. Ook keramiek uit de late middeleeuwen B is er gevonden. ⁵² Daarnaast wordt een middeleeuws spinklosje bij de berg als vondst vermeld, gedaan rond 1950. ⁵³ Zonder nader onderzoek is niet duidelijk of het om materiaal gaat dat van deze plek komt, of laatmiddeleeuws materiaal dat met de plaggenmest mee op het land gebracht is.

AMK-terreinen en vindplaatsen rond de Eukenberg (bron: Archis3).

Landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot in de nieuwe tijd

Net als de Aalberg lag de Eukenberg in een gebied met bodems (holtpodzolen) die vanaf het laat-neolithicum geschikt waren om landbouw te bedrijven en om te wonen. Vanaf de achtste of negende eeuw verschoof de vestigingsvoorkeur van de boeren naar de randen van het Gooi en vermoedelijk in de loop van de late middeleeuwen raakte het gebied onbewoond. Mogelijk is er een fase geweest met bos, maar die maakte plaats voor heide waar boeren begraaften en plaggen staken.

Vanuit Huizen breidde het akkerareaal zich later weer uit over de stuwwal, waarbij het landschap van de Huizer Eng ontstond.

De Eukenberg bleef buiten schot bij de ontginning, zo blijkt uit historische kaarten. De hoogte was woest, er waren geen akkers op aangelegd (zie onder). Hoogstwaarschijnlijk zijn de gronden rond de Aalberg en Eukenberg vanwege hun afstand tot de boerderijen pas laat ontgonnen en waren ze in extensief gebruik. Anders dan verder zuidelijk is hier door plaggenbemesting namelijk niet het dikke plaggendek van een enkeerdgrond (zEZ30) ontstaan.

Historische bronnen

⁴⁸ Archis3, zaakidentificatienummers 3139839100 en 2932105100

⁴⁹ Archis3, zaakidentificatienummers 3132297100 en 2911150100

⁵⁰ Archis3, zaakidentificatienummer 2915906100

⁵¹ Archis 3, zaakidentificatienummer 4740958100

⁵² Archis3, zaakidentificatienummer 2915890100

⁵³ <https://hdl.handle.net/21.12143/228414976>

De Eukenberg ligt op de Huizereng, die zich binnen de grenzen van de voormalige gemeente Naarden bevindt. Het is één van de best bewaarde engen van het Gooi. Het feit dat de Huizereng binnen de gemeente Naarden ligt zou te wijten zijn aan de verplaatsing van Naarden in de 14e eeuw.⁵⁴ De 14 meter hoge Eukenberg geeft een vrij zicht over het meer. Op basis van een onbekende bron wordt gesteld dat de Eukenberg in de 17e eeuw werd opgeworpen als uitzichtpunt voor de jacht, en op een zeker moment theekoepel droeg. Ook zou er een baken of vuurtoren op gestaan hebben.⁵⁵ Schaftenaar gaat er vanuit dat de Eukenberg een ophoging van een natuurlijke hoogte is, aangelegd vanuit landgoed Oud Naarden.⁵⁶ Aan de voet van de Eukenberg werd leem gewonnen.⁵⁷ Uit bodemkundig onderzoek blijkt inderdaad dat, zoals Schaftenaar zegt, de berg in wezen een natuurlijk fenomeen is, met een beperkte ophoging door de mens (zie hiervoor).

De oudst bekende vermelding dateert uit 1664, toen er 3 spint land *aan Huijckerbergh* werd genoemd.⁵⁸ De Caarte van Goyland van Justus van Broeckhuysen uit 1709 spreekt over de *Hekkenberg*. In 1723 werd de berg door Walraven op kaart gezet als *Herken Bergh*⁵⁹ en in 1725 door Ottens als *Kerken Berg*. De berg staat met de naam *Euken anders Kerkenberg* op de Militaire kaart van de Provincie Holland van Ketelaar uit 1769.⁶⁰ Op een militaire kaart van Naarden uit het midden van de 19e eeuw is de Eukenberg nog net te herkennen. Meerdere paden, waarvan één als zichtas, liepen toen naar de heuvel toe.⁶¹ Op dat moment was er dus sprake van een ruimtelijke integratie in de buitenplaats Oud Naarden. Over de naam meldt de Kaart van Gooiland uit 1843 nog: *van ouds Hekkenberg, later Kerkenberg*.⁶²

De oudst bekende schrijfwijze van de berg is *Huijckerbergh*, en werd in 1769 Euken- als Kerkenberg genoemd. Die grote variatie maakt het niet eenvoudig om de oorsprong van de naam te achterhalen, maar daarbij helpt de constatering dat in werkelijk lokale bronnen in ieder geval in de 18e eeuw alleen sprake is van huijck- of euk-.⁶³ De enige taalkundig herleidbare betekenis is die van *heuk: 'klein, bescheiden', zoals een heuker een verkoper van kleine zaken was en het ook een begrip voor 'gebukt gaan, klein gemaakt worden' is.⁶⁴ Meer precies is te denken aan 'lage, gebukte berg', maar de historische vorm is door latere wijzigingen niet bekend. Of die betekenis ook echt correct is, is lastig te zeggen en hangt sterk samen met hoe de mens het landschap en de plaats van de berg daarin geïnterpreteerd zal hebben.

Schaftenaar vermoedt een oorsprong van de Eukenberg als verfraaiingselement op de buitenplaats Oud Naarden uit het midden van de 17e eeuw. Dat durven we echter te betwijfelen. Op de vroegste kaart waar de Eukenberg op staat, die van Van Broeckhuysen uit 1709, ligt de berg al midden in de eng, en maakt hij geen deel uit van de aanleg van Oud Naarden. Die begint pas veel verder westelijk. Datzelfde geldt voor latere kaarten. Pas in de 19e eeuw is de berg in de landgoedaanleg ingepast.

⁵⁴ Schaftenaar 1992: 8

⁵⁵ <https://www.judithschuyf.nl/tafelbergen/>; zie ook De Telegraaf, 9 januari 1990

⁵⁶ Schaftenaar 1992: 25

⁵⁷ Schaftenaar 1992: 24

⁵⁸ Oud Rechterlijk Archief Huizen, 3188, fol. 232, d.d. 04-01-1664

⁵⁹ Gooi en Vecht Historisch, Prenten- en kaartencollectie Naarden, bestandsnummer SSAN093N, Itemnummer 151

⁶⁰ Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, bestandsnummer SSAN092N, itemnummer 2004.056

⁶¹ Nationaal Archief, 4.OSPV Inventaris van situatieplannen van vestingen behorend tot het Archief van Oorlog/Archief der Genie van het Ministerie van Oorlog, 1624-1927, inventarisnummer N8

⁶² Noord-Hollands Archief, 560 – kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 965

⁶³ Oud Rechterlijk Archief Naarden, SSAN008.01, inventarisnummer 3073, fol. 335, d.d. 24 november 1740

⁶⁴ <https://etymologiebank.nl/trefwoord/heuker>

In 1824 maakte de Eukenberg deel uit van de verkoop van het landgoed Oud Naarden: *Eene in het aangenaamst gedeelte van het Gooiland gelegen, zeer plaisante en welaangelegde hofstede, genaamd Oud Naarden (...), benevens nog 85 Roeden 15 Ellen beplant met Eikenhout, (waarin de zoogenaamde Eukenberg is liggende) (...).*⁶⁵ Bij de Eukenberg lag een bijenschans, die in 1990 nog rudimentair in het terrein terug te vinden was en zelfs al in 1946 moeilijk vindbaar was.⁶⁶

Kijken we naar gedetailleerd kaartmateriaal, en wel het kadastraal minuutplan 1832, dan valt op dat de kadastrale kavel van de Eukenberg (B 387) was 'uitgesneden' uit de twee kavels die eromheen liggen (B 386 en B 388). De berg is dus op zichzelf wel een anomalie in de verkaveling van de eng, maar ligt binnen twee percelen die in de grotere structuur passen. De kavel kan dus heel goed op een relatief laat moment van de bestaande verkaveling van de eng zijn afgesplitst, en hoeft niet vanaf het vroege begin uit de eng uitgespaard te zijn geweest. Mogelijk is dat echter wel, en ook aannemelijk, als we ons realiseren dat de berg niet als bouwland zal zijn gebruikt.

Midden onderaan de Eukenberg, een afwijkend ovaal perceel binnen de blokvormige verkaveling op het kadastraal minuutplan.

Zowel de Eukenberg als de aangrenzende percelen B 386 en B 388 waren in 1832 eigendom van Klaas van As, bakker in Huizen. De Eukenberg was toen heide, het land zuidelijk en oostelijk van de berg was *bosch* en het land westelijk en noordelijk was bouwland. Het is aannemelijk dat de bakker dit bos van landgoedeigenaar Louvrex had gekocht om met de houtopbrengst zijn oven te stoken.⁶⁷ Rond 1863 werd het bezit van Van As verdeeld en gingen de drie kavels hun eigen 'weg'. Daarmee werd de berg dus een geïsoleerd bezit te midden van land van anderen.⁶⁸ De berg werd toen aangekocht door A. Bredius, koopman in Amsterdam, de eigenaar van Oud Naarden, die ook land op de Huizer Eng bezat en daarmee het oude landgoed weer aan elkaar smeedde. Daarmee verenigde

⁶⁵ Opregte Haarlemsche Courant, 23 september 1824; Schaftenaar 1992: 36; in tegenstelling tot wat Schaftenaar daar vermeldt was de Eukenberg in 1832 geen bezit van de familie Bredius.

⁶⁶ Schaftenaar 1990a: 80; Schaftenaar 1992: 27

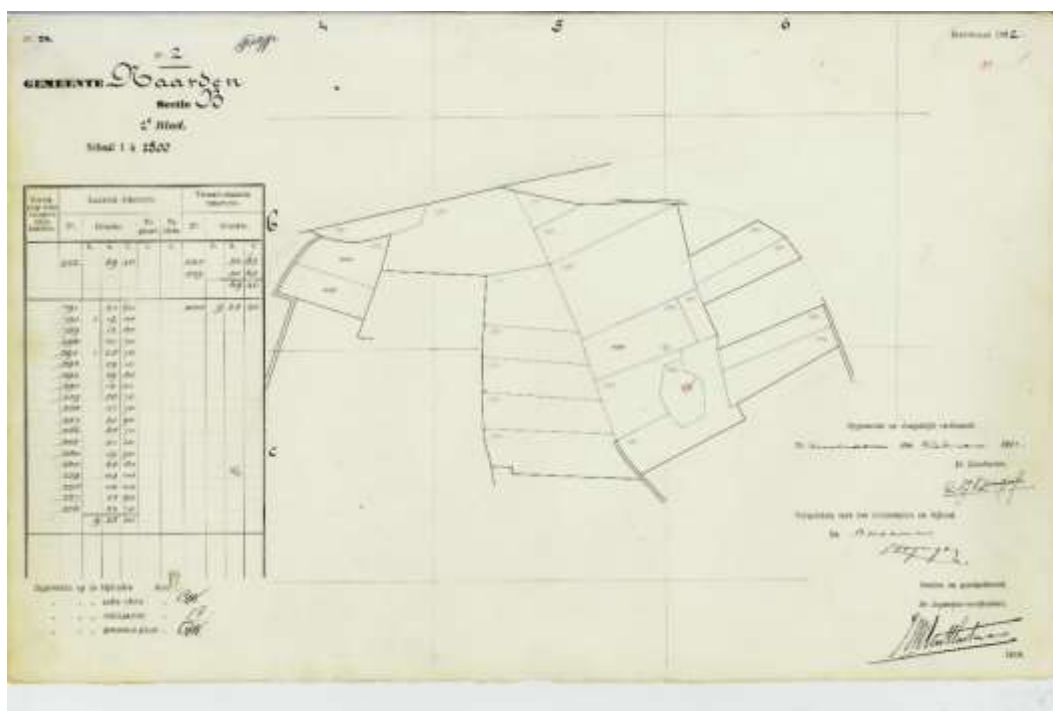
⁶⁷ Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel, kadastrale gemeente Naarden, sectie B

⁶⁸ Kadastrale leggers Naarden, reeks 1, artikel 6

hij immers het terrein weer met het landgoed waartoe het tot 1824 gehoord had. Korte tijd later kocht hij ook het aangrenzende perceel B 388 aan, zodat de berg een aaneengesloten onderdeel van Oud Naarden werd.⁶⁹ In 1878 werden *120 perceelen zwaar eiken-hakhout op stam, struiken en drooge takkebossen, staande om (...) Eukenberg, verkocht.*⁷⁰

Bovenstaande ontwikkeling, van agrarisch land tot landgoed, zien we op topografische kaarten ook terug. De topografische kaart van 1872 toont nog heel mooi een met heide begroeide top, omgeven door bos en – verder zuidelijk – het uitgestrekte akkerland. Aan het eind van die eeuw neemt de bebossing al toe, tot er uiteindelijk in 1932 een slingerende padenstructuur met bos in dit gebied staat afgebeeld en de omvorming tot landgoedbos had plaatsgevonden. Rond 1920 was er bovendien in opdracht van Mr. Willem Benjamin Blijdenstein (1867-1924), bankier, een huisje op de Eukenberg gebouwd. Bij die gelegenheid werd de oude verkaveling, die nu vanwege het aaneengesloten grondbezit niet meer nodig was, opgeheven.⁷¹ Schaftenaar meldt dat het *een met bruine carboleum geschilderd houten huisje [was], dat een kamer, een keuken en een w.c. had. De familie kwam er in alle jaargetijden.*⁷² Mogelijk gaat het om het *theehuis Eukenberg*, dat bewoond werd en waarin in 1926 werd ingebroken door een ruit te breken.⁷³

Rond 1947 werd het huisje, dat toen van zijn dochter Berendina Theodora Wilhelmina (Dientje) Blijdenstein (1899-1990), woonachtig te Maarn, was, als verdwenen in de kadastrale registratie vermeld. Schaftenaar zegt daarover: *Aan het einde van de oorlog is het huisje in verband met de brandstofschaarste in de kachels van onbekenden opgestookt.*⁷⁴

Het ovale perceel van de Eukenberg met daarop een gebouw in 1921 (bron: kadastrale hulpkaartjes Naarden, sectie B, nummer 99).

⁶⁹ Kadastrale leggers Naarden, reeks 1, artikel 45

⁷⁰ De Gooi- en Eemlander, 21 december 1878

⁷¹ Kadastrale hulpkaartjes Naarden, sectie B, nummer 99; kadastrale leggers Naarden, reeks 3, artikel 2809

⁷² Schaftenaar 1992: 26

⁷³ De Gooi- en Eemlander, 27 juli 1926

⁷⁴ Schaftenaar 1992: 26

Op deze luchtfoto van 3 februari 1945 is de Eukenberg (blauw) nog maar net te herkennen. De padenstructuur van de buitenplaats is ook nog herkenbaar. Noordelijk van de berg lag toen nog bos. De groene cirkel was op het origineel aanwezig en is niet door ons toegevoegd (bron: WUR, luchtfotocollectie RAF).

Het beheer door GNR

Blijdenstein schonk de berg in 1948 uit persoonlijke overtuiging aan het Goois Natuurreservaat.⁷⁵ Het bos om de berg was al in de hongerwinter van 1944-1945 door de omwonenden omgehakt.⁷⁶ Tussen de nog resterende eikenhakhoutstruiken werden nog in het verwervingsjaar 36.400 2-jarige Oostenrijkse dennen en 2.800 3-jarige Sitkasparren aangeplant.⁷⁷ In 1956 was een deel van deze Oostenrijkse dennen verbrand en moest worden opgeruimd. Andere werden vrijgesteld.⁷⁸ Mogelijk werd hier als gevolg van een hervormingsplan uit 1958 hakhout opgeruimd.⁷⁹ Inrichtingsplannen in relatie tot de berg zelf komen in 1959 op tafel. Deel van het genoemde hervormingsplan was ook het uitgeven van ongeveer 2 hectare als bouwland ten noorden van de Eukenberg, zodat ook in de verdere toekomst het uitzicht vanaf de Eukenberg op het IJsselmeer gehandhaafd kon blijven.⁸⁰ Het jaar erop werden maatregelen genomen dat er geen auto's in het gebied rond de Eukenberg konden komen. Tegelijk werden ook 14.000 Oostenrijkse dennen verplant.⁸¹

In 1961 volgde een grote restauratie van de Eukenberg. De top van de heuvel werd daarbij opgehoogd; wellicht is dit het ophogingspakket dat bij de boringen werd aangetroffen. Van de talloze toegangen tot de berg werden er twee uitgekozen en van treden voorzien ten behoeve van de bezoekers. Zowel om de top als om de voet van de berg werd een afrastering geplaatst. Op het hoogste punt werden bovendien twee banken gezet. Het gemengde loofhout op de taluds werd gezuiverd en aangevuld met 200 amelanchiers (krentenboompjes).⁸² Het jaar erna werd de begroeiing op het talud aan de noordzijde van de Eukenberg afgehakt om een goed uitzicht over het IJsselmeer te waarborgen.⁸³

⁷⁵ Kadastrale leggers Naarden, reeks 4, artikel 4522; Jaarverslag GNR 1948, p. 3-4

⁷⁶ De Gooi- en Eemlander, 13 februari 1948

⁷⁷ Jaarverslag GNR 1948, p. 3-4

⁷⁸ Jaarverslag GNR 1956, p. 35

⁷⁹ Jaarverslag GNR 1958, p. 17

⁸⁰ Jaarverslag GNR 1959, p. 21

⁸¹ Jaarverslag GNR 1960, p. 19

⁸² Jaarverslag GNR 1961, p. 19

⁸³ Jaarverslag GNR 1962, p. 16

Daarna volgden periodiek herstelwerkzaamheden. Zo werden in 1967 de toen 6 jaar oude trappen en het raster van de Eukenburg gerepareerd; hier werd 15 uur aan besteed.⁸⁴ Werkzaamheden op wat grotere afstand vonden plaats in 1969, toen door het kaalslaan van een gedeelte van de wal langs het Gooimeer het uitzicht vanaf de Eukenberg werd verbeterd. Hier werd maar liefst 254½ uur aan besteed.⁸⁵

Een nieuwe reparatie van de trappen vond plaats in 1977, net als van de omheining bovenaan. Ook het uitzichtpunt aan “zee” werd toen aangepakt; werd hiermee de Aalberg bedoeld?⁸⁶

Na de beperkte onderhoudswerkzaamheden van 1967 en 1977 was het aan het eind van de jaren 1980, voor het eerst in dertig jaar, weer tijd voor een grotere opknapping. Dankzij de Stichting Steun Goois Natuurreservaat, waaraan de bedrijvenvereniging Naarden FFIM f 20.000,- bijdroeg, kon de verwilderde Eukenberg worden hersteld. De twee zitbankjes, ongetwijfeld die uit 1961, waren inmiddels vergaan.⁸⁷ Er kwam een nieuwe zitgelegenheid. De opening vond op 28 april 1990 plaats.⁸⁸

Na deze grote slag van 1989/1990 moest in 1992 alweer een beperkte opknapping van het uitzichtpunt plaatsvinden.⁸⁹ In 1996 werden eveneens onderhoudsmaatregelen uitgevoerd, net als in 1998.⁹⁰ Vrijwilligers verrichten in 2001 onderhoudswerk aan de trap van de Eukenberg.⁹¹ Nabij de Eukenberg werd in 2002 de Amerikaanse vogelkers tot de grond afgezet.⁹²

In 2004 volgde de volgende opknapping, voornamelijk als gevolg van het sterk toegenomen recreatieve gebruik. Dat was vooral aan de trappen en de bankjes te zien. Ze werden hersteld en het uitzicht werd weer helemaal vrij gemaakt. Om erosie door bewandelen tegen te gaan plantten schoolkinderen uit Naarden in het kader van Nationale Boomfeestdag struikjes op de hellingen van de Eukenberg.⁹³

⁸⁴ Jaarverslag GNR 1967, p. 25

⁸⁵ Jaarverslag GNR 1969, p. 21

⁸⁶ Jaarverslag GNR 1977, p. 56

⁸⁷ De Telegraaf, 9 januari 1990

⁸⁸ Jaarverslag GNR 1989/1990, p. 22 & 30

⁸⁹ Jaarverslag GNR 1992, p. 14

⁹⁰ Jaarverslag GNR 1996, p. 14; Jaarverslag GNR 1998

⁹¹ Jaarverslag GNR 2001, p. 13

⁹² Jaarverslag GNR 2002, p. 12

⁹³ Jaarverslag GNR 2004, p. 12

Landschapontwikkeling rond de Eukenberg vanaf de 18^e eeuw aan de hand van kaarten
 De kaartuitsneden zijn gelijk aan die van de Eukenberg in hoofdstuk 3. De toelichting verschilt.

1740⁹⁴

1845⁹⁵

1900

1940

1980

2011

⁹⁴ Nieuwe kaart van Gooiland van Reinier & Josua Ottens uit 1740, samengesteld uit oudere kaarten, Universiteitsbibliotheek Utrecht. KAART: *VIII*.B.h.7 (Dk38-10)

⁹⁵ Kaart van Gooiland na de heide verdeling van 1843, zogenaamde Kaart van Perk, Universiteitsbibliotheek Utrecht KAART: *VIII*.B.j.53 (Dk38-14)

1740

De Aalberg en Eukenberg liggen aan het noordelijke uiteinde van de Huizer Eng, de omgeving is in gebruik als akker. De Eukenberg is aangegeven als een niet ontgonnen stukje heide, met een duidelijk bergje. In het oosten is Warande Wolfskamer als woest land aangegeven. De klif is aangegeven als een lijn. Het strand voor de klif als een lichte strook. De ligging van de wegen en de bergjes is nog niet nauwkeurig.

1825

Een deel van de akkers is bebost. Van de Eukenberg zijn ook veronderstelde vroegere namen opgenomen, maar er wordt geen exact punt mee aangeduid. De klif en de kust zijn aangeduid zoals op de achttiende-eeuwse voorganger.

1900

Er is meer bos aangelegd op de Huizer Eng. Het overgrote deel bestaat vermoedelijk uit eikenhakhout. Daarnaast zijn er enkele percelen met naaldhout.⁹⁶ Naast de hakhoutopbrengst speelt waarschijnlijk ook verfraaiing van het landgoed en de jacht een rol. De helling van de klif wordt met streepjes aangeduid. Het strand voor de klif is aangeduid als een grijs gespikkelde zone. Op de plek van de Eukenberg (het bosje oostelijk van de Hooge Zeeweg) staat een hoogte-aanduiding: 11. De berg stak daarmee 2 tot 3 meter boven de omgeving uit.

1940

De Eukenberg is opgenomen in een netwerk van slingerpaden door het (hakhout)bos rond de berg (dit was al het geval op de kaart van 1935). Op de kaart is de hoogte 14,3 afleesbaar. Dat betekent dus dat de berg met ruim 3 meter moet zijn opgehoogd. In de omgeving zijn enkele akkers buiten gebruik genomen in veranderd in heide met plukjes bosopslag. Op de Eukenberg zou je gezien de centrale ligging in het padenpatroon een uitzichtspunt verwachten, of mogelijk een uitkijktoren, die tot boven het opkomende bos uitsteekt. Er staat echter een houten huisje (zie @@). Mogelijk kon er vanuit dit huisje nog over het hakhout worden uitgekeken.

De helling van de klif is nog steeds met streepjes aangeduid. De Afsluitdijk is al afgesloten, maar het strand (waarschijnlijk inclusief enkele duintjes) is nog als zodanig aangeduid als gele strook (pas op de eerste naoorlogse kaart van 1955 wordt er riet- of moerasvegetatie buiten het strand aangegeven).

1980

Aan de zeezijde van de klif is een bredere strook met moeras en riet opgekomen. Op het vroegere strand met duintjes is deels bos opgekomen. Waarschijnlijk omdat het strand dichtgroeide met vegetatie is er tussen berg en moeras een wandelpad gekomen dat op de kaart met liggende streepjes wordt aangeduid. Het heideveld tussen Eukenberg en Aalberg is dichter met bos begroeid geraakt. Het bos op en rond de Eukenberg (Eikenberg op de kaart) moet zo hoog zijn opgegroeid dat de berg niet meer kan functioneren als uitkijkpunt. De hoogte is nog altijd 14,3 meter.

2011

Er is meer bos op het voormalige strand en de voormalige rietvlakte en dit zal op latere kaarten nog enigszins toenemen. Het pad langs de klif staat nu als weg op de kaart aangegeven. Het lijkt er dus op dat het pad is verbreed.

Ten noorden van de Eukenberg, hoogst waarschijnlijk door het Goois Natuurreservaat, die nu eigenaar is, is een perceel vrij gemaakt van bos. Hierdoor zijn weer vergezichten mogelijk vanaf de Eukenberg. Vanaf 2017 is op kaarten te zien dat ook de bosstrook langs de klif terug is gezet,

⁹⁶ Zo is op te maken uit de eerste bosstatistiek van 1940.

waardoor vanaf de Eukenberg verre uitzichten op het Randmeer mogelijk zijn. Als hoogte staat nog steeds 14,3 aangegeven (ook op de meest recente topkaarten). Dit is hoger dan de 13,9 meter boven NAP volgens AHN-gegevens.

Opmerking omtrent de oorspronkelijke hoogte van de berg

Uit het bovenstaande blijkt dat de Eukenberg tussen 1900 en 1940 met 3 meter moet zijn opgehoogd, en dat er bovendien in 1961 een verhoging van de top plaatsvond. Om de aard en de hoogte van de ophoging te onderzoeken hebben we op de zuidelijke helling van de berg een viertal grondboringen gezet. Uit deze oppervlakkige waarnemingen lijkt dat hier hooguit 30 tot 35 cm aan zand is opgebracht. Onder deze opgebrachte laag lijkt sprake van oorspronkelijk materiaal (dichtgepakt moedermateriaal met een hoge boorweerstand).

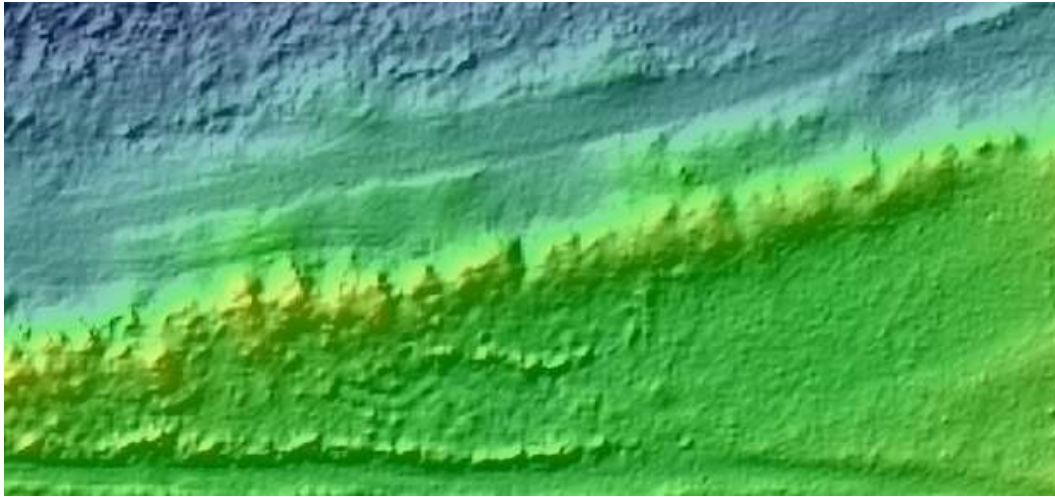
Op ongeveer 70 cm onder de top lijkt sprake van hooguit 45 of 50 cm opgebracht materiaal. De top is nu (volgens AHN-4) 13,9 meter hoog. Deze veldwaarneming wijst er op dat het oorspronkelijke materiaal op $13,9 - 70$ (de hoogte van de boring onder de top) $- 50$ (de dikte van de waargenomen opgebrachte bovengrond) = 12,7 meter boven NAP lijkt te bevinden. Dit getal wijkt af van de hoogteaanduiding op de kaart van 1900 van 11 meter. Meer gedetailleerd bodemonderzoek is nodig om deze bevindingen te bevestigen. Wel kunnen we stellen dat de Eukenberg ook zonder de ophoging al een markante hoogte in het landschap was.

Indicatieve bodemkundige waarneming dicht bij het topje van de Eukenberg, met links opgebracht materiaal (donkere en bruine kleuren) en rechts de overgang naar het oorspronkelijke moedermateriaal (lichte kleuren). Foto Overland 69.

Opmerking omtrent de aard van de klif

Uit bodemkundige waarnemingen blijkt dat er zand tegen de klif is aangeblazen, vermoedelijk strandzand dat zo duintjes heeft gevormd. De duinvormen zijn ter hoogte van de Eukenberg herkenbaar. Hier lijken de duintjes zelfs boven op de klif te liggen. De klif lijkt hier begraven in duinzand.

Hoogtebeeld van de duintjes tegen en op de klif.

Foto van duintje tegen- en op de klif. Foto Overland 84.

Opmerking omtrent het oude hakhout langs de klif

Tussen het van bos ontdane perceel ten noorden van de Eukenberg en de klif ligt een oud hakhoutbos waarvan de eiken enkele jaren geleden weer zijn teruggezet, teneinde het uitzicht vanaf de Eukenberg op het randmeer mogelijk te maken. Deze eiken lijken het nog steeds goed te doen. Er lijkt sprake van het geslaagd terugbrengen van hakhoutbeheer in oud hakhoutbos. Overigens blijkt uit de in het bovenstaande genoemde jaarverslagen van GNR dat dit in de 20e eeuw vaker is gedaan.

Conclusies Eukenberg

De Eukenberg ligt op een glooiing van de stuwwal waar vermoedelijk ook dekzand op is afgezet. Waar andere glooiingen onderdeel werden van de Huizer Eng bleef deze hoogte buiten schot. Vermoedelijk was deze hoogte al voor de ontginning, in ieder geval voor vóór het midden van de 17e eeuw, een geprononceerde hoogte.

De Eukenberg lag eeuwen geleden vermoedelijk ook buiten de context van een landgoed of buitenplaats.

De enig reconstrueerbare taalkundige afleiding komt uit op een betekenis van 'kleine, gebukte berg'. Of die betekenis ook echt klopt, is niet met zekerheid te zeggen. Dat hangt sterk af hoe de berg in

relatie tot de weidsheid door de toenmalige mens geïnterpreteerd werd. Het is denkbaar dat op deze hoge plek al in de prehistorie een grafheuvel is opgeworpen, die schuilgaat in de jongere ophogingspakketten op de top. Vanwege de ligging aan de Zuiderzee is het gebruik als strategisch uitzichtpunt op zekere momenten goed denkbaar.

Afgaande op historische kaarten is de Eukenberg in de jaren 30 met ruim 3 meter opgehoogd van 11 naar 14,3 meter. We sluiten niet aan dat de berg voordien in werkelijkheid ruim 1 meter hoger was dan 11 meter. Ook in 1961 moet een ophoging hebben plaatsgevonden. De huidige hoogte is 13,9 meter.

De vooroorlogse ophoging gebeurde tegelijkertijd met de aanleg van meer bos (voornamelijk eikenhakhout) op de eng en de totstandkoming van een slingerpadenpatroon door het bos. Op de Eukenberg stond een huisje met uitzicht op zee. Doordat het bos sindsdien is omgezet tot hoger opgaand bos is het uitzicht verdwenen. Door een deel van het bos ten noorden van de berg om te zetten in akker is er sinds enkele jaren weer uitzicht op het Randmeer.

Tegen- en bovenop de klif niet ver van de Eukenberg zijn duintjes opgestoven.

2.2 Karakteristiek en aanbevelingen

Landschappelijke kenmerken Eukenberg

De Eukenberg laat zich karakteriseren als een natuurlijke hoogte binnen oud cultuurlandschap die in het kader van landgoedbeheer en onder andere vanwege het uitzicht op zee is opgehoogd. Het grootste deel van de terreinverheffing is natuurlijk, met name het topje bestaat uit opgehoogd materiaal. Het topje van de berg bestaat uit een plateau van grindig materiaal omgeven door een hek. Wie vanuit het bos in het zuiden komt, wordt op het topje verrast op een wijds uitzicht op het Gooimeer en het achterliggende Flevoland. Het topje is bereikbaar via een pad met trap in het zuiden en een trap in het noorden. Buiten deze trapjes zijn er sinds 1961 geen olifantenpaadjes meer naar boven. Er is ook minder sprake van erosie en uitgesleten paden dan op de andere bergjes. Opmerkelijk is dat de hoogte het meest uitgesproken is vanuit het (vrij open) bos in het zuiden. Doorgaans zijn de hoogtes door bosbegroeiing minder goed zichtbaar. De open ruimte langs de trap met bielzen waardoor uitzicht naar de berg mogelijk is, draagt hieraan bij. Het talud is begroeid met eiken die voortkomen uit hakhout. Ook is een uit hakhout voortkomende berk te zien.

De trap met bielzen aan de zuidwestzijde van de Eukenberg draagt bij aan het beeld van de Eukenberg als een uitgesproken hoogte. Foto RAAP 010.

Uitzichtpunt met rechts de trap die vanaf het noorden de berg opkomt. Achter de berg het van bos ontdane perceel, daarachter de hakhoutstrook en daarachter het Gooimeer en Flevoland met de bebouwing van Almere. Foto Overland 70.

Dicht bij het topje van de Eukenberg geeft de witte stippellijn grofweg weer van waaraf er (volgens oppervlakkige bodemwaarnemingen) een vrij dikke laag opgebracht materiaal zich op de berg bevindt. Op de helling staan grillige, deels meerstammige eiken die voorkomen uit hakhout. Foto Overland 73.

Landschappelijke kenmerken omgeving

De omgeving van de Eukenberg draagt kenmerken van een cultuurlandschap dat al deels bebost is (met voornamelijk hakhout) in de negentiende eeuw en dat in de eerste decennia van de twintigste eeuw opgenomen is in een landgoederenlandschap. Rond de berg ligt nog steeds een slingerpadenpatroon. Ten noorden van de berg ligt een open terrein waar het bos is gerooid ten einde uitzicht richting Gooimeer mogelijk te maken. Daar ten noorden van ligt een overgebleven strook hakhout, dat onlangs opnieuw is teruggezet.

De klifrand is hier overstoven. Het reliëf bestaat vooral uit lage duintjes. Net als bij de Aalberg strekt de klif zich verder uit naar het oosten en westen, en heeft die soms het karakter van een oude vee- en wildkerende wal die de rand vormde van de Huizer eng, met eiken die voortkomen uit vroeger hakhout.

In het bos rond de Eukenberg liggen slingerpaden. Op de voorgrond van links naar rechts het cirkelvormige pad dat rond de natuurlijke hoogte van de berg ligt. De flauwe helling aan de onderzijde van de berg is deels begroeid met meerstammige eiken, voortkomend uit vroeger hakhout. Foto Overland 062.

Klifrand met het karakter van een veekerende wal met hakhoutvormen ten noorden van de Eukenberg. Foto Overland 80.

Aanbevelingen

Versterk landschappelijk karakter door:

- De Eukenberg vertoont weinig erosie. Wellicht komt dat door het hek rond het bergtopje en de goede paden/trappen naar de top. De mogelijkheden om te genieten van de omgeving en uitzichten die de berg biedt lijken goed te zijn benut. Dit alles kan als voorbeeld dienen voor de andere bergjes.
- Accentueer de relatie tussen de berg en de slingerpaden rond de berg.
- Dat de klif feitelijk bestaat uit duintjes is ook bij het Geopark-initiatief niet bekend. Sluit dit gegeven kort met het Geopark HGV en evt. met Jan Sevink.
- Op en rond de berg ligt opgeschoten hakhout met vaak grillige en meerstammige bomen. Dit komt bij meerdere bergjes voor, maar is op nationale schaal een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel en vertegenwoordigt vaak hoge historische-ecologische waarden (inclusief de ondergroei). Spaar deze bijzondere waarden door het bos te beschermen tegen al te veel jonge opslag. Onderzoek of het mogelijk is het hakhout 'levend' te houden door het (met de nodige voorzichtigheid) terug te zetten zoals op de hakhoutstrook bij de Eukenberg is gebeurd.

4 Sijsjesberg

4.1 Genese

Geologie en aard van de hoogte

Identificatie

Tijdens het onderzoek liepen we tegen het merkwaardige feit aan, dat de Sijsjesberg uit twee bergjes bestaat. Dat roept de vraag op of beide topjes oud zijn, of dat één ervan pas in de 20e eeuw ontstaan is. We besteden er hier een inleidende paragraaf aan.

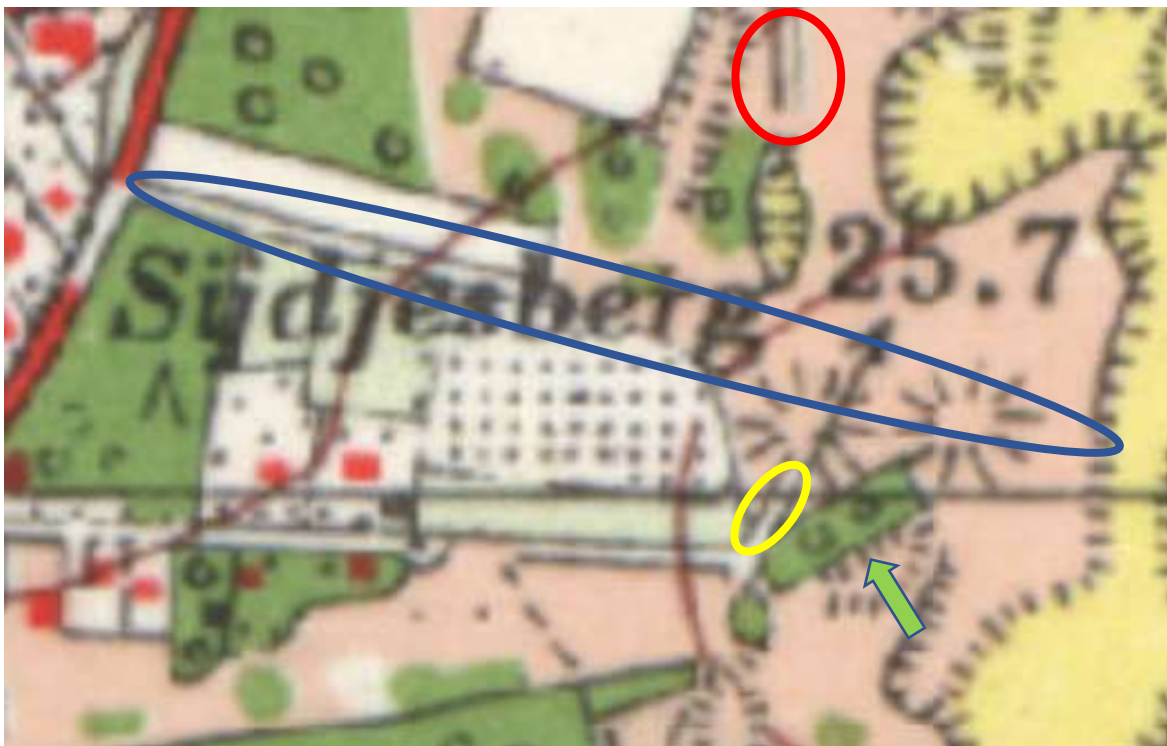
De kaarten van 1872, 1890 en 1905 laten duidelijk één hoogte zien, de laatste twee met een hoogtecijfer van 21 meter. De topografische kaart van 1932 toont in de vorm van een pad (stippellijn) de westrand van het weergegeven topje.

Topografische kaartbeelden uit 1874 en 1905. Op de kaart staat maar één topje.

Pas de topografische kaart van 1954 toont ook een tweede topje, duidelijk oostelijk van het ene topje op de oudere kaarten. Op basis hiervan lijkt het aannemelijk dat het westelijke topje de oorspronkelijke Sijsjesberg is.

Omdat de topografische situatie tussen 1932 (de laatste kaart voor de oorlog) en 1954 (de eerste na de oorlog) sterk is veranderd en ook de kaartprojectie in die tijd wijzigde, hebben we met een aantal in het veld ongewijzigde elementen gecheckt of het oostelijke bergje werkelijk nieuw is aangelegd.

Topografische kaartbeelden uit 1932 (boven) en 1954 (onder), respectievelijk met één en twee topjes.

Uit een analyse op basis van georeferencierte kaarten blijkt het 'oude' topje op de vorige topografische kaarten op de locatie van het westelijke topje op deze kaart te liggen. De topografische structuur was in die periode door de zandwinning fors veranderd, maar vier te vergelijken structuren zijn op beide kaarten ingetekend.

- Rood: een oud pad dat vanuit het noorden recht op het topje afging (1932), loopt in 1954 richting het westelijke topje.

- Blauw: de weg die in 1932 doorliep, keurig ten noorden van het topje links, loopt in 1954 denkbeeldig door ten noorden van het westelijke topje, maar óver het oostelijke.
- Geel: een watergang loopt in 1932 vanuit het zuidwesten op het topje af. In 1954 gaat er over hetzelfde tracé een pad richting het westelijke topje.
- Groene pijl: een zuidwest-noordoost lopende houtsingel, in 1932 ten zuidoosten van het topje en in 1954 ten zuidoosten van het westelijke topje.

Trouw constateerde al in 2009 dat er in de jaren 1930 een nieuwe berg met de naam Sijsjesberg werd aangelegd, zonder zich te beseffen dat het oude bergje er gewoon nog ligt.⁹⁷ Onder 'historische bronnen' komen we nog uitgebreid op de aanleg van het tweede bergje terug.

Aard van de bergjes

De Sijsjesbergen zijn op hoogtebeelden zichtbaar als een dubbel topje waarvan de westelijke volgens AHN-gegevens bijna 25 meter hoog is, en de oostelijke iets hoger is dan 27 meter. De hoogte van de stuwwal rond de Sijsjesberg ligt op 17 tot 19 meter.

Op het onderstaande hoogtebeeld, waarop ook de bodems zijn aangegeven, is te zien dat de stuwwal een zuid-noord lopende rug vormt, die naar het noorden geleidelijk afloopt. De Sijsjesberg ligt midden op deze rug. Gezien vanuit het oosten, westen en noorden liggen de bergjes dus op een duidelijke hoogte. Deze topjes zijn nog in de 20e eeuw opgehoogd of zelfs aangelegd (zie later). De oudste van de twee lag voor die tijd ook al 2 tot 3 meter hoger dan de omgeving.

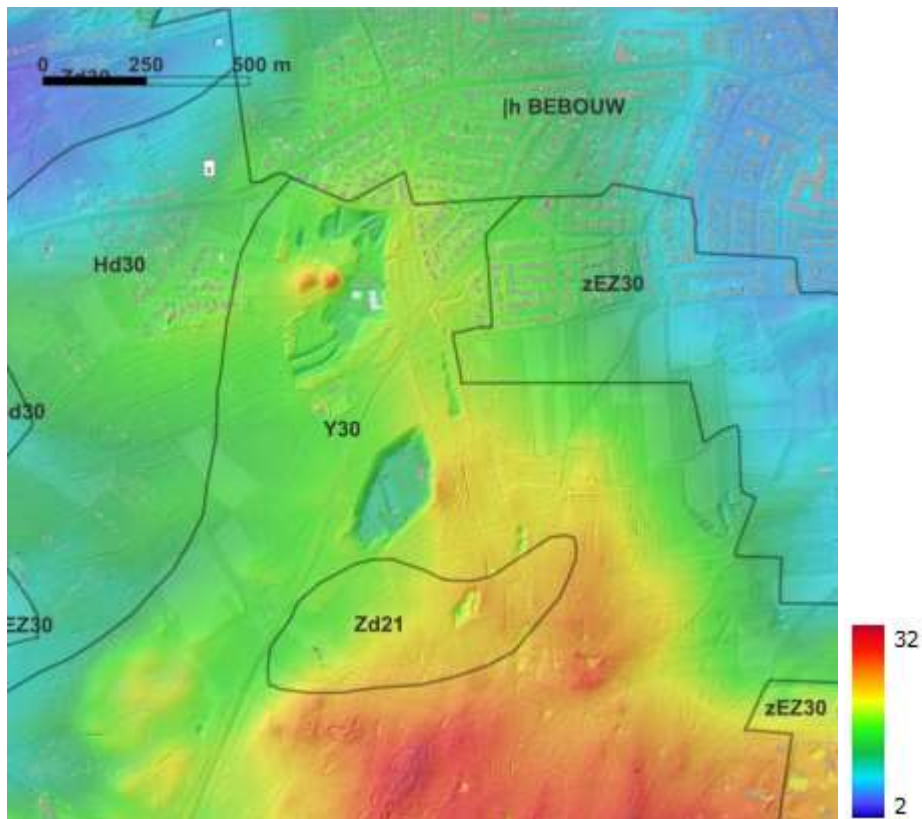
Bodems

Volgens de ook hier zeer grofschalige bodemkaart bestaat de stuwwal net als bij de Aalberg en de Eukenberg uit holtpodzolen in grof zand (aangeduid met de code Y30 op de kaart). Ten oosten liggen enkeerdgronden, ontstaan door ophoging van akkers door plaggenmest. Onder een groot deel van de huidige bebouwde kom van Huizen moeten deze gronden ook hebben gelegen. Iets naar het westen is het stuwwalmateriaal (of mogelijk smeltwaterafzetting) armer en liggen er haarpodzolen in grof zand (Hd30). Ongeveer 800 meter ten zuiden van de Sijsjesbergen is in de laatste ijstijd dekzand tegen de stuwwal op geblazen, dat als gevolg van uitputting van de heide in historische tijd (waarschijnlijk de zestiende eeuw of zeventiende eeuw) is gaan stuiven. Hier liggen zogenaamde duinvaaggronden (Zd21).

Eigen (indicatieve) bodemkundige waarnemingen wijzen erop dat de oude, westelijke Sijsjesberg een duidelijke glooiing of hoogte was vóórdat het werd opgehoogd. De helling lijkt voor een groot deel te bestaan uit de natuurlijke bodem (holtpodzol in grof zand) zonder of met hooguit enkele decimeters opgehoogd materiaal. De hoge ligging en het grofzandige materiaal maakte de directe omgeving waarschijnlijk ongeschikt voor het gebruik als akker (zie later). Het topje bestaat wel uit opgebracht materiaal.

Direct ten zuidwesten van de oude Sijsjesberg wijst de aanwezigheid van een 40 tot 50 cm dikke donkere matig fijnzandige bovengrond op een plaggendek, ontstaan door het opbrengen van plaggenmest. Dat de bodemkaart hier geen enkeerdgrond aangeeft, komt waarschijnlijk doordat het plaggendek gemiddeld genomen te dun is in dit gebied om bodemkundig als zodanig geclassificeerd te worden.

⁹⁷ <https://www.trouw.nl/nieuws/wandelen-in-crisistijd~bc6e67cc/>

Hoogtebeeld en bodemkaart van de omgeving van de Sijsjesberg.

Y30 = holtpodzolen in grof zand

zEz30 = hoge zwarte enkeerdgronden in grof zand

Hd30 = haarpodzolen in grof zand

Zd21 = duinvaaggronden in leemarm en zwak lemig fijn zand

Bodemkundige waarneming bij het topje van de westelijke (oude) Sijsjesberg. Lager op de helling en in de directe omgeving bestaat de bovengrond uit grof zand zonder grindjes. Op het topje ligt grindrijk materiaal. Hiermee moet de natuurlijke glooiing zijn opgehoogd. Foto Overland 45.

Archeologie

Als één van de weinige hier beschreven bergjes ligt de Sijsjesberg niet binnen een vastgesteld archeologisch AMK-terrein. Wel zijn er in de omgeving enige archeologische vondsten gedaan. Bij ontzandingswerkzaamheden in 1935 werden skeletresten van een mammoet aangetroffen.⁹⁸ Het betreft daarnaast een stenen bijl uit de periode tussen het vroeg neolithicum b en de bronstijd⁹⁹ en scherven van een wikkeldraadbeaker uit de vroege bronstijd.¹⁰⁰ De bijl wordt door Wimmers en Van Zweden een *Durchlochte Breitkeil* genoemd, en beschouwd als één van de oudste neolithische vondsten uit het Gooi op dat moment.¹⁰¹ Het is denkbaar dat op de natuurlijke hoogte een grafheuvel aanwezig was voordat de Sijsjesberg tot de huidige hoogte werd opgehoogd.

Archeologische vindplaatsen rond de (oude) Sijsjesberg (bron: Archis3).

Landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot in de nieuwe tijd

Net als bij de Aalberg en Eukenberg geldt dat de holtpodzolen van de stuwwal al in de prehistorie (vanaf het laat-neolithicum) geschikt waren om te akkeren en mogelijk ook om te bewonen. Vanaf de achtste of negende eeuw verschoof de vestigingsvoorkeur van de boeren naar de randen van het Gooi en vermoedelijk in de loop van de late middeleeuwen raakte het gebied onbewoond. Mogelijk is er een fase geweest met bos, maar die maakte plaats voor heide waar boeren begraaften en pluggen staken. Vanaf de late Middeleeuwen of de nieuwe tijd groeide de Eng vanuit Huizen weer naar dit gebied toe. De Sijsjesberg bleef vrijwel zeker buiten schot bij de ontginning, zo blijkt uit historische kaarten (zie onder). De omgeving van de Sijsjesberg kwam vermoedelijk pas laat in ontginning. Hoewel hier akkers lagen, ontbreekt een dik plaggendek.

Historische bronnen

In de literatuur heeft de Sijsjesberg al voor verwarring gezorgd. De historisch-geografe Schuyf meldt over de 10 tot 15 meter hoge Sijsjesberg dat deze aan één zijde een vlak ovaalvormig terrein kent,

⁹⁸ Haagsche Courant, 12 november 1935

⁹⁹ Archis3, zaakidentificatienummer 2932057100

¹⁰⁰ Archis3, zaakidentificatienummer 2911142100

¹⁰¹ Wimmers & Van Zweden 1992: 107

op sommige plekken door een wal afgegrensd.¹⁰² Dat zou aan de noordzijde liggen.¹⁰³ Zij heeft daarbij vermoedelijk de oostelijke hoogte als Sijsjesberg beschouwd, wat haar these over vroege betekenissen van de plek aan het wankelen brengt.

Zoals zij zelf echter ook al meldt is maar de vraag wat we gezien alle zandwinning vanaf de 17e eeuw in dit gebied uit deze structuur mogen afleiden.¹⁰⁴

De Sijsjesberg zou volgens Schuyf een cultusplek geweest kunnen zijn. Dat baseert ze onder meer op volksverhalen rond de plek. Eén van die verhalen maakt melding van de berg als *Seitjesberg*, waar pasgeboren kinderen op een draagkussen naar toe werden gebracht en aan de aarde werden gewijd.¹⁰⁵ Zij koppelt dit aan vaker bij tafelbergen voorkomende lege terreinen, die de bijzonderheid van de plek moesten accentueren en ruimte boden aan de deelnemers rond de plechtigheden.¹⁰⁶ In dit geval achten we het bijzonder onwaarschijnlijk dat we hier met zo'n ceremoniële plek te maken hebben; het reliëf van de omgeving hangt vrijwel zeker samen met zandwinning. Dat geldt ook voor het hele terrein waarin sinds 1953 een zwembad ligt.¹⁰⁷

Het is daarom verstandig om goed naar de primaire bronnen te kijken. Op een kaart van Frederik de Wit van Utrecht uit 1670-1700 vinden we de *Sijtjes Bergh* met naam terug, net als de Tafelberg onder de aanduiding *Ontfangers Tafel* (zie later). Het zijn de enige twee bergjes die we daarop met naam herkennen.¹⁰⁸ Ook in de lokale administratie van onroerend goed komt dit bergje in de 17e eeuw al voor. In 1659 lag een akker land van 2 schepel *aen Zijtges bergh*¹⁰⁹ en in 1661 lag 7 spint akkerland *op Zijtges Bergh*.¹¹⁰ Vergelijkbare vermeldingen met gevarieerde spelling komen daarna nog meer voor. In een akte van bewijs uit 1699 komen 2 *schepele* [land] *achter Sijtjes Bergh* voor.¹¹¹ Daarmee zijn we ruim voorzien van 17e-eeuwse vermeldingen.

Mogelijk zonder naamsvermelding staat de Sijsjesberg op de Caarte van Goyland uit 1709.¹¹² De kaart van Walraven uit 1723 noemt deze berg de *Seijtjes Bergh*¹¹³, Ottens in 1725 de *Seijsjes Berg*. De berg staat met de naam *Sijsjesberg* op de Militaire kaart van de Provincie Holland van Ketelaar uit 1769.¹¹⁴ In 1794 maakte *de helft van Cijtjes Berg in de Huyser Neng* deel uit van de buitenplaats Zuid-Crailo.¹¹⁵ In 1843 werd de *Sijsjesberg* op de Kaart van Gooiland ingetekend.¹¹⁶

Een vergelijking van het kadastraal minuutplan 1832 met de huidige situatie bevestigt de bovenstaande bevindingen (zie afbeelding hierna). Het beeld laat zien dat het westelijke topje binnen een trechtervormig terrein woeste grond lag, dat naar het oosten toe spits toeliep. Het oostelijke topje correspondeert niet met de oude kavelgrenzen van dit trechtervormig terrein, en steekt zowel in het noorden als in het zuiden uit de smaller wordende trechter. Ook de kavels die

¹⁰² Schuyf 2019: 144

¹⁰³ Schuyf 2019: 147

¹⁰⁴ Schuyf 2019: 144

¹⁰⁵ Schuyf 2019: 146-147

¹⁰⁶ Schuyf 2019: 147

¹⁰⁷ Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, archieven van de gemeente Huizen, inventarisnummer 2258: stukken betreffende de bouw, verbouw en onderhoud van het zwembad Sijsjesberg met een dienstwoning aan de Ericaweg

¹⁰⁸ Archief Eemland, beeldbank: Flehite, Oudheidkundige Vereniging Amersfoort, 1001_431 en 1001_451

¹⁰⁹ Oud Rechterlijk Archief Huizen, 3187, fol. 230, d.d. 1 november 1659

¹¹⁰ Oud Rechterlijk Archief Huizen, 3187, fol. 329, d.d. 18 maart 1661

¹¹¹ Oud Rechterlijk Archief Huizen, 3175, d.d. 8 mei 1699

¹¹² Voor dit onderzoek was alleen een foto met een beperkte kwaliteit beschikbaar.

¹¹³ Gooi en Vecht Historisch, Prenten- en kaartencollectie Naarden, bestandsnummer SSAN093N, Itemnummer 151

¹¹⁴ Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, bestandsnummer SSAN092N, itemnummer 2004.056

¹¹⁵ Kooyman-van Rossum & Winnen 1986a: 165

¹¹⁶ Noord-Hollands Archief, 560 – kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 965

kort voor 1832 van de woeste grond aan de aangrenzende strookkavels cultuurland lijken te zijn toegevoegd, matchen niet met de vorm van het huidige oostelijke topje.

De eerste kadastrakaart van 1832 bevestigt het eerder geschetste vermoeden dat het westelijke topje de 'echte' Sijsjesberg moet zijn. Dit topje ligt vrij keurig in perceel B 340. De perceelsgrenzen lijken zich veel minder van het oostelijke topje aan te trekken, een aanwijzing dat deze nog niet bestond.

Projectie van het kadastraal minuutplan Huizen B2 op het huidige hoogtebeeld.

De Sijsjesberg vormde in 1832 in de vorm van een trechtervormig perceel een opvallende onderbreking in de verkaveling van de eng van Huizen, wat aangeeft dat die berg waarschijnlijk al bestaan heeft toen de verkaveling van de eng (overwegend in de late middeleeuwen?) tot stand kwam. De Sijsjesberg werd bij de inmetingen voor het kadaster als hoog meetpunt met de letter D gebruikt. Kadastraal kreeg de berg de aanduiding B 340. Ook het aangrenzende perceel B 341 had een onregelmatige vorm. Samen vormden ze een afwijkende structuur in de verdere blok- of strokenverkaveling van de eng. Wat opvalt is dat het perceel met de Sijsjesberg ooit trechtervormig naar het oosten toe spits wegliep, maar dat de aangrenzende strookkavels van de eng hier waren uitgebreid en met een stukje van het bergjes-perceel waren samengevoegd.¹¹⁷

Zoals eerder aangegeven zou later op het spitse deel van de trechter het oostelijke bergje worden opgeworpen. Eigenaren van de berg (B 340; heide) en het aangrenzende perceel (B 341; bouwland) waren respectievelijk de landgoedeigenaren George Hendrik Weijmar (sinds 1809 eigenaar van Zuid-Crailo) en Arent Roozeboom (Noord-Crailo), te midden van allerlei kleine eigenaren op de eng. De berg was na 1794 dus bij het landgoed Zuid-Crailo gebleven.

Rond 1844 kocht de predikant dr. Carel Lucius van Metelerkamp de Sijsjesberg over van Weijmar¹¹⁸, en kort daarna Mr. Hendrik Constantijn Hooft Graafland.¹¹⁹ Daarmee was het steeds los bezit van landgoedeigenaren in de verdere omgeving, vooral Crailo, en dat bleef in de latere jaren zo. De eerste grote landschappelijke verandering in de omgeving trad op toen er westelijk van de berg bebouwing verrees. Hier werden *nabij den Sijtjesberg* rond 1915 de eerste zomerhuisjes gebouwd. De nederzetting kreeg de naam *Luchtkasteel*.¹²⁰

¹¹⁷ Kadastrale gemeente Huizen, sectie B, blad 2

¹¹⁸ Kadastrale leggers Huizen, reeks 1, artikel 894

¹¹⁹ Kadastrale leggers Huizen, reeks 1, artikel 897

¹²⁰ Kadastrale leggers Huizen, reeks 3, artikel 3266

De Sijsjesberg werd in die tijd (1901, 1905, 1910) onder meer gebruikt voor oefeningen van de Volksweerbareid. Het terrein ten oosten van de Sijdsjesberg was toen nog met bos bedekt. De Sijdsjesberg had in 1905 een functionele rol in de oefening: *Wij begaven ons nu op den Sijdsjesberg, vermoedende, dat in deze omgeving het eind-treffen zou plaats hebben. Een schoon panorama ontrolde zich hier aan onze voeten, en, eenige oogenblikken den oorlogstoestand vergetende, verlustigden wij ons in het sublieme vergezicht. Vóór ons de Zuiderzee en links en rechts het dorpje Huizen, met het stedeke Naarden; in de verte Blaricum met donkere bosschen op den achtergrond. Wij overzagen met den kijker het gevechtsterrein nu geheel. (...) In een vrij vlak terrein ten oosten van den Sijdsjesberg kwamen spits en voorhoede der Zuidpartij opzetten.(...) Er wordt nu "verzamelen" geblazen en na een half uur, wanneer de troepen op den Sijdsjesberg verzameld zijn, kan de leider zijne bespreking houden.* In 1910 nam artillerie stelling op de Sijdsjesberg.¹²¹ Na de Eerste Wereldoorlog oefende hier ook de padvinderij.¹²²

In 1922 waren er plannen voor nieuwbouw op uitgebreidere schaal.¹²³ De eerste aanwijzingen voor ontzanding dateren uit 1925: *ontaarding van den omtrek van den Sijdsjesberg onder huizen, ontstaan door het aanleggen van den Nieuwen Bussummerweg.*¹²⁴ Tegelijk bestonden er ook al zorgen over de ontwikkelingen hier: *Huizen bezit in den Sijdsjesberg een heuvel met prachtig panorama, toch is in het nieuwe uitbreidingsplan een bebouwing om dien heuvel ontworpen, waardoor het vergezicht zoo goed als geheel wordt opgeofferd ter wille van de "gezonde ontwikkeling" dezer gemeente. Waarom, zoo vraagt men zich in Huizen af, zou onze gemeente zich groote financieele opofferingen getroosten om de streek rond den heuvel buiten het uitbreidingsplan te houden, terwijl vroeger Hilversum niets gedaan heeft om den Trompenberg te redden? Een dergelijke opoffering ter wille van het geheel gaat bovendien de financieele draagkracht van Huizen te boven.*¹²⁵ In 1925 brandde een pasgebouwde villa bij de Sijdsjesberg af, en omdat er een plantsoen rond de Sijdsjesberg geprojecteerd was, mocht herbouw niet op dezelfde plaats plaatsvinden.¹²⁶

In 1931 werd gestart met de afgraving van een smalle akker aan de noordzijde van de Sijsjesberg; een kuil van zes meter diep was al gegraven.¹²⁷ Hiermee werd een dreigement uitgevoerd van eigenaren dat als hun perceel niet in het nieuwe uitbreidingsplan werd opgenomen in verband met het belang van natuurschoon en een bouwverbod gehandhaafd zou blijven, zij tot ontzanding zouden overgaan.¹²⁸ Het graafwerk werd stopgezet. Men was voornemens het gat weer op te vullen.¹²⁹ In de gemeenteraad van Huizen werd daarna gediscussieerd hoe de Sijdsjesberg als natuurschoon behouden zou kunnen blijven.

In 1931 deed een gerucht de ronde dat op de (oude?) Sijsjesberg een nieuw raadhuis zou worden gebouwd. Dat werd door B&W echter tegengesproken.¹³⁰

Op de berg van 19,4 meter +NAP bevond zich volgens een krantenbericht een klein heuveltje met een triangulatiepunt, dat zelf op 25,7 meter +NAP zou hebben gelegen.¹³¹ Gezien deze hoogte lijkt dat om de oude Sijsjesberg te gaan; was het triangulatiepunt een oude grafheuvel?

¹²¹ De Courant, 14 juni 1905; De Maasbode, 13 augustus 1910

¹²² De Gooi- en Eemlander, 12 maart 1923

¹²³ De Amsterdammer, 14 augustus 1922

¹²⁴ Algemeen Handelsblad, 27 mei 1925

¹²⁵ Algemeen Handelsblad, 13 juni 1925

¹²⁶ De Gooi- en Eemlander, 12 augustus 1925

¹²⁷ De Gooi- en Eemlander, 11 juni 1931

¹²⁸ Algemeen Handelsblad, 13 juni 1931

¹²⁹ De Gooi- en Eemlander, 15 juni 1931

¹³⁰ De Gooi- en Eemlander, 9 mei 1931

¹³¹ Algemeen Handelsblad, 21 oktober 1932

De gemeente Huizen kocht het terrein in 1932 om er door werklozen een meer van tientallen meters diep (!) te laten aanleggen: het zogenoemde en nogal omstreden Sijsjesbergplan of Plan-Sijdsjesberg.¹³² De ontwerper van het plan was Dirk Frederik Tersteeg (Amsterdam 1876 – Naarden 1942), tuin- en landschapsarchitect van nationale betekenis. Hij maakte vele ontwerpen in het Gooi. In 1933 kreeg hij opdracht een vijver c.q. de ontgraving te ontwerpen.¹³³ Jaren later werd het beoogde resultaat als volgt verwoord: *'t Is nu al weer eenige jaren geleden, dat men in Huizen enthousiast was voor het groote werkverschaffingsplan, dat den Sijdsjesberg en zijn omgeving in een lustoord van wandelpaden en panorama-heuvels, gegroepeerd om een grooten vijver zou herscheppen.*¹³⁴ In het kader van dit beperkte onderzoek hebben we echter geen ontwerptekening gevonden.

De werkzaamheden werden op 1 juli 1933 gestart. Het werk werd gestart en een smalspoor werd aangelegd. Al in 1932 was er een stop omdat Stad en Lange geen zandtransport over de Oostermeent wilde.¹³⁵ Op 28 mei 1934 werd het plan definitief stopgezet vanwege moeilijkheden van en met de aannemer. Enige tijd later werd het werk alsnog kortstondig hervat.¹³⁶ Ook het inpolderen van delen van het IJsselmeer met zand uit de omgeving van de Sijsjesberg in 1937 ging niet door.¹³⁷

In februari 1935 werd voor het eerst gesproken over een nieuwe Sijdsjesberg. Kort na 25 februari zou het werk beginnen, dat het uitgaven van grind en leem op 7 meter diepte betrof. Het overtollige zand zou worden opgeworpen *tot een tweeden grooten berg ten Oosten van den bestaanden Sijdsjesberg en in de toekomst daarmee verbonden worden door een heuvelrug, een en ander volgens het plan van den tuinarchitect D.F. Tersteeg te Naarden.*¹³⁸ Op 17 september verscheen een artikel in Het Volk dat de tweede berg gereed was gekomen. Het had de vorm gekregen van een geknotte kegel. Met de nieuwe, de oude overtreffende berg was er een *dubbeltop* ontstaan. Onder leiding van de Heidemij hadden er 35 tot 40 werklozen aan gewerkt. Het grondvlak in de vorm van een ellips had een omtrek van 250 meter gekregen, en op de top was meer plek dan op de Sijdsjesheuvel (sic!). Wandelpaden liepen spiraalsgewijs naar boven.¹³⁹ In de raad was er discussie waarom er paaltjes van het Gooisch Natuurreservaat op stonden. De gemeente had zelfs 100 gulden aan het GNR moeten overmaken. Een stukje van de nieuwe berg bleek op GNR-terrein te liggen.¹⁴⁰ Een gemeentelijke commissie stelde daarna voor om de nieuwe Sijdsjesberg aan GNR aan te bieden.¹⁴¹ Daarnaast is er een krantenbericht uit januari 1936. Daarin werd aangegeven dat het uitgraven van het meer op niets was uitgelopen.¹⁴² Eind 1934 of begin 1935 besloot de raad om het Sijsjesbergplan verder tot uitvoering te brengen, met als onderdeel daarvan de ontzanding.¹⁴³ Over de ontzanding en het Sijsjesbergplan, dat kennelijk politiek gevoelig lag, ging het nog jaren.

¹³² Zie daarvoor Streekarchief Gooi en Vechtstreek, archieven gemeente Huizen, 1932-1986, inventarisnummer 1907: stukken betreffende de uitvoering door de werkverschaffing van het Sijsjesbergplan, 1934-1943

¹³³ De Gooi- en Eemlander, 18 mei 1933

¹³⁴ De Gooi- en Eemlander, 18 oktober 1939

¹³⁵ De Standaard, 5 oktober 1932

¹³⁶ De Gooi- en Eemlander, 3 juli 1934

¹³⁷ <https://www.judithschuyf.nl/tafelbergen/>

¹³⁸ De Gooi- en Eemlander, 25 februari 1935

¹³⁹ Het Volk, 17 september 1935

¹⁴⁰ De Gooi- en Eemlander, 27 september 1935

¹⁴¹ De Gooi- en Eemlander, 7 januari 1936

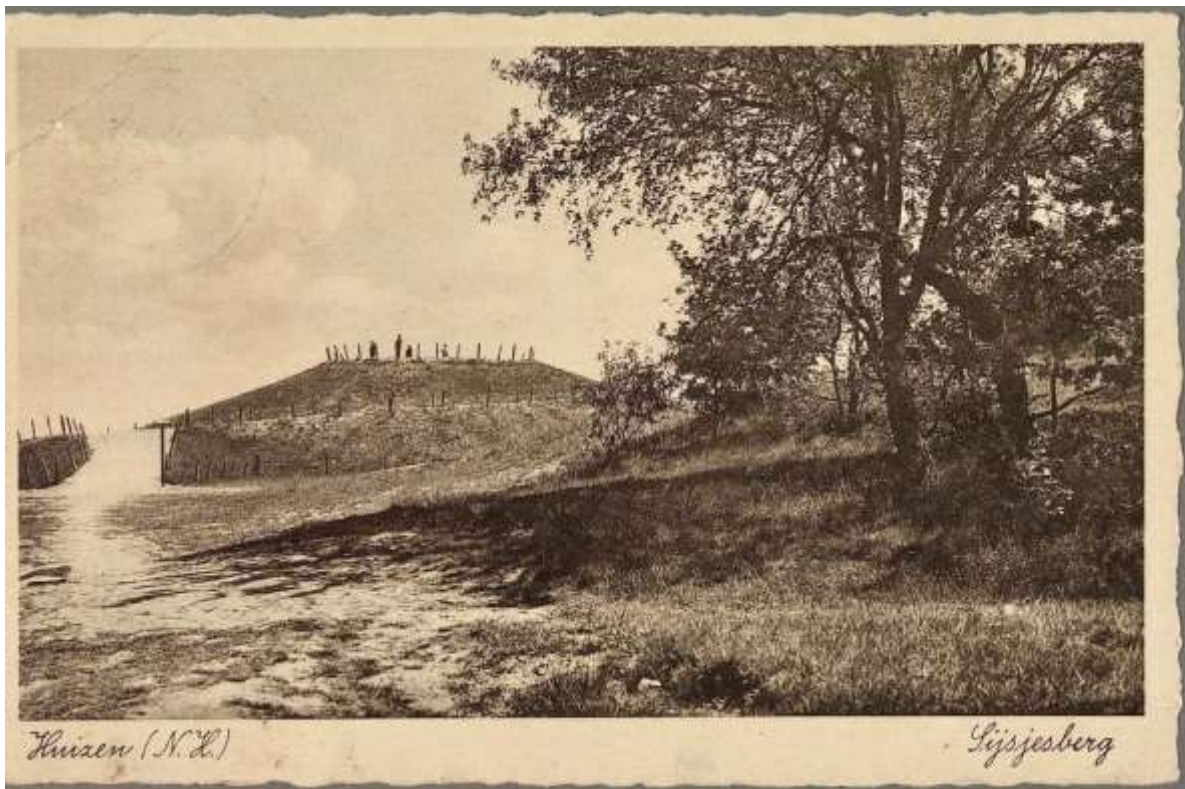
¹⁴² De Standaard, 8 januari 1936

¹⁴³ De Gooi- en Eemlander, 16 januari 1935

De Sijdesberg was het belangrijkste concrete resultaat uit het ontwerp van Tersteeg. *Een nog hogere heuvel dan de Sijdesberg, een schoon uitzicht biedende, is opgeworpen met een gedeeltelijk uitgegraven kuil er naast.*¹⁴⁴

Saillant is dat de oude berg in 1936 nog Sijdesberg werd genoemd. Spoedig zou de nieuwe berg de naam van de oude overnemen. Dat gebeurde al 1938: *De meerderheid der commissie zou gaarne worden ingelicht over het resultaat der pogingen, waaromtrent gehandeld is in de vergaderingen van den Raad van 26 September 1935 tot het verkrijgen van den geheelen nieuwen Sijdesberg in eigendom bij de gemeente.*¹⁴⁵ In 1940 al beschouwde men de nieuwe berg zelfs als de eigenlijke berg.¹⁴⁶

De toestand door het stoppen van het plan in 1934 leidde tot een niet-tevredenstellende toestand bij de Sijdesberg.¹⁴⁷ Er werden tussendoor meerdere plannen gepresenteerd om het woeste landschap verfraaid op te leveren.¹⁴⁸

Een afbeelding van de nieuwe Sijdesberg uit 1935 vanuit het oosten, met een spiraalvormig pad dat rond de berg lopend naar de top leidde, en een afrastering op de afgeplatte top. De foto dateert vermoedelijk van kort na de oplevering, dus tweede helft jaren 30 (bron: Noord-Hollands Archief).

¹⁴⁴ De Standaard, 8 januari 1936

¹⁴⁵ De Gooi- en Eemlander, 22 februari 1938

¹⁴⁶ Het Volk, 20 augustus 1940

¹⁴⁷ De Gooi- en Eemlander, 4 februari 1939

¹⁴⁸ De Gooi- en Eemlander, 7 januari 1936

De zandafgraving van 1939 in volle gang, gefotografeerd vanaf de nieuwe Sijdsjesberg, oktober 1939 (bron: De Maasbode, 17 oktober 1939).

In oktober 1939 werd na jaren stilstand een nieuwe ontzanding opgestart, nu voor de aanleg van schuilloopgraven¹⁴⁹ en het vullen van zandzakken.¹⁵⁰ Kranten uit het hele land, tot in Indië, berichtten hierover.

In de zomer van 1940 werd door Tom Tersteeg (1906-1973), zoon van de oude Tersteeg, een aangepast Sijdsjesbergplan met openluchttheater voorgesteld. Dat moest het oude plan, waarvan *alleen een tweede Sijdsjesberg* gerealiseerd was, nieuw leven inblazen. Het oude plan, met een grote centrale bosvijver, was door de verminderde mogelijkheden van zandverkoop niet meer te realiseren. Het nieuwe plan ging uit van een terrein voor openluchtsamenkomsten, muziekuitsvoeringen etc., ten zuidoosten van de zandheuvels. Het moest 5 meter worden uitgegraven en van een grasmat worden voorzien. Het zand dat hieruit kwam had de beide Sijdsjesbergen moeten verbinden. Aangezien de oude berg ruim 25 meter en de nieuwe 27 meter was, zouden ze in de helling van de nieuwe, 40 meter hoge berg worden opgenomen. Daarmee moest de nieuwe berg het terrein tegen noordwestenwinden beschutten. Het feestterrein moest van passende beplanting worden voorzien, en aan de zijde van de IJzeren Veldweg was een hoofdingang geprojecteerd, met auto- en fietsstalling, kleedgelegenheid, toiletten etc. Ook vanaf de Bovenlangewijscheweg zou een entree komen. Noordoostelijk van de grote heuvel zou een recreatieoord met slingerende wandelpaden komen. De Heidemij werd hiervoor ingeschakeld. De toekomstige Sijdsjesberg zou beboste taluds krijgen.¹⁵¹ De gemeenteraad stemde in april 1941 met slechts drie tegenstemmen voor uitvoering van het plan.¹⁵² Daarna vernemen we, althans in de media, niets meer over dit nooit uitgevoerde plan.

¹⁴⁹ De Maasbode, 17 oktober 1939

¹⁵⁰ Bataviaasch Nieuwsblad, 4 november 1939

¹⁵¹ Algemeen Handelsblad, 16 augustus 1940; Het Volk, 16 augustus 1940

¹⁵² De Telegraaf, 16 april 1941

Het nooit uitgevoerde tweede Sijdesbergplan van Tom Tersteeg uit 1940 (bron: Algemeen Handelsblad, 16 augustus 1940).

De nieuwe Sijdesberg (blauw) ligt hier als een rond schiereiland met afgeplatte top in het nog recent ontzande gebied. Westelijk daarvan is de oude Sijdesberg nog herkenbaar (rood), met diverse paden naar de top. De foto dateert van 3 februari 1945 en toont een kaal landschap (bron: WUR, luchtfotocollectie RAF).

Ansicht uit 1951 waarop beide Sijsjesberg te zien zijn. Op de voorgrond zijn de nog kale afzandingen te zien.

In 1953 werd het terrein van de ontzanding, oostelijk van de nieuwe berg, voor de aanleg van het nieuwe zwembad gebruikt. Vóór 1958 was de berg zelf grotendeels bebost geraakt. De nieuwe Sijdjes- of Sijsjesberg uit 1935 werd gebruikt als recreatieplek, maar de forse erosie op de top wijst erop dat er in de afgelopen decennia weinig onderhoud meer heeft plaatsgevonden.

Het nieuwe zwembad in aanleg, 19 mei 1953, met links achter de deels op de taluds begroeide nieuwe Sijsjesberg (bron: Streekarchief Gooi en Vechtstreek te Hilversum, foto's uit archief Jacques Stevens).

Het zwembad Sijsjesberg, gezien vanaf de nieuwe Sijsjesberg, na de voltooiing in 1953 (bron: Streekarchief Gooi en Vechtstreek te Hilversum, foto's uit archief Jacques Stevens).

Het zwembad Sijsjesberg op 10 juli 1958. De nieuwe Sijsjesberg uit 1935 was inmiddels voor een belangrijk deel begroeid (bron: KLM Aerocarto).

Vanuit een andere hoek gefotografeerd, op dezelfde datum. Kennelijk had het spiraalpad zijn functie verloren, want vanuit het noorden liep een brede weg naar de top van de berg (bron: KLM Aerocarto).

Discussie over de naam

Op topografische kaarten wordt de berg tot de kaart van 1974 steeds *Sijdjesberg* genoemd, en in kadastrale documenten *Sijtjesberg*. Ook in kranten wordt in de vroege 20e eeuw *Sijdjesberg* gebruikt¹⁵³, net als de naam *Sijtjesberg* in kranten uit de vroege 19e eeuw.¹⁵⁴ Opmerkelijk is daarom een bericht in *Het Volk* van 14 november 1931: *N.B. te Amsterdam vraagt of Sijdjesberg (voorkomende in een der laatste Kronieken) wel de juiste naam is voor het heuveltje in de buurt van het Gooische Huizen; hij heeft altijd Sijsjesberg gehoord. Ik ook en de naam zal ook wel zoo wezen. Het woord kwam met een d voor in hetgeen ik uit het "Handelsblad" aanhaalde. Het was geen zetfout, want men vindt het tegenwoordig bijna altijd zoo gespeld, m.i. ten onrechte.*¹⁵⁵

De vraag is sterk of die opmerking terecht was, want de naam *Sijsjesberg* komt op de kaart van Ottens uit 1725-1747 en in de gedrukte media pas vanaf 1896 voor¹⁵⁶, *Sijtjesberg* al in de tweede helft van de 17e eeuw in bronnen (opgaves van onroerend goed) waarvan de opstellers veel dichter bij de lokale naamgevers stonden. Na de opening van het zwembad *Sijsjesberg* in 1953 komt de oorspronkelijke naam *Sijtjesberg* of *Sijdjesberg* overigens niet meer in kranten voor, en lijkt daardoor verdrongen.

De naam 'Sijtjesberg' of 'Zijtges bergh' bevat het verkleinwoord 'Sijtjes/Zijtges'. Een goede mogelijkheid is de afleiding uit een persoonsnaam; Sijtge is een meisjesnaam die we onder meer uit de 16e en 17e eeuw uit het westen van Nederland, ook uit Naarden, kennen.¹⁵⁷

¹⁵³ De Telegraaf, 9 mei 1901

¹⁵⁴ Opregte Haarlemsche Courant, 21 maart 1835

¹⁵⁵ Het Volk, 14 november 1931

¹⁵⁶ De Gooi- en Eemlander, 9 mei 1896

¹⁵⁷ Zie bijvoorbeeld <https://www.achterdegevelsvandelft.nl/huizen/Breestraat%201.html> ; Oud Rechterlijk Archief Naarden, SSAN008.01, inventarisnummer 3077, fol. 59, d.d. 17 december 1777

Landschapontwikkeling rond de Sijsjesberg vanaf de 18^e eeuw aan de hand van kaarten

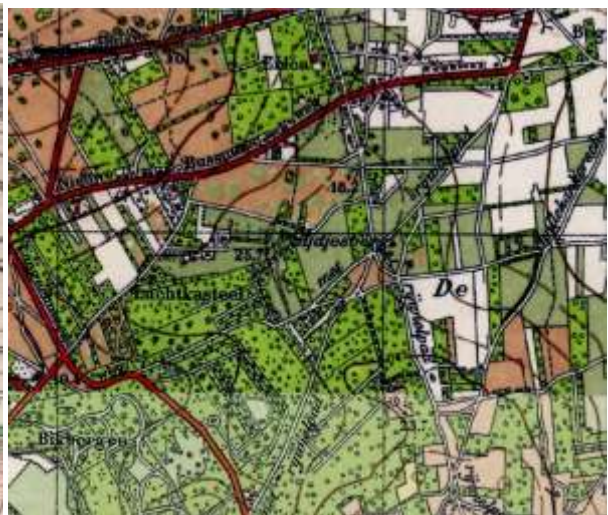
1740

1850

1900

1937

1955

1975 (ingezoomd)

1740

De Seysjes Berg ligt als een woest, niet ontgonnen stukje heide met een duidelijk bergje, tussen de akkers van de Huizer Eng. Ten noordoosten daarvan ligt een landgoed, blijkbaar toebehorend aan de heer Van Hoorn. Iets naar het zuiden is stuifzand te zien. Volgens de bodemkaart liggen daar inderdaad verstoven gronden (duinvaaggronden), als zijn daar nu geen duintjes meer in het bos te zien. In het noordoosten is de kern Huizen te zien. De ligging van de wegen en de bergjes is nog niet nauwkeurig.

1825

De Sijsjesberg staat niet met naam op de kaart, maar er is wel een hoogte aangegeven: 21 meter. Dat betekent dat het topje 2 tot 3 meter hoger ligt dan de omliggende stuwwal. De berg ligt nog steeds tussen de akkers, waarvan er een aantal zijn bebost. Ook het stuifzand in het zuiden is bebost. In het bos ten noordwesten van de berg lijkt de uitgesproken landgoedstructuur verdwenen. De kern huizen is niet zichtbaar op deze kaart.

1900

Er is nog wat meer bos aangelegd op de Huizer Eng. Het bos bestaat voor een groot deel uit eikenhakhout en verder ook wel uit opgaande eiken.¹⁵⁸ Als hoogte van de berg staat in het topje aangegeven: 21.

1937

In 1937 zijn de kaarten van de omgeving vernieuwd en zijn er flinke veranderingen opgetreden. Het akkerlandschap van de Huizer Eng lijkt helemaal verdwenen. Akkers zijn ofwel omgezet in bos ofwel in heide. Er is een intensiever wegenpatroon gekomen en er is veel bebouwing van plukjes woningen, waaronder die van 'Luchtkasteel'. De eng lijkt te zijn omgezet naar een landelijk ingepast villapark, waar het plezierig wonen was in een afwisseling van bos en heide. De Sijsjesberg is ineens hoger geworden. De kaart vermeldt een hoogte van 25,7 meter. Mogelijk is er een triangulatiepunt bovenop gekomen.

Afgegraven laagten zijn op de kaart niet te zien, maar het is zeker mogelijk dat het topje van de Sijsjesberg in de voorgaande jaren is opgehoogd met elders afgegraven zand, mogelijk in het kader van de werkverschaffing.

1955

Op de eerste topografische kaart na de oorlog zijn voor het eerst twee bergen aangegeven, waarvan de oostelijke, zoals in het voorgaande aangegeven, nieuw lijkt te zijn aangelegd. Alleen de westelijke berg heeft een hoogteaanduiding: 25,7 meter. Er zijn duidelijk afgegraven laagten rond de bergjes te zien. De laagte ten oosten van de bergjes bestaat nog uit kaal zand, zo suggereert de gele kleur.

1975

In de afgegraven laagte ten oosten van de Sijsjesberg is een zwembad aangelegd, die voortaan de naam Sijsjesberg gaat dragen. De hoogte-aanduiding staat nu bij het oostelijke (nieuwe) bergje: 26,6 meter. Dat zou een aanwijzing kunnen zijn dat het bergje na 1955 nog is opgehoogd, maar we gaan er van uit dat de verhoging al voor 1955 heeft plaatsgevonden. Over het topje loopt een pad. Doordat de omgeving verder bebost worden de twee topjes een minder opvallend element in het landschap [veldcheck]. Ten noorden van de berg wordt een klein gebiedje vrij van bos gehouden, mogelijk met opzet, om zo nog enig uitzicht vanaf de berg te kunnen bieden. Deze situatie is tot op heden in grote lijnen blijven bestaan.

¹⁵⁸ Zo is op te maken uit de eerste bosstatistiek van 1940.

Conclusie Sijsjesberg

De oorspronkelijke Sijsjesberg is het westelijke, lagere topje. De hoogte moet al hebben bestaan toen de Eng van Huizen zich vanaf de late middeleeuwen naar dit gebied toe ontwikkelde. De heuvel werd in de verkaveling van de eng uitgespaard en niet in cultuur genomen, en was toen 2 tot 3 meter hoger dan de omliggende akkers. Het is denkbaar dat het topje toen een grafheuvel was of deels bestond uit een grafheuvel op een bestaande hoogte. Behalve de markante ligging op een hoog punt op de stuwwal is ook het gegeven dat de heuvel ouder is dan de omliggende eng daarvoor een aanwijzing. De berg is vóór 1937 nog flink opgehoogd, waarschijnlijk met materiaal dat uit de omgeving werd weggegraven. De akkers in de omgeving zijn vanaf de negentiende eeuw voor een groot deel bebost. De kronkelige vaak meerstammige eiken in het bos rond- en op de berg komen uit het vroegere hakhout voort. De berg zal oorspronkelijk Sijtjesberg geheten hebben, mogelijk genoemd naar een vrouwelijk persoon (die er in de buurt land bezat?), en is later in de volksmond Sijsjesberg geworden.

De oostelijke Sijsjesberg is een kunstmatige, afgeplatte hoogte met spiraalvormige opgang die moet zijn opgebracht na de ophoging van de westelijke berg in het kader van de werkverschaffing en het zogenaamde Sijdjes- of Sijsjesbergplan, in 1935. Het zand is afkomstig uit de groeves in de directe omgeving. De berg ging een rol spelen in het recreatieve gebruik van de omgeving. Een ambitieus plan uit 1940 om beide bergjes in één nog grotere berg op te nemen is uiteindelijk nooit uitgevoerd. Ten noorden van de berg werd het bos gekapt ten einde uitzicht vanaf de berg mogelijk te maken en er liepen paden de berg op. Die paden zijn inmiddels diep uit geërodeerd.

4.2 Karakteristiek en aanbevelingen

Landschappelijke kenmerken oostelijke berg

De oostelijke Sijsjesberg is te karakteriseren als een berg die is voortkomt uit de zandwinning die rondom de berg heeft plaatsgevonden. Het opwerpen van de berg gebeurde in het kader van de werkverschaffing binnen het Sijsjesbergplan. Bij het latere behoud van de berg en de inrichting van de omgeving speelde vooral recreatie een rol.

De aangelegde oostelijke berg is een duidelijk aangelegde hoogte met een steile helling. Op de helling groeien meerdere boomsoorten. Meerstammige eiken, voortkomend uit vroeger hakhout zoals op de westelijke berg, komen hier niet voor. De top van de berg blijkt intens geërodeerd door paden die aan alle kanten op en af de berg lopen. Het breedste pad loopt naar het noorden en biedt uitzicht op het open terrein. Op de oostelijke wand is een restant van het oorspronkelijke spiraalvormige pad zichtbaar dat parallel met de hoogtelijnen loopt. Dit pad wordt nauwelijks meer gebruikt.

De helling van het oostelijke topje gezien vanaf het parkeerterrein van het zwembad. Foto Overland 35.

Restant van het spiraalvormig pad dat parallel met de hoogtelijnen verloopt op de oostelijke helling (foto Overland 36).

Erosie op de top in alle richtingen. Foto RAAP 005.

Detailfoto erosie op de oostelijke top (foto Overland 37).

Breed pad naar het noorden en uitzicht op het open terrein aldaar. Foto Overland 38.

Landschappelijke kenmerken westelijke berg

De westelijke Sijsjesberg is te karakteriseren als een natuurlijke hoogte die, mogelijk ook in het kader van werkverschaffing, maar eerder dan de oostelijke berg, nog enigszins is opgehoogd. Deze berg is een geleidelijkere glooiing, die grotendeels natuurlijk is. Alleen het topje is opgehoogd. Er ligt geen open terrein aan de berg, waardoor uitzichten niet mogelijk zijn. Daardoor is deze berg minder opvallend, en valt deze min of meer weg tegen de oostelijke berg.

Op de helling staan meerstammige eiken die voortkomen uit oud hakhout waarmee zowel de berg als een deel van de omgeving mee was beplant. Ook uit deze begroeiing blijkt de hogere leeftijd van de berg. Op de westelijke berg liggen geen paden. Wel is door de holle ligging een vroeger ZW – NO-pad herkenbaar.

Glooiing van het westelijke (oude) topje met hier en daar oud hakhout op de helling. Foto Overland 041.

De laagte tussen de Bergjes (de oude, oostelijke rechts en de nieuwe westelijke links) is in het veld zichtbaar als een zadel. Foto Overland 042.

Landschappelijke kenmerken omgeving

De ruimere omgeving is te karakteriseren als een vroeger landbouwgebied dat is bebost en deels bebouwd is geraakt. Het is mogelijk dat paden en wallen nog voortkomen uit de tijd dat de

omgeving als enk werd gebruikt. Dit is niet in kaart gebracht. Wel zijn in de omgeving nog veel grillig of meerstammige eiken te zien die op de voormalige landbouwgrond zijn geplant. De directe omgeving is op vrij grote schaal zand gewonnen. Het deels afgegraven terrein is bebost en kreeg met de bergen een recreatieve functie. De laagtes ontstaan door zandwinning zijn nog vrij goed te herkennen. In een van deze laagtes ligt het zwembad. Andere laagtes zijn te herkennen aan hoogteverschillen en steilranden. Deze laagtes hebben een directe relatie met de bergjes omdat het zand waarmee ze zijn opgehoogd c.q. opgeworpen hier moet zijn gewonnen.

Open terrein met de oostelijke berg op de achtergrond. Het terrein is vermoedelijk als recreatieveld aangelegd, en waarop uitzicht vanaf de berg mogelijk is. Opmerkelijk is de zichtbare 'puinwaaier' onder aan de helling ontstaan door ophoping van zand dat van de berg af is geërodeerd. Foto Overland 56.

Het pad op de voorgrond loopt door een afgezande laagte ten noorden van de Sijsjesbergen. Op de voorgrond de steilrand naar beneden en op de achtergrond de steilrand weer naar boven. Op de voorgrond een grillig eik op de hogere grond, die er als hakhout mogelijk al stond voor de vergravingen. Foto Overland 59.

Aanbevelingen

Versterk landschappelijk karakter door:

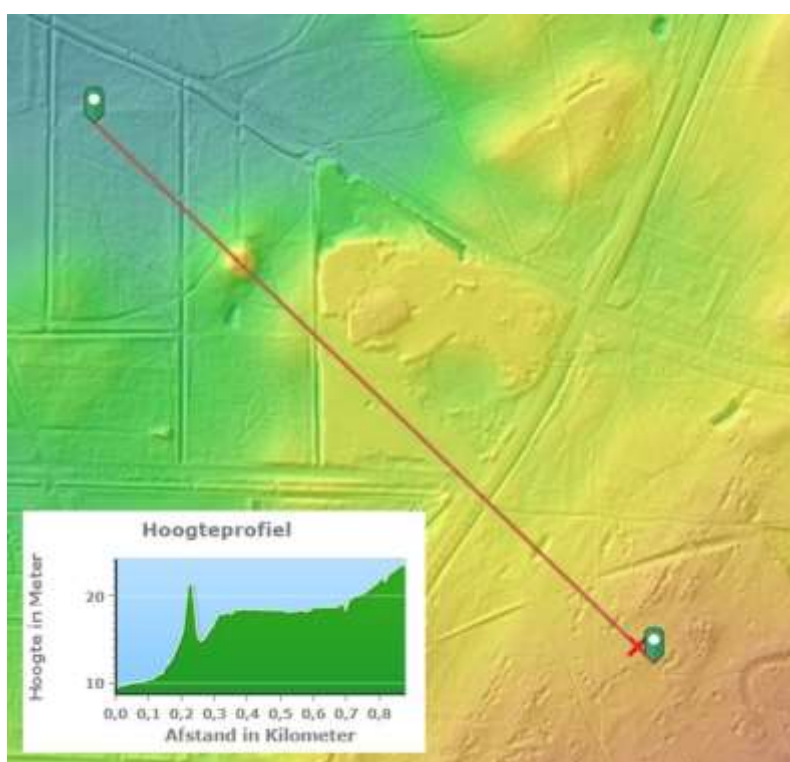
- De ‘nieuwe’ oostelijke berg is erg aangetast door erosie. Het verdient aanbeveling de berg conform de oorspronkelijke vorm uit 1935 opnieuw te profileren. Historisch beeldmateriaal (zie hiervoor) geeft een goed beeld van de oorspronkelijke vorm. Daarbij zou zand uit de vroegere winningen kunnen worden gehaald.
- We zien drie mogelijke scenario’s om na ophoging om te gaan met toekomstige erosie.
 - Erosie op de koop toenemen, zonder aanvullende maatregelen
 - Wandelaars en recreanten in goede banen leiden door óf de spiraalvormige opgang te herstellen en andere beklimmingsmogelijkheden te ontmoedigen, óf trappen op de berg aan te leggen. Daarnaast kan voor de top het oude profiel met afrastering op de rand worden aangehouden, net als bijvoorbeeld op de Eukenberg.
 - De berg iets minder steil maken, zodat erosie in mindere mate optreedt
- Overweeg of een berg zonder beplanting mogelijk is (zoals op de oude ansichtkaarten) of dat toch (lagere) begroeiing wenselijk is om erosie tegen te gaan.
- Handhaaf het verschil tussen de twee bergen (wat betreft aard van de beplanting en steilheid. Dit betekent dat op de oude, westelijke berg geen wandelpaden zouden komen.
- Handhaaf het zadel, de laagte tussen de beide bergen. Voorkom dat deze volloopt met geërodeerd zand van de berg.
- Op de oude westelijke berg en rond de bergen staat opgeschoten hakhout met vaak grillige en meerstammige bomen. Dit komt bij meerdere bergjes voor, maar is op nationale schaal een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel en vertegenwoordigt vaak hoge historische-ecologische waarden (inclusief de ondergroei). Spaar deze bijzondere waarden door het bos te beschermen tegen al te veel jonge opslag. Onderzoek of het mogelijk is het hakhout ‘levend’ te houden door het (met de nodige voorzichtigheid) terug te zetten zoals op de hakhoutstrook bij de Eukenberg is gebeurd.

5 Trapjesberg

5.1 Genese

Geologie en aard van de hoogte

De Trapjesberg is een hoogte van ca. 21,5 meter boven NAP. Het is duidelijk een aangelegde berg. Een belangrijk verschil met de andere bergjes is dat de Trapjesberg niet op een hoog punt in de omgeving is opgeworpen, maar op de westelijke flank van de stuwwal zoals uit het onderstaande hoogtebeeld blijkt. De directe omgeving heeft een hoogte van 14,8 meter boven NAP. De locatie van de aangelegde berg lijkt op het eerste gezicht een vreemde keuze omdat op nauwelijks 100 meter van deze locatie de rand van een stuwwalplateau ligt met een hoogte van ruim 18 meter.¹⁵⁹ Wel is op het hoogtebeeld te zien dat ter hoogte van de berg de algemene helling een zekere trede lijkt te hebben, waardoor deze plek mogelijk wel al als hoogte werd ervaren.

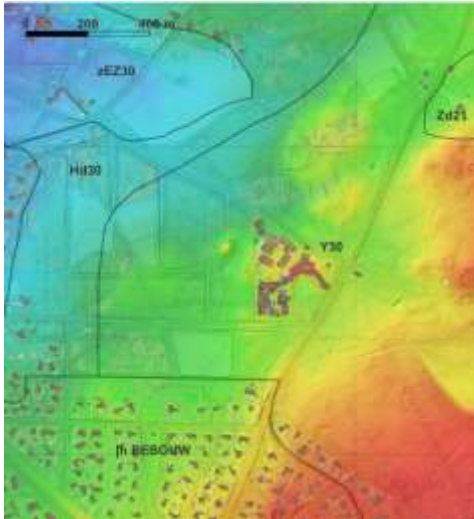
Hoogtebeeld met hoogteprofiel van de omgeving van de Trapjesberg.¹⁶⁰

Bodems

Net als de andere bergjes bestaat de stuwwal uit holtpodzolen in grof zand (Y30, zie de bodemkaart hieronder). Ten westen liggen enkeerdgronden ontstaan door ophoging van akkers door plaggenmest, ze liggen duidelijk in het laagste deel van het gebied. Tussen de berg en deze laagte liggen ook haarpodzolen in grof zand (Hd30). Blijkbaar was het stuwwalmateriaal hier armer of mogelijk lagen hier smeltwaterafzettingen. Iets naar het noordoosten liggen duinvaaggronden, ontstaan door verstuing van dekzand. Op de berg zijn geen eigen bodemkundige waarnemingen verricht.

¹⁵⁹ Het hoogtebeeld ten oosten van het bergje is verstoord door bebouwing, waardoor het terrein op het AHN-beeld een groot plat vlak lijkt, maar tussen het bergje en de bebouwing is nog sprake van een natuurlijke hoogte van ongeveer 18 meter boven NAP, die de rand van het stuwwalplateau vormt.

¹⁶⁰ Bron: <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>

Hoogtebeeld en bodemkaart van de omgeving van de Trapjesberg.

Y30 = holtpodzolen in grof zand

zEz30 = hoge zwarte enkeerdgronden in grof zand

Hd30 = haarpodzolen in grof zand

Zd21 = duinvaaggronden in leemarm en zwak lemig fijn zand

Archeologie

In Archis zijn geen vondsten uit de Trapjesberg zelf gemeld. De berg zelf is gemeld als ophogingslaag.¹⁶¹ Zuidwestelijk van de berg, op ruim 200 meter afstand, zijn vondsten van Hilversum-aardewerk uit de Midden-Bronstijd A¹⁶² en van aardewerk uit de IJzertijd¹⁶³ gemeld. Mogelijk gaat het hierbij om vondsten die op 11 en 12 november 1958 werden gedaan door het IPP van de Universiteit van Amsterdam.¹⁶⁴ Gerelateerd aan deze vondsten is het gebied waarin ook de Trapjesberg ligt aangeduid als AMK-terrein van archeologische waarde, vanwege de aanwezigheid van een nederzettingsterrein uit het laat-neolithicum en/of de bronstijd.¹⁶⁵

Op een zelfde afstand naar het westen is bewerkt vuursteen uit het Midden Paleolithicum aangetroffen¹⁶⁶, en op een vergelijkbare afstand naar het oosten baksteen dat als laatmiddeleeuws of nieuwetijds wordt aangeduid.¹⁶⁷ Relevant is nog de ligging van een bevestigde grafheuvel uit de Bronstijd, ruim 600 meter naar het noordoosten.¹⁶⁸

¹⁶¹ Archis3, zaakidentificatienummer 2915809100

¹⁶² Archis3, zaakidentificatienummer 2898476100; Archis3, zaakidentificatienummer 2911353100

¹⁶³ Archis3, zaakidentificatienummer 2911353100

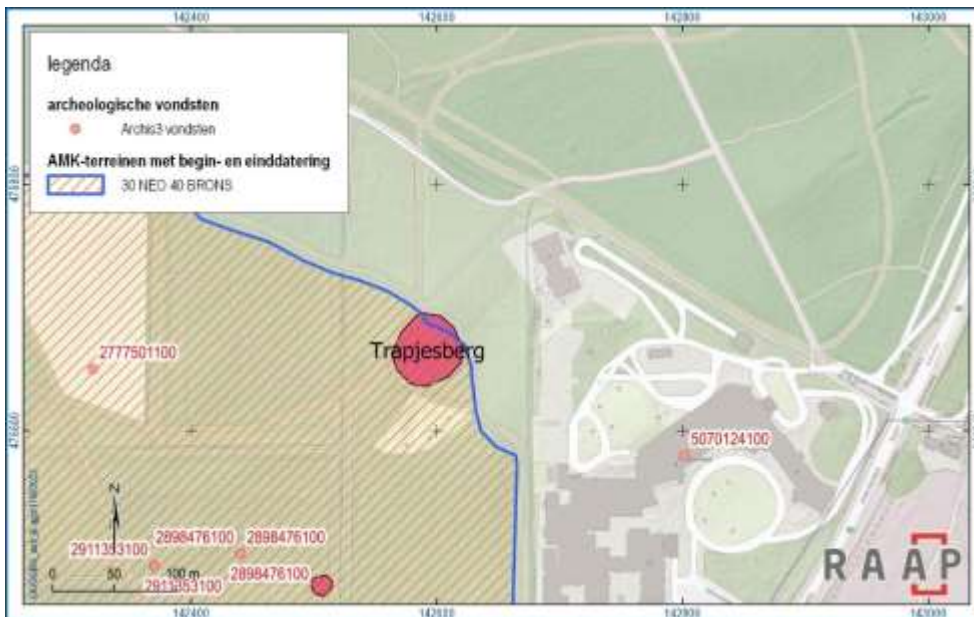
¹⁶⁴ Jaarverslag GNR 1958, p. 16

¹⁶⁵ Monumentnummer 1956

¹⁶⁶ Archis3, zaakidentificatienummer 2777501100

¹⁶⁷ Archis3, zaakidentificatienummer 5070124100

¹⁶⁸ Monumentnummer 1399

AMK-terreinen en vindplaatsen rond de Trapjesberg (bron: Archis3).

Landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot in de nieuwe tijd

Net als bij de andere bergjes geldt dat de holtpodzolen van de stuwwal al in de prehistorie (vanaf het laat-neolithicum) geschikt waren om te akkeren en mogelijk ook om te bewonen. Vanaf de achtste of negende eeuw verschoof de vestigingsvoorkeur van de boeren naar de randen van het Gooi en vermoedelijk in de loop van de late middeleeuwen raakte het gebied onbewoond. Mogelijk is er een fase geweest met bos, maar die maakte plaats voor heide waar boeren begraaften en plaggen staken. Net als bij de andere bergjes groeiden vanaf de late middeleeuwen de enges van Huizen, en in dit geval ook die van Naarden en Bussum, weer tegen de stuwwal op. Waar de voorgaande bergjes op- of aan de rand van de eng lagen, is dat bij de Trapjesberg niet het geval. Zoals uit het onderstaande maakte de omgeving van het bergje al in de zeventiende eeuw deel uit van een landgoed. We nemen aan dat het landgoed is gesticht op heidegrond, maar het kan ook zijn dat dit gebied deels al ontgonnen was. Op de kaart van 1740 (zie later) is namelijk te zien dat de akkers van de Naarder en Bussumer Eng in het westen en de Huizer Eng in het noorden (beiden buiten de kaartuitsnede van de bovenstaande kaart) tot aan de rand van het landgoed reiken.

Historische bronnen

Schuyf meldt hierover niet meer dan dat het een kunstmatig opgehoogde heuvel is.¹⁶⁹ Zijn naam zou de Trapjesberg ontleen aan de stammetrap die naar boven leidde, en dat lijkt een relatief jonge aanduiding.

Daarmee in lijn is dat we echt vroege schriftelijke vermeldingen niet kennen. Misschien ook had de hoogte destijds een andere, ons nog onbekende naam. Enkele landschappelijke hoogten staan zonder naamsaanduiding op kaart van Walraven uit 1723¹⁷⁰ en de Militaire kaart van de Provincie Holland van Ketelaar uit 1769.¹⁷¹ Dit zijn waarschijnlijk de natuurlijke hoogten of treden in de stuwwalhelling waarop de berg is aangelegd.

Het kadastraal minuutplan uit 1832 laat de (top van de) berg als afzonderlijk perceel zien: Huizen A 143. Dit perceel *berg tot vermaak* maakte onderdeel uit van landgoed Noord-Crailo van Arent

¹⁶⁹ <https://www.judithschuyf.nl/tafelbergen/>

¹⁷⁰ Gooi en Vecht Historisch, Prenten- en kaartencollectie Naarden, bestandsnummer SSAN093N, Itemnummer 151

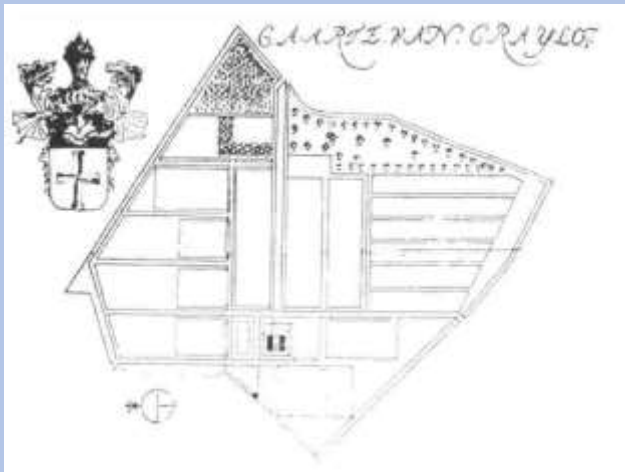
¹⁷¹ Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, bestandsnummer SSAN092N, itemnummer 2004.056

Roozeboom, schout der gemeente Huizen¹⁷² en wisselde daarna met de rest van het landgoed met enige regelmaat van eigenaar. Naar hem werd de hoogte ook wel de *berg van Rosenboom* genoemd.¹⁷³ Dat het gebruikt werd als landgoedelement is een duidelijke aanwijzing dat het wel eens een kunstmatige berg kan zijn. Die werd ongetwijfeld na 1769 en dus vóór 1832 aangelegd, mogelijk in de vroege negentiende eeuw (zie kadertekst).

In 1832 was de berg dus als landgoedelement in het landgoed Noord-Crailo aanwezig. De berg lag niet in een zichtas of -lijn, maar op een van zichzelf al hoger deel van het terrein.

Kadertekst: landgoed Crailo

Landgoed Crailo werd vanaf 1628 gesticht in opdracht van Kiliaen van Rensselaer (1586-1643). Een anonieme kaart uit de late 17e eeuw laat zien dat er van een bergje nog geen sprake zal zijn geweest. Wel aanwezig waren de hofstede in het westen, een lange laan vanuit het oosten en enig bos aan het begin van deze laan. In de vroege 18e eeuw werd Crailo gesplitst in een noordelijk en een zuidelijk deel. Vermoedelijk werd het landgoed in de vroege 19e eeuw aangepast en van een nieuwe parkaanleg voorzien.¹⁷⁴

In 1832 liep al een slingerend pad vanuit het oosten met een bocht om de noordflank van de berg naar het westen. Dit pad zien we op 19e-eeuwse topografische kaarten ook terug, en moet de belangrijkste manier zijn geweest om de berg te bereiken. Op die kaarten zien we ook waarom het pad slingerde zoals het slingerde: het liep van hoogte naar hoogte naar hoogte in het terrein. Zo kon de bezoeker de aanwezige hoogteverschillen maximaal beleven.

¹⁷² Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels, kadastrale gemeente Huizen, sectie A

¹⁷³ Wimmers & Van Zweden 1992, in navolging van Kooyman-van Rossum en Winnen (1986)

¹⁷⁴ Kooyman-van Rossum & Winnen 1986a; Kooyman-van Rossum & Winnen 1986b

Cra(a)ilo in 1873, met de beide huizen Noord- en Zuid-Crailo, en vanuit Noord-Crailo een slingerend pad naar het oosten, naar het heideterreintje waar de Trapjesberg op een al aanwezige hogere top lag.

Tegen de zuidflank van de berg moet al in 1832 een klein perceel dennenbos gelegen hebben. Verder oostelijk in het veld, ook de laatste natuurlijke hogere kop die door het slingerpad werd aangedaan, stond een koepel, die kadastraal als *rustplaats tot vermaak* werd aangeduid (A 145). Zuidwestelijk van de Trapjesberg, tegen de grote laan, lag in 1832 bovendien nog een *berg tot vermaak*, mogelijk met een gebouw erop (A 140).¹⁷⁵ In 1843 werd de berg als enige van de hier behandelde bergjes niet als symbool en niet met naam op de Kaart van Gooiland ingetekend; de kaart geeft wel het slingerpad weer.¹⁷⁶

Rond 1857 viel het landgoed uit elkaar en werd het gebied met de Trapjesberg los verkocht, en daarna doorverkocht aan Herman Adriaan van den Wall Bake, meentmeester te Utrecht. Hij was degene die rond 1861 een koepel op de plek van de oude rustplaats liet bouwen.¹⁷⁷ Volgens de topografische kaart lag de berg toen nog in een klein perceel heide te midden van loofbossen. In 1863 was de Trapjesberg, net als de Tafelberg, een bekend en geliefd uitzichtspunt.¹⁷⁸ Het is tevens de vroegst bekende vermelding van de naam Trapjesberg, zodat we mogen aannemen, dat er toen al een trap aanwezig was die naar de top leidde.

De topografische kaart uit 1890 toont voor het eerst een pad vanuit het noorden naar de berg, loofbos op de flanken en een cirkelvormige weg rond de voet van de berg. Iets oostelijker ligt dan ook de door Van den Wall Bake gebouwde koepel.¹⁷⁹ Rond 1877 wordt de berg teruggewonnen door de eigenaar van Noord-Crailo, en daarna met Zuid-Crailo samengevoegd.¹⁸⁰ Daarna werd er hakhout op gezet. In 1907 was de Trapjesberg een geliefde en publiek toegankelijke locatie. Het Nieuws van

¹⁷⁵ Op deze plek is op het AHN nu geen bergje maar te zien, wel veel oostelijker. In de loop van de 19e eeuw wordt A 140 *bosch tot vermaak* genoemd.

¹⁷⁶ Noord-Hollands Archief, 560 – kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 965

¹⁷⁷ Kadastrale leggers Huizen, reeks 1, artikel 1338

¹⁷⁸ De Tijd, 19 september 1863

¹⁷⁹ Topotijdreis.nl, jaar 1890

¹⁸⁰ Kadastrale leggers Huizen, reeks 2, artikel 1853

den Dag van 19 juni 1907 verhaalt beeldend over hoe een gezelschap, onder wie blinde meisjes en vrouwen, lenteliedjes zong.¹⁸¹

In 1916 veranderde de lokale situatie. In dat jaar ging het terrein met de berg over naar een bouwmaatschappij.¹⁸² Hierbij bepaalde de Centrale Schoonheidscommissie dat de Trapjesberg vrijgelaten moest worden.¹⁸³ Het werd een openbare wandelplaats.¹⁸⁴ Een ingezonden brief in Het Volk pleitte in 1928 voor de herbouw van de uitkijktorens op de Trapjesberg en Sijsjesberg.¹⁸⁵

Bij de uitbreiding van het kindersanatorium in 1925 bleef de Trapjesberg bestaan, maar verdween de aangrenzende koepel.

Het beheer door GNR

Kort voor de oorlog ging het gebied een nieuwe fase in. In 1939 kocht het Gooisch Natuurreservaat een boscomplex van ruim 56 hectare, inclusief de berg, van een bouwmaatschappij.¹⁸⁶ In 1940 werd overwogen of een uitkijksteltage¹⁸⁷ of een uitkijktoren, zoals op de Tafelberg, ook op de Trapjesberg mogelijk zou zijn. De hoge bomen belemmerden op dat moment het uitzicht.¹⁸⁸

In 1941 werd het groot onderhoud van de bossen rond de Trapjesberg ter hand genomen. Eikenhakhout rond de berg werd weggekapt en vervangen door berk, vanwege de esthetische waarde. Een deel van het terrein in de omgeving zou eerst als bouwland gebruikt gaan worden.¹⁸⁹ Op de berg zelf werden in 1948 één of meerdere banken geplaatst.¹⁹⁰ Waarschijnlijk werd ook de stammentrap gerepareerd.¹⁹¹

Ondertussen kwam men ook toe aan herstel van oorlogsschade. In de winter van 1944-1945 was veel hout verwijderd, en daar het licht dat de bodem bereikte was daarna de opslag juist heel snel opgekomen. De Grontmij maakte daarom een plan om 40 hectare van het terrein Crailo aan te pakken.¹⁹²

¹⁸¹ Het Nieuws van den Dag, 19 juni 1907

¹⁸² Kadastrale leggers Huizen, reeks 3, artikel 3345

¹⁸³ Het Volk, 16 september 1927

¹⁸⁴ Algemeen Handelsblad, 16 september 1927

¹⁸⁵ Het Volk, 8 september 1928

¹⁸⁶ Jaarverslag GNR 1939, p. 3

¹⁸⁷ De Tijd, 22 januari 1940

¹⁸⁸ Jaarverslag GNR 1940, p. 6-7

¹⁸⁹ Jaarverslag GNR 1941, p. 7-8

¹⁹⁰ Jaarverslag GNR 1942, p. 5

¹⁹¹ De Tijd, 22 januari 1940

¹⁹² Jaarverslag GNR 1953, p. 16

Het kaalgeslagen bos, 8 april 1945. Rechtsonder zien we de Trapjesberg met het pad dat er vanuit het noorden naar toe liep, evenals de gebogen paden ten westen en zuiden ervan, en het nog wel door bomen omgeven slingerpad naar het westen (bron: WUR, luchtfotocollectie RAF).

Iets meer over de omgeving van de Trapjesberg ervaren we uit het jaarverslag van 1954. Ten zuiden van de Trapjesberg lag toen al een driestvlakte met enkele solitaire beuken. Men wilde dit terrein bewaren als speelvlakte in het reservaat, en daarom dit niet aanpakken.¹⁹³

In 1957 werd de Trapjesberg zelf voor het eerst opgeknapt. Hierbij werd de trap vernieuwd (of was dat in 1941 ook al gebeurd?), en er werden 2 banken op geplaatst. De begroeiing op de noord- en westhelling werd sterk ingesnoeid, zodat er een fraai uitzicht over een deel van Crailo en over het Bikbergerbos ontstond.¹⁹⁴

Daarna duurde het lang voordat er weer substantiële aandacht voor de Trapjesberg was. In 1999 werd een herstelplan gemaakt, waarbij ook bezoekers met een rolstoel ongehinderd toegang moesten krijgen.¹⁹⁵ In 2001 was het plan klaar en werd dit in het jaarverslag samengevat. Het bergje werd weer op hoogte gebracht en zou een houten voetpad krijgen. Ook het veldje aan de voet van de berg was in het plan opgenomen. Realisatie was voor 2002 voorzien.¹⁹⁶

De uitvoering vond uiteindelijk vermoedelijk in 2003 plaats. De berg werd op hoogte gebracht, aan de noordzijde voorzien van een nieuwe trap, aan de zuidzijde bekleed met de nu nog aanwezige zwerfkeien en de taluds werden beplant. De kosten werden gedeeld door de Provincie Noord-Holland (deelverordening openluchtrecreatie) en begunstigers van het GNR. Enkele tientallen mensen brachten samen € ongeveer 18.000,- bijeen.¹⁹⁷ Het is aannemelijk dat de betonnen ring en afrasteringen op de top uit dat jaar stammen. In 2004 werd de berg volop door recreanten bezocht. Nog in dat jaar moest de trap verbeterd en verstevigd worden, wat door de Rotary afd. Bussum werd gedaan. Vrijwilligers snoeiden tot het uitzicht weer weids en open was.¹⁹⁸

¹⁹³ Jaarverslag GNR 1954, p. 29

¹⁹⁴ Jaarverslag GNR 1957, p. 33

¹⁹⁵ Jaarverslag GNR 1999, p. 6 & 15

¹⁹⁶ Jaarverslag GNR 2001, p. 13

¹⁹⁷ Jaarverslag GNR 2003, p. 16 & 24

¹⁹⁸ Jaarverslag GNR 2004, p. 13

Trap op de Trapjesberg, ca 1930-1947, vóór de eerste restauratie door het GNR (bron: Noord-Hollands Archief, 162 prentbriefkaarten van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 9460).

Landschapontwikkeling rond de Trapjesberg vanaf de 18e eeuw aan de hand van kaarten

1740

1893 (nog identiek als 1873 (zie boven))

1910

1937

1955

2000

1740

Het gebied van de latere Trapjesberg maakt deel uit van de formele, rechtlijnige aanleg van landgoed Krayloo. Die aanleg bestond al in de zeventiende eeuw, zo blijkt uit het eerder getoonde kaartje uit die tijd. Hoewel het landgoed vrij nauwkeurig in kaart lijkt gebracht, is op de kaart geen spoor van een hoogte aangegeven.

1873

Deze kaart is niet opgenomen in de bovenstaande serie, maar eerder in dit hoofdstuk afgebeeld. De Trapjesberg moet op dat moment al een duidelijke en vermoedelijk aangelegde hoogte zijn, daar het

in 1832 al als *Berg tot vermaak* werd genoemd. Er zijn nog rechte lijnen aanwezig uit de vorige periode maar ook al slingerpaden die meer bij de Engelse Landschapsstijl horen. Bij de Trapjesberg is echter niet de hoogte geschreven, wat bij veel andere bergjes wel het geval was. Dat kan een aanwijzing zijn dat de hoogte nog niet markant was. Aan de stippen is te zien dat veel boswegen als lanen beplant waren, maar niet de wegen bij de Trapjesberg.

1893

Het terrein lijkt opnieuw ingericht, of verder ingericht. Het wegennet is uitgebreid en er zijn meer paden rond de Trapjesberg aangelegd, deels beplant als laan. De rechte weg vanuit het noorden naar de Trapjesberg is ook nieuw. Het heideterreintje direct rond de berg is bos geworden. Het bos bestaat waarschijnlijk vooral uit hakhoutbos.¹⁹⁹

1900

De inrichting is gelijk gebleven, maar er is een hoogteaanduiding bij de trapjesberg aangegeven: 23,2 meter. Dit zou er op kunnen duiden dat de berg verder is opgehoogd. Mocht dat het geval zijn, dan is dat al waarschijnlijk al voor 1893 gebeurd omdat de verdere inrichting sinds die tijd niet is veranderd.

1937

De inrichting rond de berg is niet veranderd. De hoogte is nog steeds 23,2 meter. Lanen binnen het bos staan op deze kaart niet meer aangegeven. Mogelijk omdat het bos niet meer als hakhoutbos wordt beheerd en de lanen minder opvallen ten opzichte van het nu hogere bos in de omgeving. In het gebied ten oosten van de Trapjesberg wordt gebouwd.

1955

De inrichting lijkt niet wezenlijk veranderd. De hoogte is nog steeds 23,2 meter. Het gebied ten zuidwesten van de Trapjesberg is vrij gemaakt van bos. Mogelijk als houtoogst, mogelijk ook om een mooi uitzicht vanaf de berg te creëren.

2000

De inrichting rond de Trapjesberg is niet veranderd. De bebouwing ten oosten van de berg is toegenomen. Nog steeds bevindt zich een van bos vrijgemaakt gebiedje ten zuiden van de berg. De kaarten geven na 1973 geen hoogte-aanduiding meer. Volgens AHN is de tegenwoordig in 2021 21,7 meter. Dat kan betekenen dat de berg na 1973 is zijn geërodeerd of heringericht.

Conclusies Trapjesberg

Het is aannemelijk dat de Trapjesberg in de laatste decennia van de 18^e of in de eerste decennia van de 19^e eeuw is aangelegd als landgoedelement voor het landgoed Noord-Crailo. Dat moet gepaard zijn gegaan met een nieuwe inrichting van het landgoed van een rechtlijnige formele stijl naar een meer landschappelijke stijl met slingerpaden. Een van die slingerpaden slingerde van hoogte naar hoogte in het gebied. Van een voorafgaande natuurlijke heuveltop lijkt geen sprake, wel was waarschijnlijk een lichte trede in de naar het noordwesten aflopende helling zichtbaar. De berg werd ook wel de *berg van Rosenboom* genoemd, naar de eigenaar in de vroege 19^e eeuw. De berg is mogelijk verder opgehoogd bij een verdere inrichting van het landgoed vóór 1893. In 1957 en 2003 is de berg ingrijpend opgeknapt. Bij de laatste ronde zijn op de zuidelijke helling en in het gebied ten zuiden ervan grote stenen gelegd, als verwijzing naar het ijstijdlandschap. Op de zuidelijke helling zijn toen struikjes geplant en werd waarschijnlijk ook het cirkelvormige plateau met betonnen omheining, en de betonnen trap aangelegd.

¹⁹⁹ Uit de kaart van de eerste bosstatistiek van omstreeks 1940, is daarnaast ook op te maken dat er opgaand loofhout dicht bij de berg stond.

5.2 Karakteristiek en aanbevelingen

Landschappelijke kenmerken berg

De Trapjesberg is een opgeworpen berg als landgoedelement voor het landgoed Noord-Crailo. Vooral aan de noordzijde van de berg is te zien dat de berg op een natuurlijke glooiing ligt. De stuwwal wordt naar het oosten toe nog hoger, maar dit is in het beboste terrein niet goed te zien. De hoogte daar wordt ingenomen door de gebouwen en het ingerichte terrein van het vroegere sanatorium.

De top van de berg wordt ingenomen door een cirkelvormig plateau met betonnen omheining / zitting en houten staande wand. Er voert een trap naar de berg, op het oog van hetzelfde soort beton. De meeste mensen lijken echter de berg te beklimmen vanaf het brede pad in het noorden. Deze kant van de berg is niet begroeid en biedt uitzicht op het brede pad.

Waarschijnlijk om erosie door betreding tegen te gaan is de wand hier belegd met kunststof bodemversterking. Daarnaast zijn er enkele olifantenpaadjes naar de top.

De berg is deels begroeid met eiken. Hun meerstammigheid en grillige vorm wijst erop dat ze voortkomen uit hakhout.

De zuidkant van de berg bood ooit uitzicht op het open terrein aan de zuidzijde van de berg. Het uitzicht op grote stenen en het open terrein is door de uitgegroeide struiken uit 2003 op de zuidelijke helling van de berg niet meer mogelijk.

Topje van de berg. Foto Overland 009.

Uitzicht vanaf de berg naar het noorden, met de kunststof bodemversteving die de bergwand moeten verstevigen. Foto RAAP 004.

Bovenkant van de betonnen trap.

Meerstammige eik op de berg, die voortkomt uit hakhout waarmee de berg en een groot deel van de omgeving al in de negentiende eeuw mee was begroeid. Daarnaast een olifantenpaadje op de helling. Foto Overland 010.

De zuidhelling van de berg met grote natuurstenen die deels op de nu dichtgegroeide helling liggen. Foto Overland 018.

Landschappelijk karakter omgeving

Het landgoedkarakter blijkt, behalve uit de opgehoogde berg zelf, uit het padenpatroon rond de berg. Slingerpaden stammen uit de 19^e eeuw. De aanleg en uitbreiding ervan maakte deel uit van een vernieuwing van het landgoed, in welk kader ook de berg is opgeworpen. Een ervan is het bovengenoemde oost-west slingerpad dat van hoogte naar hoogte liep.

Daarnaast zijn er rechte paden die toe te schrijven zijn aan de oudere formele aanleg van het landgoed. Deze onderscheiden zich daarnaast door hun wat verdiepte ligging.

Langs de paden liggen geen lanen. Wel herinneren enkele forse bomen aan de landgoedinrichting. Ze komen door jongere aanplant / opslag of door uitgegroeid hakhout in de directe omgeving minder tot uiting dan ooit het geval was. Een brede wal met eikenhakhout scheidt Noord- en Zuid-Crailo van elkaar.

Pad aan de noordoostzijde van de Trapjesberg. Dit is het bovengenoemde oost-west slingerpad dat van hoogte naar hoogte liep. De ophoging begint rechts van de berg. Aan de helling links is te zien dat het een natuurlijke hoogte betreft (trede op een helling die naar het oosten hoger wordt). Foto Overland 34.

Recht pad uit de formele aanleg van het landgoed met verdiepte ligging. Foto Overland 29.

Open terrein ten zuiden van de Berg met forse beuken die waarschijnlijk onderdeel waren van de landgoedaanleg. Het open terrein is een oude 'driestvlakte' die als speelveld is gehandhaafd, maar is nu niet meer zichtbaar vanaf de berg. Foto Overland 20.

Aanbevelingen

Versterk landschappelijk karakter door:

- De kunststof bodemversteving past niet zo goed in het historische karakter van de berg en het natuurlijke karakter van de omgeving. Het is echter zeer functioneel om erosie tegen te gaan. Wellicht is het mogelijk de bodemversteving met vegetatie af te dekken. Te hoge vegetatie zou echter het uitzicht vanaf de berg belemmeren.
- Ga erosie tegen door recreanten in goede banen te leiden. Dit kan wellicht door het hek rond de betonnen bank te vergroten, met alleen openingen aan de noordzijde en bij de betonnen trap. Leg eventueel nog een tweede trap aan op de zuidelijke helling.
- Onderzoek of het mogelijk is de struiken op de zuidelijke helling in te korten zonder deze weg te halen. Zo kan wellicht het uitzicht naar het zuiden worden hersteld.
- Accentueer waar mogelijk de relatie met de landgoedinrichting. Maak het verschil tussen de oude rechte en holle paden en die tussen de slingerpaden herkenbaar. Onderzoek en versterk waar mogelijk de oude functie van het slingerpad als verbinding tussen verschillende hoogtes.
- Maak de oude solitaire grote bomen weer zichtbaar (gaan nu soms op in jongere opslag), behandel ze samen met paden en berg als een ensemble.
- Over de passendheid van het betonnen meubilair is te twisten. Enerzijds detoneert het met de natuurlijke omgeving. Anderzijds past het bij de aangelegde berg. Iets om op termijn over na te denken.
- Op en rond de berg staat opgeschoten hakhout met vaak grillige en meerstammige bomen. Dit komt bij meerdere bergjes voor, maar is op nationale schaal een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel en vertegenwoordigt vaak hoge historische-ecologische waarden (inclusief de ondergroei). Spaar deze bijzondere waarden door het bos te beschermen tegen al te veel jonge opslag. Onderzoek of het mogelijk is het hakhout 'levend' te houden door het (met de nodige voorzichtigheid) terug te zetten zoals op de hakhoutstrook bij de Eukenberg is gebeurd.

6 Tafelberg (ook: Kooltjesberg)

Dit hoofdstuk bevat geen nieuw onderzoek door de auteurs van dit rapport. Wel hebben we in 2019 informatie bijeengebracht over de geosite Tafelberg (Neefjes, J. & L. Keunen, 2020). Deze is in het onderstaande opgenomen. Verder is in het onderstaande het door GNR aangeleverd/verzameld materiaal opgenomen. In de reeks historische kaarten in de bijlage is ook steeds de Tafel- of Kooltjesberg omsingeld als deze voorkomt. De Tafelberg is genoemd naar een oriëntatietafel die rond 1650 op de berg geplaatst werd. Verantwoordelijk daarvoor was de toenmalige ontvanger van het Gemene Land van Gooiland, Uijttendogart (vandaar ook: *ontfangers tafel*), en later werd de tafel vervangen door Hendrick Bicker.²⁰⁰

²⁰⁰ Voor meer informatie verwijzen we naar het artikel “Onderzoek naar oorsprong en verleden van de Tafelberg in het Gooi”, door Yankel Kobalowitz (2014).

Beschrijving Geosite 21 Tafelberg

De stuwwal Blaricum-Huizen heeft met de Tafelberg het hoogste punt van de Gooi. De gestuwde rivierafzettingen waren ooit bewoond, maar werden verlaten om plaats te maken voor een heidelandschap. Al in de zeventiende eeuw had deze hoge plek in het verder vlakke West-Nederland een recreatieve functie. Rond niet geheel verlaten plekken ontstonden landgoederen.

1 Historische ontwikkeling

PRE- EN PROTOHISTORISCH LANDSCHAP

- Vanaf het laat-neolithicum werden de relatief rijke en goed begaanbare zandgronden aantrekkelijk voor landbouw en voor bewoning (zie basistekst bewoning, landgebruik en landschapsontwikkeling). Vondsten van graven en potscherven wijzen op nederzettingen in de periode laat-neolithicum - IJzertijd. Het landschap bestond waarschijnlijk uit een mozaïek van bosrestanten, kleine akkers, bosweiden, verlaten (en beweide) akkers, De armere zandgronden werden begraasd en het bos maakte hier plaats voor heide. Het terrein was door het hoge leem- en grindgehalte niet gevoelig voor verstuiving.
- Een relatief hoge dichtheid aan vondsten met gebruiksvoorwerpen en grafvondsten duidt op bewoning en begraving in de periode laat-neolithicum - IJzertijd. Het oostelijk en zuidoostelijk deel van de heide is in Archis2 aangeduid als zodanig aangeduid.
- Er zijn echter weinig of geen zichtbare restanten in de vorm van Celtic fields of grafheuvels. Volgens Archis is er ter plekke van de berg een restant van een grafheuvel.

ONTGINNINGEN EN LANDGEBRUIK

- Na een sterke afname van de bevolking vanaf het einde van de Romeinse tijd hoorden de moderpodzolen in gestuwde rivierzanden tot in de vroege middeleeuwen opnieuw tot de favoriete vestigingslocaties. Ter hoogte van Crailo en Oud-Bussum lagen hoog gelegen nederzettingen. Oud Bussum is bekend uit oude vermeldingen. De buurschap verdween in de loop van de zestiende eeuw op één boerderij na. Bussum kwam opnieuw tot ontwikkeling ter plekke van de huidige dorpskern. Wimmers (1992), ziet Oud-Bussum als een 'Teilwüstung'. De landbouwpercelen bij Oud-Bussum hebben plaggenbodems (enkeerdgronden), die wijzen op een lange periode van agrarisch gebruik vanuit deze boerderij. Ook in Crailo stond in de zeventiende eeuw één huis. Wellicht was Crailo ook een Teilwüstung. Wellicht lag er bij de Tafelberg ook een middeleeuwse nederzetting. Daar zijn nog geen overtuigende sporen van gevonden.
- Opmerkelijk is dat de heuvels van het Gooi al in de tiende eeuw als 'tafelberg' lijken te worden aangeduid. Een beschrijving van het Werdense grondbezit geeft aan waar land van de kerk van Naarden lag: tussen het Almere en de *Tafalbergon*. De meervoudsvorm is te lezen als "de mensen bij de Tafalberg", een aanwijzing dat er bij de tafelberg werd gewoond. Het is overigens twijfelachtig of de huidige naam Tafelberg uit deze oude aanduiding voortkomt. Deze heette Kooltjesberg totdat de naam in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw veranderde in Tafelberg (zie later). Wimmers veronderstelt dat het hele hoogte van het Gooi als zodanig werd aangeduid.
- Vanaf de achtste eeuw verschoof de bewoningsvoorkeur naar de overgangen met de natte gronden rond het Gooi en de natte gronden zelf. (zie basistekst bewoning, landgebruik en landschapsontwikkeling). De lager gelegen kern van Blaricum moet daar toen zijn ontstaan.
- De eng die zich vervolgens vanuit deze kern ontwikkelde, breidde zich ook weer uit over deze moderpodzolen. Omstreeks 1850 strekte deze zich uit over bijna de hele oostflank van de stuwwal en reikte tot aan het hoogste punt: de Tafelberg. Deze kreeg daarmee een ligging op bij de overgang tussen eng en de heide. Op achttiende- en negentiende-eeuwse kaarten zijn de hoogste percelen van de eng bebost, waarschijnlijk met eikenhakhout. Daarvoor waren deze ver van de boerderijen gelegen gronden waarschijnlijk in gebruik als extensief akkerland of driesland. Er is geen dikke plaggenbodem op ontstaan, zoals dat lager op de eng wel het geval was.
- Het is mogelijk dat de stuwwallen tot in de late middeleeuwen als bos zijn gebruikt of dat er bos tot ontwikkeling kwam op verlaten nederzettingsterrein. Na 1500, toen de schapenhouderij toenam, verdwenen dergelijke bosjes (zie basistekst Bewoning, landgebruik en landschapsontwikkeling).
- Aan Tafelberg en de oude vermelding ervan (Tafalbergon) wordt wel met stelligheid de veronderstelling opgehangen dat ze gediend zouden hebben als offerberg of dat er religieuze feesten gehouden zouden zijn. Deze veronderstelling is gebaseerd op het werk van Judith Schuyf, die hier echter geen concrete

aanwijzingen voor heeft (judithschuyf.nl). Het is overigens goed mogelijk dat aan hooggelegen punten als de tafelberg een religieuze betekenis werd toegekend. Vaak liggen grafheuvels op dergelijke locaties.

- In dergelijke teksten staat ook de suggestie dat de kooltjesberg ooit diende om vuren te stoken, als baken voor de scheepvaart op de Zuiderzee. Behalve op de naam Kooltjesberg is niet duidelijk waar deze suggestie op is gebaseerd. Een afstand van ruim vier km van de kust lijkt erg ver voor zo'n arbeidsintensief baken. Op vergelijkbare afstand (Drie, Veluwe) dienden hoge beuken als baken (Neefjes, @@).

TOERISTISCHE ONTWIKKELING

- Vanaf de zeventiende eeuw kreeg de berg een vroege toeristische functie. De Kooltjesberg bood een hoog en spectaculair uitzichtspunt in het verder vlakke West-Nederland en lag vrij dicht bij Amsterdam.
- Omstreeks 1650 plaatste de toenmalig ontvanger van 'het Gemeene Land', de heer Uyttenbogaert op de Kooltjesberg een oriëntatietafel met familiewapen en windroos met 58 namen van landstreken, plaatsen en landgoederen die men kon zien. Mogelijk werd toen ook de kunstmatige heuvel opgeworpen. Daardoor veranderde de naam van de berg. Op de kaart van Otten (1725) is nog sprake van Kooltjesberg. Op de kaart van Perk (1843) Kooltjes- of Tafelberg. Bij een bezoek in 1714 noemde de reiziger Le Long dit uitzicht het mooiste van Nederland. Door opkomend geboomte en bebouwing in de omgeving nam het uitzicht in de negentiende eeuw weer af.
- De huidige vorm van de Tafelberg is bepaald door de aanleg van een gecamoufleerde betonnen watertoren in 1923. In 1934 werd op de heuvel een door architect Wouter Hamdorff ontworpen zeskantige uitzichtstoren geplaatst van 6 meter hoog. De Tafelberg bood tijdelijk weer verre uitzichten.
- In 1933 kwam het gebied in handen van het Goois Natuurreservaat. Daarmee heeft het gebied een natuurfunctie gekregen, en wordt het niet meer bedreigd door stedelijke ontwikkeling of zandwinning.

2. Ondergrond bepaalt menselijk gebruik

- De droge gronden van het Gooi werden, naarmate de omgeving natter werd, in de loop van de prehistorie aantrekkelijk om te wonen, en zijn misschien zelfs te beschouwen als een wijkplaats voor mensen die eerder in deze lage gebieden woonden.
- Vanaf het laat-neolithicum tot in de middeleeuwen bestond er vanuit agrarische motieven een bewoningsvoorkeur voor de relatief rijke gestuwde zanden.
- De hoge punten in het landschap hadden waarschijnlijk religieuze betekenis, al bestaan er, anders dan begravingssporen, geen duidelijke aanwijzingen voor. Later werden ze belangrijk als uitzichtspunt en extra verhoogd. Nog later diende de Tafelberg als watertoren.
- Die bewoningsvoorkeur verdween in de loop van de middeleeuwen, waardoor de omgeving na de dertiende eeuw werd verlaten, op enkele huizen op Crailo en Oud Bussum na. Dit werden later de kernen van landgoederen.
- De heidevelden waren geschikt voor schapenbegrazing, en door de hoge prijzen voor wol in de zestiende eeuw en de vraag naar schapenmest. Sinds de tijd bleef de heide ook op de betere gronden in stand door intensieve begrazing.

3. Menselijk gebruik vormt landschap

- Heidevelden zijn de landschappelijke resultante van het principe om de nutriënten van een groot begrazingsgebied te concentreren op een beperkt areaal akkers.
- De Tafelberg is waarschijnlijk ter wille van het uitzicht, en mogelijk als vuurbaken voor de scheepvaart opgeworpen. Een vroegere religieuze functie is niet uit te sluiten. Ter wille van het uitzicht is de tafelberg opgeworpen.

4. Mens en Water

- Op de droge en hooggelegen zandgronden was de aanwezigheid van water voor mens en dier een voorwaarde voor bewoning. Doordat in de leemlagen water kon stagneren werd al in het paleolithicum aan deze voorwaarde voldaan.
- De schaarse hoeveelheid water en de overwegend droge gronden werden in de loop van de middeleeuwen redenen om het gebied te verlaten ten faveure van de vochtige en natte gronden rond het Gooi.
- De hoogte punt maakte de tafelberg geschikt als watertoren.

5. Zichtbare zaken in het landschap

- Tafelberg, nog steeds in gebruik als uitzichtspunt, al is door het omliggende geboomte alleen nog uitzicht op een deel van de heide.
- Uitgestrekt heidelandschap aan westzijde
- Vroegere eng, nu villapark, aan oostzijde
- Plaatselijk lijkt nog de wal zichtbaar, die ooit de grens tussen eng en heide vormde. Bij de tafelberg lijkt de wal opgenomen / verdwenen in de tuinen van de villa's die op de vroegere eng zijn gebouwd.

De Tafelberg op een aquarel/pentekening van Jacob Cats van omstreeks 1780 - 1785. Cats maakte vier gezichten van de Tafelberg die toen een voor Nederlandse begrippen zeer indrukwekkend uitzicht had. De gezichten geven samen een 360-graden panorama. Op het afgebeelde blad C is links is het landgoed Crailo te zien dat bekend stond als Craayloos Bosch. Blad D geeft het uitzicht vanaf het Sint-Janskerkhof op de Tafelberg. Collectie Rijksmuseum.

De Tafelberg omstreeks 2017 (foto Overland Gooi-Vecht-272, 2017).

De Tafelberg (info van GNR)

De Tafelberg is van oudsher een kunstmatige heuvel, liggend op een uitloper van de Utrechtse Heuvelrug. Onze prehistorische voorouders hebben deze heuvel met de blote handen gebouwd met als doel (uit)zicht te houden op vijandige groepen en kuddes wild. De heuvel wordt in verschillende boeken al in 1723 genoemd. Alleen was de naam toen nog 'Kooltjesberg'. Er werd namelijk een vuur gestookt dat als baken moest dienen voor de toenmalige Huizer Vissersvloot op de Zuiderzee. In die tijd heeft er al een ronde stenen tafel op gestaan. Met pijlen waren van ongeveer 60 namen van steden, dorpen en buitenplaatsen aangegeven in welke richting je ze kon vinden.

Vanaf het moment dat 'de berg' niet meer nodig was als baken voor de scheepvaart, heeft men geprobeerd hem te exploiteren als toeristische attractie. Men bouwde er in het begin van de 20^e eeuw een houten stellage op en er werd een theehuisje bij gezet waar de wandelaar iets kon nuttigen. In de raadsvergadering van 25 juli 1914 werd aan de heer J. Verver verlof verleend om bij de Tafelberg alcoholische dranken en andere sterke dranken te verkopen.

Reden van verval:

De zaak raakte helaas in verval. De verschillende oorzaken waren:

- 1) Laren had het paviljoen 'Larenbergen' en op het Huizerhoogt hadden wij ons eigen paviljoen de 'Rotonde' geheten. De huidige Rotondeweg en Paviljoen-weg herinneren daar nog aan. Beide hadden een geweldig mooi uitzicht over de ruime omgeving, en werden goed geëxploiteerd in die jaren.
- 2) De niet goed gebouwde toren werd slecht onderhouden. Hierdoor maakte het een krakkemikkige indruk;
- 3) Het groen er omheen werd zo hoog dat er van het mooie uitzicht weinig overbleef.

Jammer was ook dat de stenen tafel inmiddels verdwenen was waardoor een stuk oriëntatie verloren was gegaan. Later zijn er bij opgravingen weer stukken van teruggevonden. Er stond een mooi gedicht op uit ongeveer 1850 dat ik u niet wil onthouden:

***Daar ik van mijn schepper,
Gesteld ben op deez' hei.
Is van mij te zien,
De bossen en de hei.
En ook de groene landen,
En zeeën en haar baren.
Veel steden en dorpen in het rond,
Kan ik doen verklaren.***

Er gloort hoop door waterleiding:

In 1921 gloort er weer hoop voor de Tafelberg. De gemeenteraad neemt op 18 oktober 1921 het besluit om de waterleiding in te voeren in Blaricum. Voor de watervoorziening van de gemeente wordt gedacht aan een, op de Tafelberg te bouwen, hoogreservoir. Dit zal worden gevoed via de transportleiding die loopt tussen het in Hilversum gelegen pompstation Westerveld en Amsterdam. De Tafelberg is intussen eigendom geworden van de vereniging Stad en Lande van Gooiland. De daaromheen liggende strook grond behoort toe aan mevrouw Verver-Thuis. Er worden voorstellen voorbereid om de Tafelberg in het bezit van de provincie te krijgen. Men komt op het idee om het geplande hoogreservoir te combineren met de aanleg van, een voor het publiek toegankelijke, uitkijkpunt. Met Stad en Lande van Gooiland wordt overeenstemming bereikt over de voorwaarden waarop de provincie voor 75 jaar de Tafelberg in erfpacht krijgt.

Het hoogreservoir op de Tafelberg wordt gemaakt van gewapend beton en heeft een nuttige inhoud van 600m³. Het krijgt de vorm van een twaalfhoekse prisma. De gronddekking om het reservoir

wordt zodanig aangebracht dat via een trap een toegankelijk uitkijkplateau wordt verkregen. De beplanting wordt zo natuurlijk mogelijk aangebracht. Hierdoor beseft menig bezoeker niet dat er 600m³ drinkwater onder zijn voeten ligt. Door deze ingreep is de Tafelberg enige meters verhoogd. Ondertussen waren het paviljoen 'de Rotonde' (1911) en het 'paviljoen Larenberg' (1935) verdwenen en ontstond er weer behoefte aan een goed uitzichtpunt.

Klaarenbeek:

In 1934 lukte het de toenmalig burgermeester Klaarenbeek om een door Wouter Hamdorff ontworpen toren geplaatst te krijgen op de Tafelberg. De heuvel was nu eigendom van het pas opgerichte Goois Natuurreservaat. Het was een riante zeskantige stelling van ongeveer 6 meter hoog. (Zie foto) Totale hoogte boven de zeespiegel was toen ongeveer 42 meter. Via een wenteltrap was een platform van 10 meter doorsnee (!) bereikbaar. Dat verschafte weer een prachtig uitzicht over het Gooi en hergaf de Tafelberg zijn eeuwenoude reputatie. Helaas heeft deze toren slechts kort dienst gedaan. In de oorlog schijnt hij in verval geraakt te zijn. Maar de degelijke grenen constructie is pas na de oorlog gedemonteerd en de onderdelen zijn aan de plaatselijke timmerman verkocht. De betonnen fundamenten met de bevestigingsbouten en de onderste gemetselde trede van de wenteltrap bleven op hun plaats en zijn pas bij het opknappen van de Tafelberg, eind jaren '80, weggehaald. De hoogte is nu 36.4 meter boven N.A.P.

Restanten uit oorlog?

Men beweerde vaak dat dit de fundamenten waren van Duits afweergeschut of een mitrailleuruitkijkpost welke er in de oorlog gestaan zou hebben. Maar hier is geen spoor meer van te vinden. Het uitzicht werd sindsdien steeds moeilijker door onbelemmerde groei van struikgewas op de helling. Een ieder die 's zomers de steile maar uitnodigende trap langs het mulle zand beklom, daalde daar teleurgesteld weer af. Vooral de ouderen die zich 'vroeger' herinnerden.

G.N.R.:

In 1988-1989 heeft het Goois Natuur Reservaat de renovatie ter hand genomen en de Tafelberg uitgerust met een houten hek dat het oude ijzeren verving. Ook de trap werd vervangen en bestaat nu uit 34 treden. De uit de kluiten gewassen beplanting werd teruggesnoeid. Bovendien werd er een stenen tafel van 120 x 200 cm opgeplaatst met 9 richtingen. Op 7 april 1989 heeft de RABO Blaricum deze aangeboden. Helaas is hij ten prooi gevallen aan vandalisme en totaal vernield.

Toekomst?

Jammer blijft het feit dat men nooit meer tot het herbouwen van de houten toren van Wouter Hamdorff is gekomen. Misschien gebeurt dat nog eens. Af en toe hoor je wel eens geluiden in die richting. Het zou toch prachtig zijn als door een particulier initiatief dit gerealiseerd zou kunnen worden. Bovendien moeten de bouwtekeningen nog in het archief liggen. Bij BVV '31, voorheen RKBVV geheten, werd vroeger net voor het begin van de competitie, een toernooi gehouden. Dat heette het Tafelbergtoernooi met als wisseltrofee de verzilverde tafelberg met de opbouw van Wouter Hamdorff. We zijn altijd nog benieuwd waar die is gebleven.

Frans Ruijter.

Blaricum, februari 2005.

De Tafelberg algemeen

- ✓ Het uitzichtpunt Tafelberg is met zijn 36,4 meter boven NAP het hoogste punt in het Gooi.
- ✓ Inclusief de nieuwe stenen tafel wordt De Tafelberg na herstelmaatregelen 39,2 meter.
- ✓ De Tafelberg is geen natuurlijke berg maar een ontworpen heuvel in het Gooi. Het Gooi kent meerdere van deze oriëntatiepunten die eeuwen geleden zijn gemaakt. Denk aan Sijsjesberg en Trapjesberg.
- ✓ Niet ver van De Tafelberg (400 meter) vind je de Schaapskooi Tafelberg. Het onderkomen van een kudde Drentse Heideschappen van het Goois Natuurreservaat.
- ✓ Precies over de berg heen loopt de gemeentegrens van Huizen en Blaricum die dateert van 1817.
- ✓ Op het plateau verwijzen we ook naar de Tafelberg bij Kaapstad. Een grapje, want deze berg in Zuid-Afrika met de kenmerkende platte bovenkant, heeft geen enkele relatie met de Tafelberg in het Gooi.
- ✓ In de loop van de jaren is het uitkijkpunt periodiek onderhouden en gedeeltelijk opgeknapt. De huidige tafel staat er sinds 1990

Verschillende functies van Tafelberg

In de 10^e eeuw zijn de eerste meldingen van tafelbergen in het Gooi. Waaronder Sijsjesberg (25,7 m), Eukenberg (13,7 m) en Leeuwenberg. De heuveltjes variëren in hoogte de bekendste is De Tafelberg in Blaricum/Huizen. In die tijd werden de heuveltjes gebruikt **voor religieuze offerfeesten**. GNR stelt: hiervoor zijn geen bewijzen (wel veel stellige uitspraken op internet). Ik zou zeggen dat ze mogelijk een religieuze betekenis hadden.

Andere (eerdere) naam is ook wel Kooltjesberg. Het aanleggen van een vuur (kooltjes) boven op de berg diende waarschijnlijk als **oriëntatiepunt voor de scheepvaart** op de Zuiderzee

De naam De Tafelberg verwijst hoogstwaarschijnlijk naar de aanwezigheid van **stenen oriëntatietafels** in de 17^e en 18^e eeuw. Hierop stonden de namen van de landsstroken, plaatsen en landgoederen in de omgeving. Ook na de 18^e eeuw zijn er oriëntatietafels op de tafelberg geweest.

Bekende landschapstekenaar uit de 18^e eeuw Jacob Cats (1741-1799) maakte ca. 1780 - 85 de aquarel Gezicht van de Tafelberg met op de voorgrond Blaricum. Dit schilderij maakt onderdeel uit van een serie van De Tafelberg bij Blaricum in vier gezichten. Op een van de schilderijen staat ook het stenen plateau afgebeeld.

Gezicht vanaf de Tafelberg van westzuidwest (links) tot noord (rechts). Voor de horizon v.l.n.r.: het bos van Crailo, Oud-Bussem (in het midden), de vesting Naarden, de Zuiderzee met daarvoor Oud-Naarden en geheel rechts de Euken- of Leeuwenberg. Aan de horizon v.l.n.r.: Kortenhoef, 's-Graveland, Loenen, Ankeveen, Bussum, het Naardermeer, Weesp, Amsterdam (rechtsboven Naarden), Diemen en verder Muiden, Muiderslot, Rensdorp, Monnikendam, Edam en Marken. Rechts op de voorgrond de Orienteertafel.

Groet van den Tafelberg by Blaricum.

Lien

„Vivat“ Amst. No. 467D.

De Tafelberg als uitzichtpunt, circa 1900 (bron: Noord-Hollands Archief, 162 – collectie van prentbriefkaarten van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 9465).

De Tafelberg met uitkijktoren, ca 1915 (bron: Noord-Hollands Archief, 162 – collectie van prentbriefkaarten van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 9472).

De Tafelberg na aanleg van het waterreservoir, na 1922 (bron: Noord-Hollands Archief, 162 – collectie van prentbriefkaarten van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 9471).

De Tafelberg met een nieuwe uitkijktoren, na 1934 (bron: Noord-Hollands Archief, 162 – collectie van prentbriefkaarten van de Provinciale Atlas Noord-Holland, inventarisnummer 9470).

7 Slotbeschouwing, de bergjes als landschappelijk ensemble

Uit de informatie in dit rapport blijkt dat de bergjes los van elkaar zijn ontstaan. Ze zijn niet opgeworpen als onderdeel van een totaalplan. Ze zijn op verschillende tijdstippen en in verschillende contexten opgehoogd of ingericht als uitzichtspunt.

Ze hebben echter ook veel zaken gemeenschappelijk en juist die zaken zeggen iets over de bijzondere betekenis die mensen steeds aan deze bergjes hebben verleend.

De belangrijkste is wellicht dat de bergjes topjes vormen in het verder zo vlakke Nederland. Dat is vaak een reden om ze vanuit belevingsperspectief als een samenhangend geheel te beschouwen, zoals dat gebeurde in beschouwingen als die van Schuyf (2019) of in wandeltochten zoals omschreven in het artikel van Trouw (2009). Uit deze publicaties blijkt ook dat dergelijke topjes zich lenen voor mythevorming. De topjes worden verbonden met veronderstelde vroegere offerplaatsen of religieuze feesten. Beleving en mythevorming is een fenomeen dat we wetenschappelijk kunnen bestuderen, maar de verhalen zelf zijn wetenschappelijk vaak te weerleggen of niet te staven. Die mythevorming is niet iets recent, al in de prehistorie werd aan dergelijke hoogtes een religieuze betekenis toegekend. Bij verschillende bergjes hebben we daarom niet uitgesloten dat onder latere ophogingen een prehistorische grafheuvel schuilgaat.

De bergjes hebben ook gemeen dat ze door mensenhanden zijn verhoogd. Zo werden verre uitzichten mogelijk over het nog nauwelijks beboste Gooi. Natuurlijke hoogtes werden verder opgehoogd of er werd een geheel nieuwe berg opgeworpen zoals bij de nieuwe Sijsjesberg of de Trapjesberg het geval was. Alleen de Aalberg is niet opgehoogd. Hier volstond de ligging bovenop de klif aan de Zuiderzee om deze dienst te laten doen als uitkijkpunt. De ophogingen vonden plaats vanaf de achttiende eeuw, in het kader van landgoedverfraaiing, en gingen door tot in de 20^e eeuw in het kader van werkverschaffing en recreatie. De voortdurende aandacht die er tot op heden voor deze bergjes bestaat is veelzeggend. Je zou daarmee kunnen stellen dat de bergjes onderdeel zijn van de identiteit van het vlakke Nederland. Ze hebben daarnaast ieder hun eigen bijzondere verhaal, dat voor elk van de bergjes een basis kan zijn voor eigen keuzes bij toekomstige inrichting en beheer.

Literatuur, websites en archieven

- Cruysheer, A. & L. van der Tuuk, 2015. Het Gooi in de vroege middeleeuwen: geschiedenis, nederzettingen en vondsten. Archeologische Naerdincklant 2015-3.
- Kobalowitz, Y., 2014. Onderzoek naar oorsprong en verleden van de Tafelberg in het Gooi. Archeologica Naerdincklant 2014-2.
- Kooyman-van Rossum, A.P. & D.F. Winnen, 1986a. Crailo, de geschiedenis van een landgoed (deel 1). Tussen Vecht en Eem 1986-3.
- Kooyman-van Rossum, A.P. & D.F. Winnen, 1986b. Crailo, de geschiedenis van een landgoed (deel 2). Tussen Vecht en Eem 1986-4.
- Neefjes, J. & L. Keunen (2020). Beschrijvingen Geosites Geopark Gooi en Vecht. Deels gepubliceerd op: <https://www.geopark-heuvelrug.nl/>
- Neefjes, J & H. Bleumink (2021). De Veluwe, landschapsbiografie van Nederlands Grootste Natuurgebied.
- Neefjes, J (2022). Zandlandschappen van Midden-Nederland. Hoofdstuk in Handboek Historische Landschappen van Nederland (verwachte publicatie is najaar 2022).
- Schaftenaar, H., 1990a. De bijenschans bij de Eukenberg. De Omroeper 1990 (2), p. 80.
- Schaftenaar, H., 1990b. De Aalberg. De Omroeper, 1990 (3), p. 107.
- Schaftenaar, H., 1992. De Naardereng vanuit historisch-geografisch oogpunt. Stichting Vijverberg, Naarden.
- Schuyf, J., 2019. Heidense heiligdommen. Zichtbare sporen van een verloren verleden. Uitgeverij Omniboek.
- Wimmers, W.H. & R.R. van Zweden, 1992. Archeologische en historisch-geografische elementen in een natuurgebied. Antropogene achtergronden van de Gooise natuurgebieden. Rapport 143. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

<https://www.judithschuyf.nl/tafelbergen/>

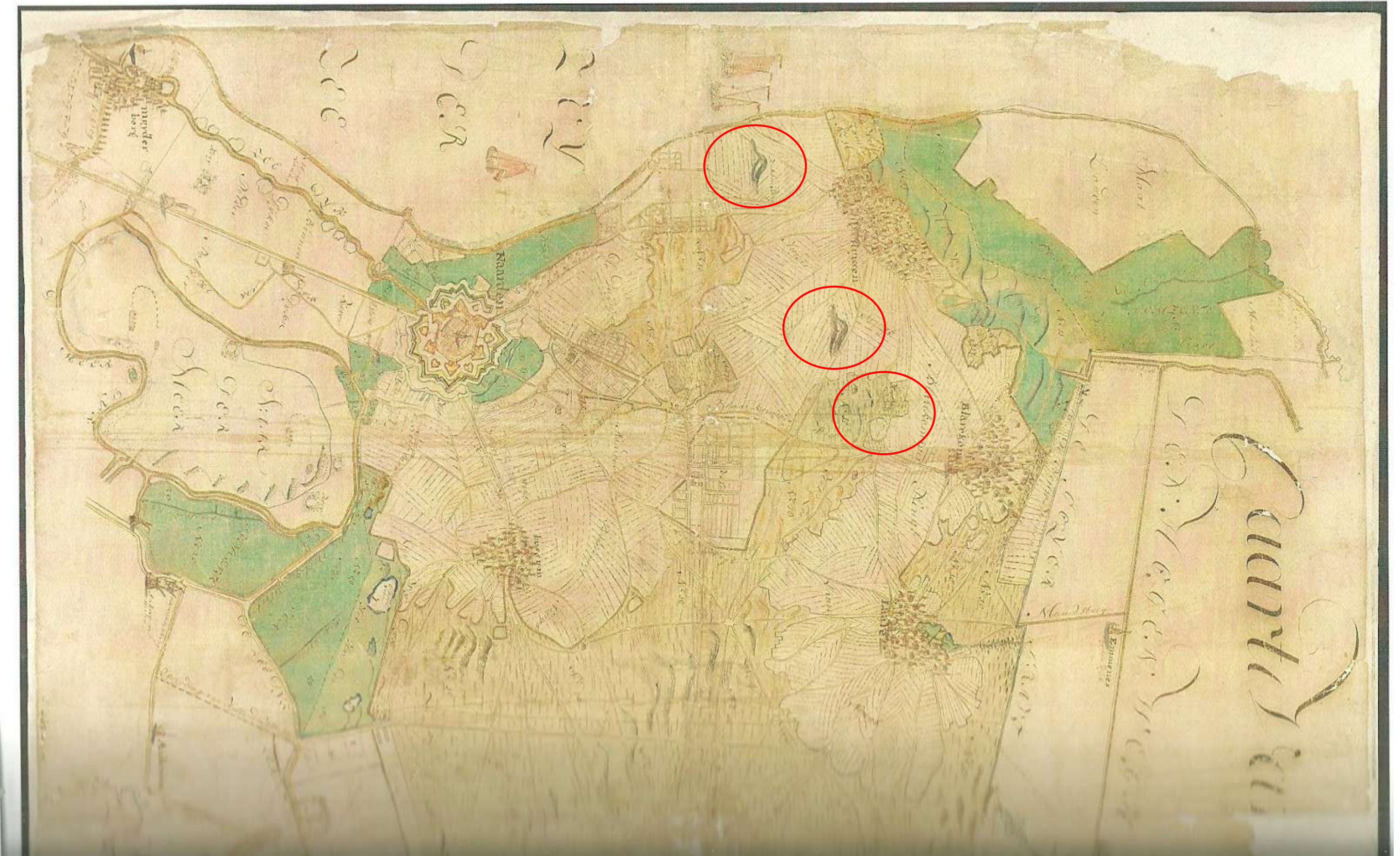
Streekarchief Gooi en Vechtstreek, archief Goois Natuurreservaat

Bijlagen: regionale historische kaarten

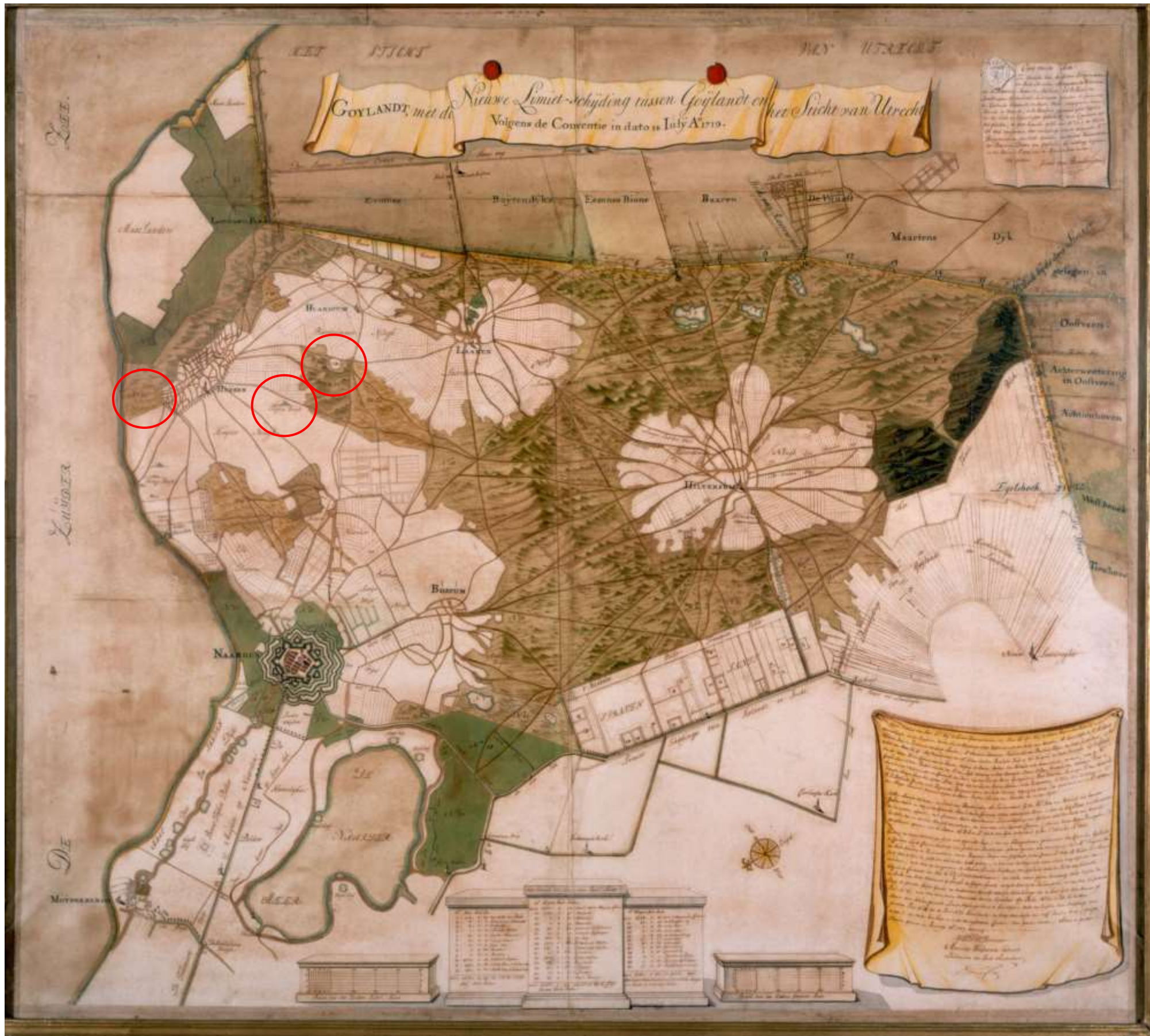
In de verschillende hoofdstukken wordt verwezen naar regionale kaarten uit de periode 1670-1850. In deze bijlage hebben we deze kaarten groot, op A3-formaat, afgebeeld.

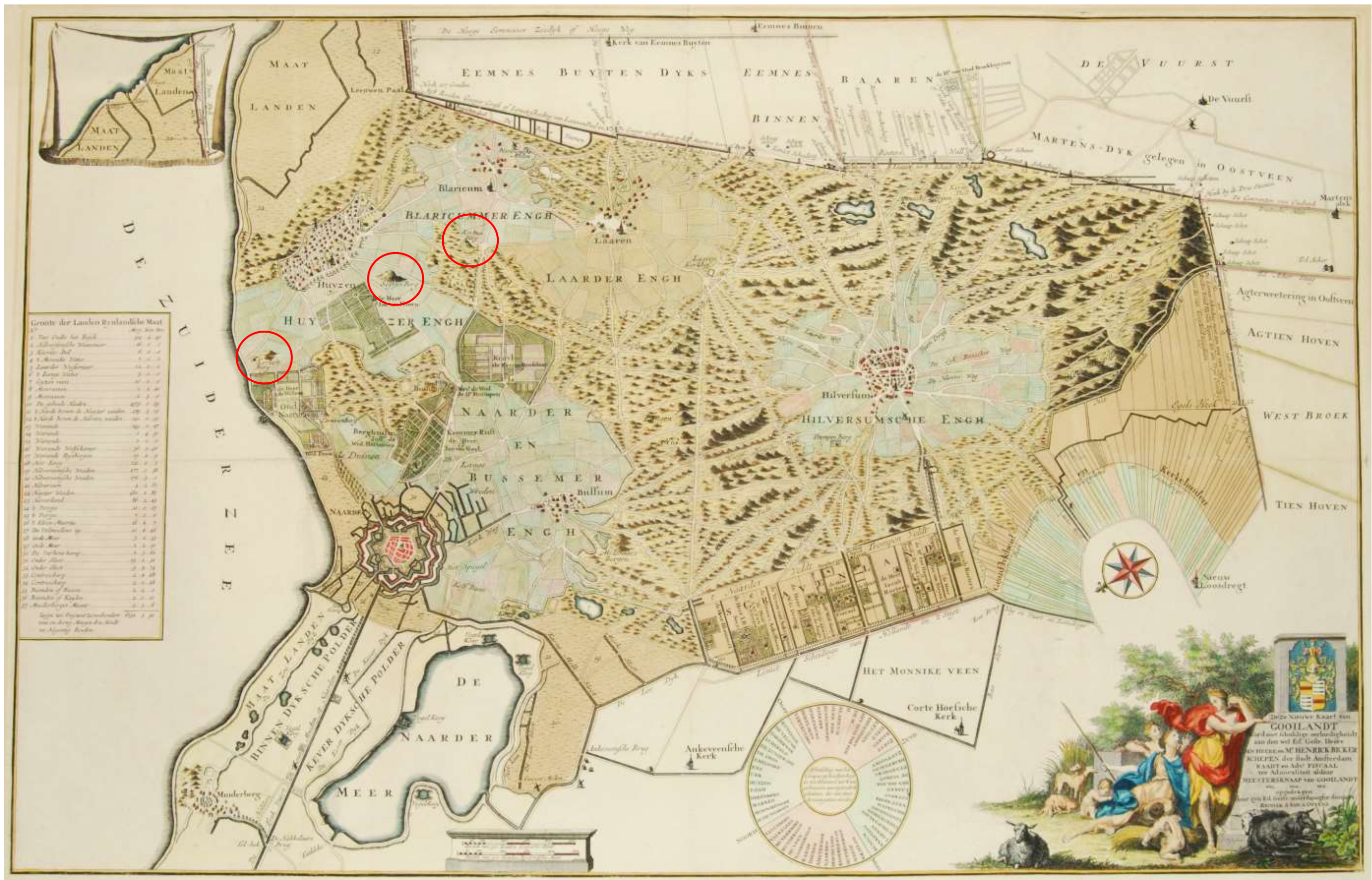
Kaart van Frederik de Wit, 1670-1700 (fragment; met de Sijjesberg en de Tafelberg)

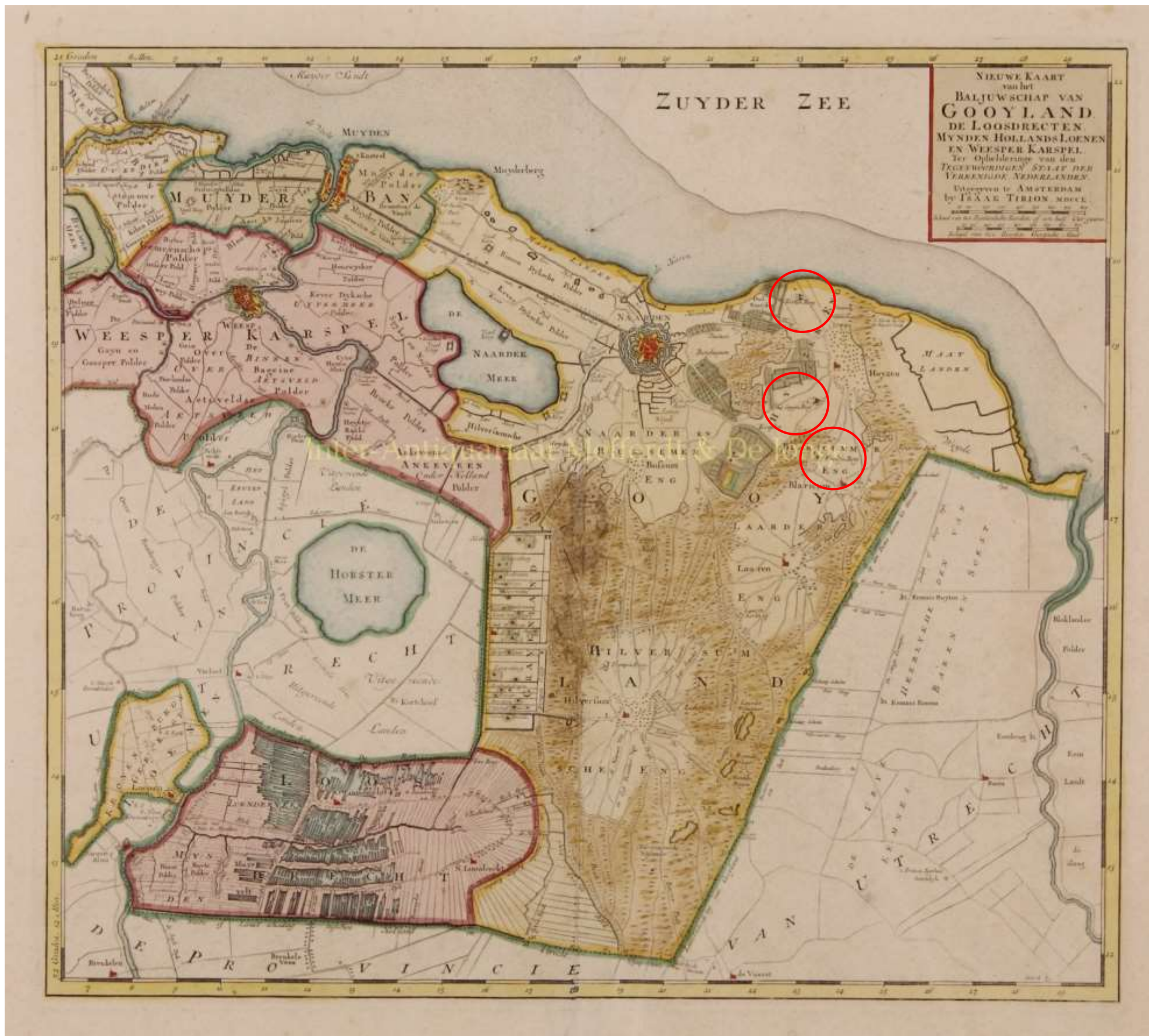
Caarte van Goyland, 1709 (fragment; met Eukenberg en vermoedelijk Sijsjesberg en Tafelberg)

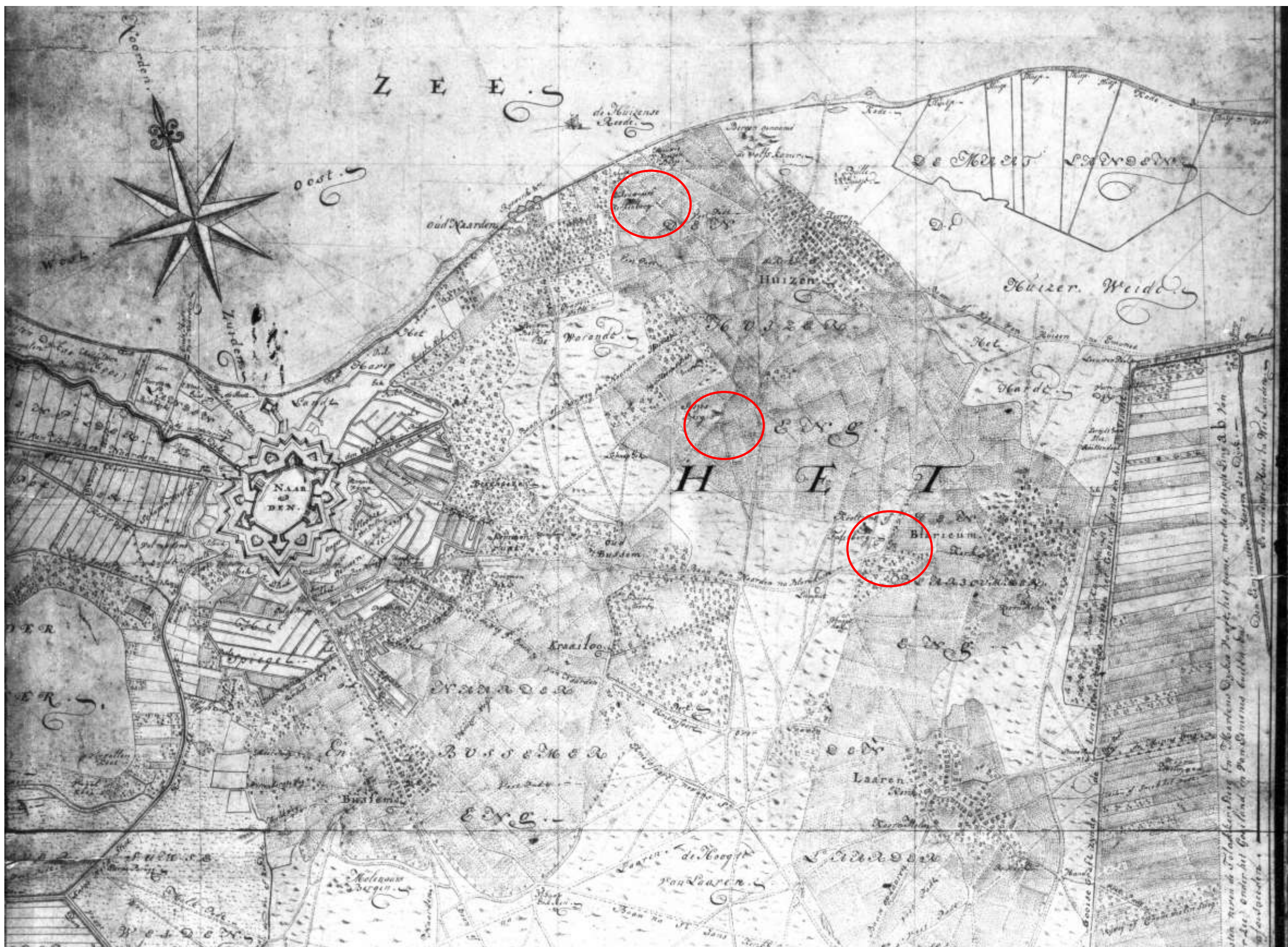
Goylandt, 1723 (met de Eukenberg, Sijjesberg en 'Kooltiesbergh')

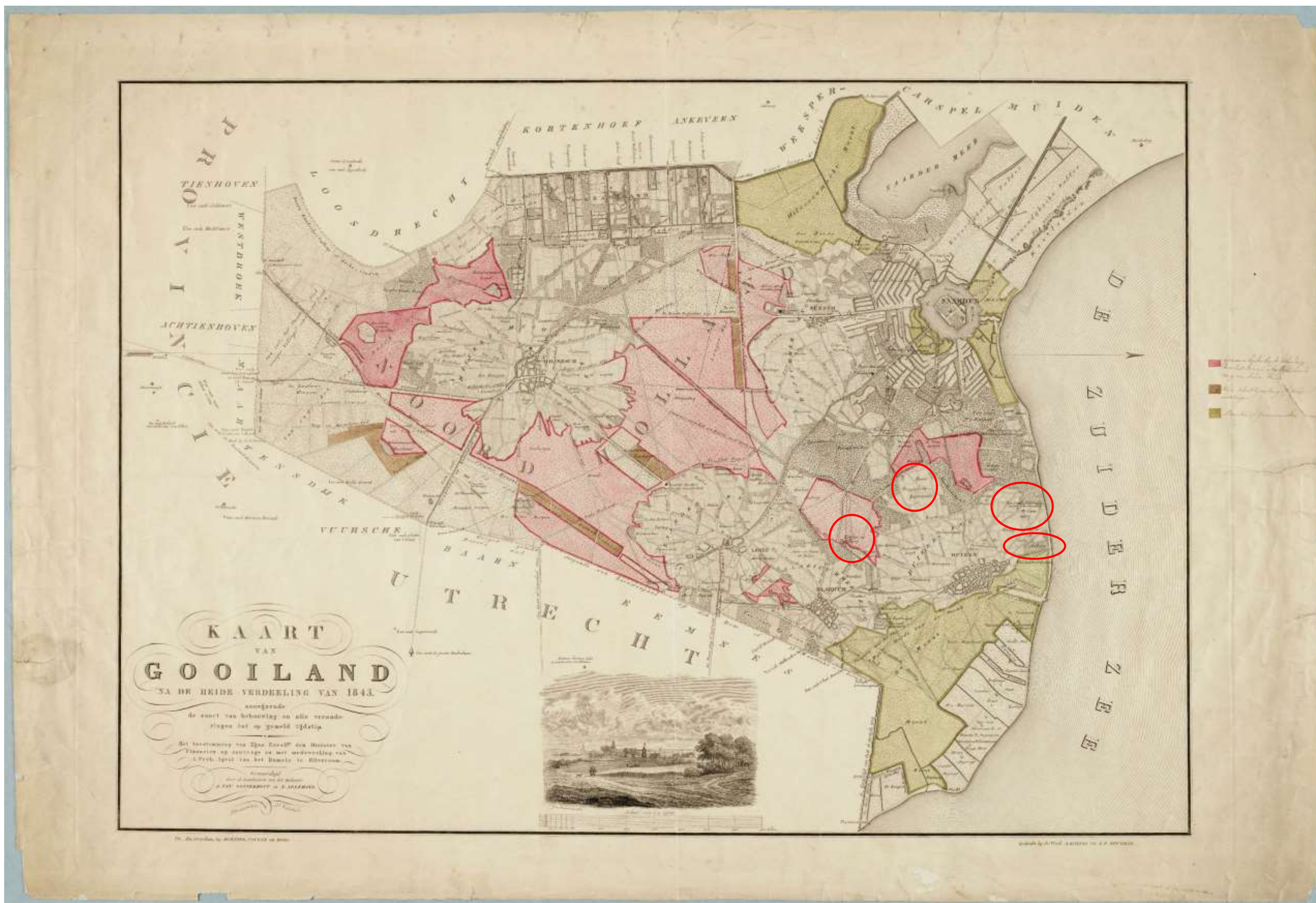
Kaart van Gooilandt, 1725 (met de Eukenberg, Sijjesberg en Kooltjesberg)

Nieuwe Kaart van het Baljuwschap van Gooyland, 1750 (met de Eukenberg, Sijsjesberg en Kooltjesberg)

Militaire Kaart van Holland, 1769 (met de Eukenberg, Sijjesberg en Tafelberg)

Kaart van Gooiland, 1843 (met Aalberg, Eukenberg, Sijsjesberg en Tafelberg)

PLAN VAN NAARDEN EN OMSTREEKEN.

787

Plan van Naarden en omstreken, 1850 (met geheel links de Eukenberg)